

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇEVİRİBİLİM ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**İKİNCİL BİLGİ KAYNAĞI OLARAK
ÖZEL ALAN BİBLİYOGRAFYALARININ
ÇEVİRİ TARİHİ YAZIMINDA
KULLANILMASI**

SEVİL ASUMAN KARAKAYA

2502080381

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. NEJDET NEYDİM

İSTANBUL – 2022

ÖZ

İKİNCİL BİLGİ KAYNAĞI OLARAK ÖZEL ALAN BİBLİYOGRAFYALARININ ÇEVİRİ TARİHİ YAZIMINDA KULLANILMASI

SEVİL ASUMAN KARAKAYA

Çeviribilimin gelişim sürecinde çeviri önceleri kaynak metnin türevi olarak ele alınırken, daha sonra erek kültürün ve sosyal süreçlerin bir parçası haline gelmiştir. Edebiyatla yakın ancak edebiyat dışı bir özel alan olarak felsefenin üretim sürecinde de çeviriler bugüne ve önceki dönemlere dair önemli veriler sunar ve bu nedenle çeviri tarihine katkısı üzerinde durulması gereken bir konudur. Buna göre eldeki çalışmanın amacı Türkiye'nin 1960-1980 arasındaki döneminde yaşanan siyasal ve toplumsal olayların zemininde ve edebiyat dışı bir özel alan olarak felsefe alanında gerçekleşen çeviri yayın faaliyetinin, alanın bibliyografyası esas alınarak telif yayınlarla birlikte incelenmesi ve çeviri tarihiyle bağlantısı açısından irdelenmesidir.

Anahtar kelimeler: Bibliyografya, çeviri tarihi, çeviribilimde tarihyazımı, felsefe çevirisi, özel alan çevirileri

ABSTRACT

THE USE OF SPECIAL FIELD BIBLIOGRAPHIES AS A SECONDARY SOURCE OF INFORMATION IN TRANSLATION HISTORY

SEVİL ASUMAN KARAKAYA

In the development process of translation studies, translation was first treated as a derivative of the source text, but later became a part of the culture and social processes. In the production process of philosophy as a special field close to literature but not literature, translations provide important data on today and previous periods and therefore their contribution to the history of translation is a subject that needs to be emphasized. The aim of this study is to examine the translation and publication activities in the field of philosophy as a non-literary special field based on the political and social events that took place in Turkey between 1960-1980 together with the copyright publications based on the bibliography of the field and to examine it in terms of its connection with the history of translation.

Key words: Bibliographies, translation history, translation of philosophy, translation of special fields, historiography in translation studies

ÖNSÖZ

80’li yılların başından itibaren kendi kavramları ve yöntemini oluşturarak, çeviriyi yalnızca dilsel bir ürün ve eşdeğerlik arayışı olmaktan çıkarıp, kendi tarihsel ve sosyolojik bağlamı içinde ürün ve süreç olarak ele almaya başlayan çeviri araştırmalarında, kaynak ve erek metinle birlikte, bu metinlerin ait olduğu kültürler ve işlevsellikleri de sorgulanmaya başlanmıştır.

“Çeviri üzerine düşünmek” şeklinde tanımlandığında, çeviribilimsel düşünce biçiminin ve bu alanda yapılan çalışmalar bir yandan bu tarihsel arka plan üzerinde oluşurken diğer yandan gerçekleştirildikleri dönemlerin düşünme ve algılama biçimlerini de oluşturur ve yansıtır.

Eldeki çalışma Türkiye’nin 1960-1980 arasındaki döneminde yaşanan siyasal ve toplumsal olayların zemininde ve edebiyat dışı bir özel alan olarak felsefe alanında gerçekleşen çeviri faaliyetini, alanın bibliyografyasını ve telif yayın faaliyetini esas alarak incelemeyi ve çeviri tarihi ve yazımıyla bağlantısını görmeyi amaçlamaktadır.

Tez Danışmanı Prof. Dr. Nejdet Neydim’e, Prof. Dr. Mine Yazıcı, Prof. Dr. Emel Ergun, Prof. Dr. Nedret Kuran Burçoğlu ve Prof. Dr. Nilüfer Tapan’a teşekkür ederim.

Destekleri için mesai arkadaşlarıma ve dostlarıma,

Eksilmeyen sabırla yanımda oldukları için Aileme ne kadar teşekkür etsem az.

İstanbul, 2022

Sevil Asuman Karakaya

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
TABLolar LİSTESİ.....	viii
GRAFİKLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİMDE ARAŞTIRMA ALANI OLARAK

ÇEVİRİ TARİHİ9

1.1 Çeviri Tarihi Araştırmalarının Konusu.....	11
1.2 Çeviri Tarihi Yazımında Yöntem Arayışları	14
1.3 Türkiye'de Çeviri Tarihi ve Yazımı	17
1.4 Çeviri Tarihi Yazımında Veri Kaynağı Olarak Bibliyografyalar	30
1.5 Felsefede Çeviri ve Çeviri Tarihi Konulu Çalışmalar	34

İKİNCİ BÖLÜM

1960–1980 DÖNEMİNDE ÇEVİRİ FAALİYETİ 43

2.1 Tanzimat Döneminde Çeviri Faaliyeti	44
2.2 Cumhuriyet Döneminde Çeviri Faaliyeti:	
Tercüme Bürosu ve <i>Tercüme</i> Dergisi	48
2.3 1960 – 1980 Arasında Toplumsal Koşullar	52

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FELSEFE DİLİ VE FELSEFE ÇALIŞMALARI59

3.1 Türkiye'de Felsefe Çalışmalarının Kısa Tarihçesi ve Felsefe Dili60

3.2. Türkiye'de Felsefe Geleneği ve Akademik Felsefe Eğitimi Üzerine

Bazı Görüşler66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİM ARAŞTIRMALARINDA BİLGİ KAYNAĞI

OLARAK BİBLİYOGRAFYA73

4.1 Sosyal Bilim Araştırmalarında Bibliyografya73

4. 2 Bilgi Kaynağı Olarak Bibliyografyaların Kısa Tarihi ve İşlevleri76

4.3 Dijital Çağda Çeviribilim Araştırmalarında

Bibliyografyalar ve Bibliyometri82

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖZEL ALAN OLARAK FELSEFEDE

TELİF VE ÇEVİRİ YAYIN BİBLİYOGRAFYALARI90

5.1 *Türkiye Bibliyografyası*'na Göre 1960-1980 Dönemindeki Yayın

Bilgilerine Genel Bakış94

5.2 Çalışmanın Yöntemi Hakkında 100

5.2.1 “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”nda

Çeviri Yayınlar 104

5.2.2 “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”da

Telif Yayınlar 112

5.3 “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”nda

Çeviri ve Telif Bibliyografya Verilerinin Karşılaştırılması118

5.3.1 Telif ve Çeviri Bibliyografyalar Üzerinden Saptanan Örnek

Durumların Çeviri Tarihi Araştırmalarına Olası Katkıları 124

SONUÇ.....136

KAYNAKÇA140

ÖZGEÇMİŞ.....149

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 5.1: HK Bibliyografyasında ve <i>Türkiye’de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması (1839-2007)</i> ’nda yer alan konu başlıklarının karşılaştırılması örneği.....	92
Tablo 5.2: 100 Felsefe Etik alanı alt başlıklara göre çeviri/telif yayın sayıları (1960-1980)	100
Tablo 5.3: Örnek Excel çalışma tablosu	103
Tablo 5.4: HK Bibliyografyasında bölüm / alt bölüm başlıkları ile çeviri yayın oranları	105
Tablo 5.5: HK Bibliyografyasında bölüm / alt bölüm başlıkları ile telif yayın oranları	112
Tablo 5.6: Yayınevlerine göre en çok çalışılan çevirmen yazarlar.....	136
Tablo 5.7: <i>Zerdüşt</i> ’ün çeviri ve telif yayın bilgileri.....	135

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 5.1: 1960-1980 arasında yıllık genel kitap yayın sayısı.....	95
Grafik 5.2: 1960-1980 arasında genel kitap sayısında bir önceki yıla göre artış/azalma oranları.....	97
Grafik 5.3: 1960-1980 arasında felsefe alanında yıllık kitap yayın sayısı.....	98
Grafik 5.4: 1960-1980 arasında felsefe alanındaki kitap sayısında bir önceki yıla göre artış/azalma oranları.....	99
Grafik 5.5: HK Bibliyografyasında 1960-1980 döneminde çeviri yayın girişlerinin toplam yayın girişine oranı	107
Grafik 5.6: HK Bibliyografyasında 1960-1980 döneminde telif yayın girişlerinin toplam yayın girişine oranı.....	114
Grafik 5.7: HK Bibliyografyası 1960-1980 dönemi çeviri ve tekrar basımlarının yıllara göre dağılımı.....	119
Grafik 5.8: HK Bibliyografyası 1960-1980 dönemi telif ve tekrar basımlarının yıllara göre dağılımı.....	120
Grafik 5.9: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım çevirilerin yıllara göre dağılımı.....	123
Grafik 5.10: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım telif yayınların yıllara göre dağılımı.....	122
Grafik 5.11: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım çevirilerin illere göre dağılımı.....	123
Grafik 5.12: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım telif yayınların illere göre dağılımı.....	123

Grafik 5.13: Sol ve Sosyal Yayınları örneğinde konu-yayınevi-telif ve çeviri yayın bağlantısı.....	126
Grafik 5.14: Yazar-çevirmen olarak telif ve çeviri yayın faaliyetine katkıda bulunan kişiler.....	127
Grafik 5.15: Çevirmen/yazar grubunda yayınevlerine ait çeviri yayın girişi.....	129
Grafik 5.16: Çevirmen yazar grubunda çeviri kaydına göre yayınevi çevirmen/yazar dağılımı.....	130
Grafik 5.17: Çevirmen yazar grubunda en çok çeviri yayın girişi yapılan felsefe alanları.....	132
Grafik 5.18: Çevirmen/yazar grubunda yayınevlerine ait telif yayın girişi.....	134
Grafik 5.19: Çevirmen yazar grubunda en çok telif yayın yapılan felsefe alanları..	133

GİRİŞ

İki dünya savaşı sahne olan 20. yüzyılın dinamik yapısının insan düşüncesini ve faaliyetini yoğun bir şekilde etkileyip biçimlendirmesinin ardından, 21. yüzyılda dijitalleşmenin bu süreçte yeni üretim ve tüketim yolları açmasının bir sonucu olarak bilginin, dolayısıyla bilimsel bilginin elde edildiği yöntemler ve kullanım alanları bu yeni çağın hızına uygun şekilde güncellenmiştir. Farklı disiplinlerin kendi içinde elde ettiği yeni bilgiler, bir yandan da bu disiplinlerin kesişim alanlarında açılan yeni (alt)disiplinlerin sayısını artırmıştır. Bu etkileşim içinde sosyal bilim alanları da kendini ve diğer disiplinlerle ilişkilerini (yeniden) gözden geçirerek bu teknolojik aşamaları araştırma süreçlerine dahil etmektedir.

İçinde bulunulan dönemin düşünsel üretimini belirleyen koşullar, çeviri kavramı için de belirli yaklaşımların ortaya çıkması yönünde etkili olmuştur. Çeviri faaliyeti tarihsel ilerleyişi içinde izlendiğinde, “dil”le bağlantısı olan pek çok farklı disiplinin, bu olguyu kendi bilgi ve bulgularına göre değerlendirip kendi alanları içinde tanımlamaya çalıştığı görülür. Örneğin 19. yüzyılda dilbilimden metindilbilime geçiş, “dil”in (artık) yalnızca sözcük ya da cümle bağlamında ele alınmayıp, bir “metin” bütünlüğü içinde, diğer birimlerle birlikte ele alınmasını öngören bir anlayışı ifade eder. Bu süreçte bir yandan da insan faaliyetinin önemli belirleyenlerinden biri olan kültür kavramı ön plana çıkmış ve coğrafi sınırların ötesine uzanan bir bakış açısının gerekliliği fark edilmiştir. Bu bağlamda “metin” kavramı giderek genişleyen bir çerçevede, yalnızca yazılı ya da sözlü metinleri değil, bu metinlerin ortaya çıktığı kültürel bağlamı da içine almak üzere yeniden şekillenmiştir. Kültürel olguların çevirideki rolü aydınlandıkça, çeviri metinlerin yalnızca kaynak metinle değil, kaynak kültürle, hatta öncelikle erek kültürle bağlantılı bir olgu olarak ele alınması söz konusu olmuştur; böylece çeviriden çeviribilimsel bakışa geçilmiş, çevirinin niteliği ile çeviribilimin araştırma alanı üzerinde farklı görüş ve yaklaşımlar giderek yoğunluk kazanmıştır.

Çeviri, içinde bulunulan dönemin gerekleri, çeviri anlayışları ve imgeleri doğrultusunda biçimlenen bir süreci ve bu sürecin ürününü ifade ettiğinden, nasıl

yapılacağı neden yapılması gerektiğiyle doğrudan bağlantılıdır. Küreselleşen dünyadaki ekonomik hareketliliğin yoğunlaşması, “küresel düşünüp yerel hareket etme” fikrinin yaygınlaşması, teknolojik ürünlerin gerek iş alanında gerekse araştırma sürecindeki katkısının çoğalması, artan uluslararası insan ve ürün dolaşımının, dış ticaretin, yayıncılığın, yabancı dil eğitiminin giderek daha çok ve farklı türden çeviri işini beraberinde getirmesine yol açmıştır. Bu da çeviri sürecine ve/veya ürününe dair araştırmalardaki ilginç yönleri dikkatimizi çeker; çünkü çağlar boyunca “çeviri ne olmalı ve nasıl olmalı?” sorusuna verilen çok çeşitli ve kimi zaman birbirinden oldukça farklı yanıtların kaynağında, “kutsal metni” çevirmek gibi özel ve nesnellikten öte dokunulmazlık ölçütü üzerinden sorgulanan bir amacın, bir ülkenin geçmişindeki kurucu rolün, ekonomik alışverişlerin sürdürülebilmesi için teknik ve ticari iletişim gerekliliğinin, “öteki” üzerinden “ben”i algılamak ya da ikisini bir araya getirmek gibi sosyo-kültürel bir misyonun varlığı yer alır.

Bu durum aynı zamanda çeviribilim araştırmaları içinde çevirinin sürekli farklı odak noktaları üzerinden değerlendirilmesi anlamını taşır. Kùltürler ve diller arası iletişim ortamındaki bir etkileşim sürecini ya da bu sürecin sonunda ortaya çıkan ürünü niteleyen çeviri kavramına yöneltilen bakış açısı değıştikçe, bu olgunun incelenmesinde yararlanılan ya da gereken kavramlar da yenilenmiştir; örneğın çeviri faaliyetinin dilsel bir aktarım olmanın çok ötesinde, iletişimin gerektirdiğı bir işbirliğı sonucunda gerçekleşen bir eylem ve yöntemini belirleyen de bu eylemin amacı olması, değerlendirme ölçütü olarak işlevin kabul görmesi ya da çevirinin esas olarak erek kùltürün bir ürünü olduğı görüşü, bu bakış açısındaki çeşitliliğe verebileceğimiz bir örnektir. Bir başka açıdan” olarak tanımlandığı bir anlayış gündeme gelir.

Çeviriyle ilgili araştırmalar ilerleyip bugüne yaklaştıldıkça çevirinin dilsel ve kültürel bir olgu olarak ele alınmasından bu kez de sosyal gerçekliklere eklemlenen, hatta bunları oluşturup dönüştüren bir sosyal olgu olarak değerlendirilmesine uzanan bir aşamaya geçmiş oluruz. Bir yandan her türden aşamalarıyla birlikte çeviri eylemi sosyal sistemler içindeki eyleyenler tarafından gerçekleştirilmektedir; diğeri yandan çeviri olgusu, çevirinin seçimini, üretimini, dağıtımını ve sonuç olarak da çeviride uygulanan stratejileri büyük oranda belirleyen sosyal kurumların (sistemlerin)

ayrılmaz bir parçasıdır ve buna göre çeviri kuramlarında her çevirinin hem faaliyet hem de ürün olarak içinde yer aldığı sosyal bağlamlarla ilişkisi giderek daha sık vurgulanmıştır.¹

Çeviri araştırmalarının bir bilim dalı adıyla anılması adına önemli bir basamak teşkil eden James Holmes'ün 1970'lerin başında ortaya koyduğu haliyle çeviribilim disiplininin kapsamı sistematik bir tarif üzerinden uygulamalı ve salt çeviribilim olarak iki ana bölüme ayrılmıştır:

“Salt bir araştırma alanı olarak [...] çeviribilimin iki ana alanı vardır: Çeviri süreci ve çeviri ürünlerini, kendi deneyim dünyamızda karşımıza çıktıkları biçimde betimlemek; 2. Bu olguları açıklamak ve önceden tahmin etmek için genel ilkeler oluşturmak. Salt çeviribilimin bu hedeflerini gerçekleştiren iki ana dalı, *descriptive translation studies*, DTS (betimleyici çeviribilim) ya da *translation description*, TD (çeviri betimlemesi) ve *theoretical translation studies*, ThTS (kuramsal çeviribilim) ya da *translation theory*, TTH (çeviri kuramı) olarak adlandırılabilir.” (Holmes, 2008: 111)

Salt çeviribilimin yanı sıra çeviribilimin uygulamalı bölümünde ise çeviri eğitimi, çeviri araçları, çeviri politikası ve çeviri eleştirisi yer alır. Holmes'ün şeması disiplin içinde sürdürülen mevcut çalışmalarla birlikte ilerleyen dönemlerde disipline dahil olan yeni çalışma alanlarının konumlandırılması açısından yön gösterici niteliktedir. Uluslararası iletişimin 20. yüzyılda ve özellikle bilgi çağı olarak anılan 21. yüzyılın bu dönemindeki olağanüstü hızı, çeviri ürünlerinin ve dolayısıyla araştırma sorularının çeşitlenmesine yol açmıştır. Örneğin bilgisayar çevirileri, altyazı-dublaj çevirileri, toplum çevirmenliğinin alt dalları gibi pek çok çeviri türü, sözlü çeviri tarihi, cinsiyet araştırmaları açısından çeviriler, kadın çevirmenler, azınlık dillerinden yapılan çeviriler, yeniden çeviriler vb pek çok konu bu araştırmaların nesnesi olarak önem kazanmıştır.

Betimleyici Çeviribilim Araştırmaları (BÇA), Holmes'ün sistematığında, işlev odaklı, süreç odaklı ve ürün odaklı üç alt alana ayrılmıştır. Ürün odaklı çeviribilim, çeviri ürünlerin eşsüremlili ya da artsüremlili olarak betimlenmesi ve karşılaştırılması

¹ Farklı kuramlarda çevirinin sosyal bağlamıyla olan ilişkisinin irdelendiğini gösteren örnekler olarak İşlevsel yaklaşımlarda Justa Holz-Mänttari'nin “iş bölümüne dayalı toplum” kavramı (arbeitssteilige Gesellschaft) ya da çeviri sosyolojisinde Pierre Bourdieu'nün “yapılandırılmış toplum” kavramının çeviribilime aktarılmasından söz edilebilir.

yöntemini benimser ve Holmes’a göre “bütün ürün odaklı betimleyici çeviribilim çalışmalarının temel hedeflerinden biri – şu an için gerçekleştirilmesi zor gibi gözükse de – genel bir çeviri tarihçesi oluşturmaktır.”² (Holmes, 2008: 112).

Yaklaşık yarım yüzyıl önce ifade edilmiş olan bu tanımdaki BÇA, günümüzde çeviribilimde yaygın bir alan kaplayan çeviri tarihi araştırmalarına ivme kazandıran bir adım olmuştur. BÇA ile geçmiş dönemlerde üretilen çevirilerin içinde yer aldıkları sosyal ve kültürel bağlamla birlikte değerlendirilmesi, o dönemin çeviri koşullarını ve çeviri kararlarını anlayıp bugüne doğru izlerini sürmeye, hatta kaynak metnin gölgesinden çıkarak çeviriyi erek kültürde kendi başına görmeye imkân verir ve bu ölçüde çeviribilimin uygulama ve kuram alanlarına aktarılabilecek bilgilerin derlenmesinde önemli rol oynar.

Çeviri tarihiyle ilgili akademik çalışmalarda çeviri tarihinin içeriği kadar yazımının da, çeviribilim disiplini açısından önemine işaret edilmektedir; bu bağlamda çeviri tarihinin geçmişin yeniden kurgulanması için çalışırken mümkün olduğunca farklı parametreyi değerlendirmeye çalışacağı açıktır. Ayrıca, çeviri tarihinin ve çeviri tarihi yazımının çeviri kuramıyla ilişkisi de açıktır ve ikisi birbirinden ayrılamaz; nitekim çeviri kuramıyla ilgili kitaplar ya da kuram dersleri genelde çeviri tarihiyle başlar (Yazıcı, 2015: 63). Ancak çeviribilim çalışmalarında giderek artan bir yoğunlukta ele alındığı gibi, bu ilişkinin hangi metodolojiyle ve araçlarla, hangi kapsamda ve amaçla ele alınabileceği konusunda farklı görüşler vardır. Çeviri tarihinden tarihin ele alınmasında bir yöntem olarak yararlanılması ya da tarihin çeviri konusunda hangi bilgileri sunabileceği gibi farklı sorular, çok sayıda yayında tartışılmaktadır.³

Türkiye’de çeviri tarihi konulu araştırmalara bakıldığında, bazı dönemlerde nitelik ve nicelik açısından yoğunlaşıp farklılaşan bir çeviri faaliyeti olduğu bilgisi, çeşitli kaynaklarda yer alır. Bu kaynaklara göre Tanzimat Dönemi’nde ve ardından

² James Holmes’un öngörüsü kendi dönemi içinde yön gösterici olmakla birlikte, günümüze doğru gelindiğinde, çeviri türlerinde ve araştırma yöntemlerinde teknolojinin etkisiyle ortaya çıkan çeşitlilik, diğer alt alanlarda olduğu gibi çeviri tarihi araştırmalarının kazandığı hız ve perspektifle de belirgin hale gelmiştir. Buna göre bir yandan yerel ve mikrotarih, cinsiyet araştırmaları vb gibi farklı konularda tarihsel boyut incelenmekte, diğer yandan uluslar ve disiplinler arası projelerde daha genel bir tarihe ulaşmak üzere özellikle dijital verilerden ağ görüntülerine uzanan incelemelere yer verilmektedir.

³ Çeviribilimde çeviri tarihi ve yazımı konusu 1. Bölümde ele alınacaktır.

Tercüme Bürosu'nca sürdürülmüş olan çeviri faaliyetinin amacı, Türkiye'nin modernleşmesi ve Batılılaşma düşüncesiyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim günümüzde sayıları giderek artan, çeviri tarihi alanındaki akademik çalışmaların genellikle bu doğrultuda Tanzimat ve/veya Cumhuriyet dönemi çeviri faaliyetini kapsadığı görülür. Çeviri faaliyetini gerek toplumsal-siyasal gelişmeler üzerinden geniş bir dönem içinde değerlendiren, gerekse bu dönemi tekil örnekler⁴ üzerinden ele alan bu çalışmalarda Tanzimat Dönemi'ndeki yenileşme çabasının sonucu olarak ortaya çıkan aydın-çevirmen-yazar kimliği ile Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle Tercüme Bürosu'nun faaliyeti tarihsel bağlamı içinde gösterilmiştir. Cumhuriyetle birlikte bir devlet politikası olarak benimsenen Batılılaşma bir yandan var olan kurumları yenilerken bir yandan da yeni kurumların oluşturulmasına yol açmış, bunun en somut örneklerinden biri de üniversitenin yeniden yapılanması olmuştur. Söz konusu dönemde bir yandan toplumun yeniden yapılanması anlayışına paralel olarak ortaya çıkan çeviri çalışmaları, diğer yandan üniversitenin ve buna bağlı olarak Romanoloji, Felsefe, Filoloji gibi alanlarda eğitimin kurumsallaşmasına yönelik çabalar, yabancı bilim insanlarının ülkeye gelmesi, dilde sadeleşme çalışmaları gibi süreçlerin etkisi söz konusu çalışmalarda gösterilmiştir.

Bu çalışmaların kuramsal altyapısında ise Itamar Even-Zohar'ın edebiyat alanını⁵ ve çevirilerini esas alan çoğuldizge kuramının ağırlıkta olduğu görülür. Bununla birlikte, çevirinin ve çevirmenliğin sosyolojik boyutlarına dikkat çekmek üzere Pierre Bourdieu'nün kavramlarından yararlanılan ve çevirmenlerin konumlarını bu doğrultuda gözden geçiren çalışmalar da dikkat çekmektedir.⁶

Çalışmanın amacı ve kapsamı:

Yeni araştırma alanlarındaki yayınların giderek yoğunlaşan şekilde çeviribilime, dolayısıyla çeviri tarihi araştırmalarına katılmasına rağmen, çeviri tarihi

⁴ Burada "tekil" sözcüğü ile kastedilen, söz konusu çalışmaların bir kişi ya da kurum üzerine olmasıdır.

⁵ Tez çalışması kapsamında edebi alanla ilgili ifadeler için "edebiyat" sözcüğü kullanılmıştır. "Yazın/yazınsal" sözcükleri, daha geniş kapsamda edebiyatla birlikte diğer düşünsel yazılı üretimleri içine alacak şekilde ya da literatüre işaret etmek üzere kullanılmıştır.

⁶ Tez çalışmasında incelenmek üzere belirlenen 1960-1980 dönemini de kapsayacak şekilde Türkiye'de çeviri üzerine yayınlar için ayrıca bkz. Hasan Keseroğlu, Serdar Gökalp, "Cumhuriyet'ten Günümüze Çeviri Üzerine Yayınlar Kaynakçası", **Dün ve Bugün Çeviri Dizisi**, Bilim ve Felsefe Yayınları, C. 2, İstanbul, 1985, s. 191-228.

çalışmalarının ağırlıklı olarak edebiyat çevirileri ve dönemleri üzerlerinden yapıldığını ifade etmiştik. Edebiyat çevirilerinin, çeviribilimin gelişme sürecine de bağlı olarak⁷ yazılı çeviri araştırmasında öncelikli bir konumu vardır, ancak bütün metin türleri kültürün dönüşmesine ve toplumsal belleğin şekillenmesine etki edebileceğine göre, çevirinin ülkemizde yaşanan kültürel ve toplumsal gelişmelerle ilişkisi bağlamında, kültür-çeviri etkileşimini yalnızca edebiyat çevirileriyle sınırlandırmanın söz konusu ilişkinin değerlendirilmesinde boşluklara yol açacağı da söylenebilir. Bu nedenle, farklı alanlarda da aynı ilişkinin gözden geçirilmesi, çeviri sürecimizi tarihsel olarak anlamlandırabilmemiz açısından önemlidir. Çünkü bu alanlarda da toplumsal ve tarihsel süreçlerin etkileri, edebiyat alanında olduğu gibi, az ya da çok görülmekte ve bu alanlardaki üretim de aynı şekilde bireyleri, toplumu, dolayısıyla kültürü dönüştürmektedir. O halde yukarıda belirttiğimiz tarihsel süreçte felsefe disiplini de Türkiye’deki düşünce ve kültür üretimi açısından önem taşıyan ve edebiyatın dışında bu akışın izlenebileceği bir özel alan olarak kabul edebiliriz.

Buna göre tez çalışmasının öncelikli amacı Türkiye’deki çeviri tarihi çalışmaları kapsamında görece daha az ele alındığı görülen edebiyat dışı bir alan olarak felsefe disiplini de belli bir dönemde üretilen telif ve çeviri eserlerin bibliyografik verilerinden yararlanarak, çeviri tarihi araştırmalarında çeviri olmayan yayınlara dair bilgilerden yararlanılıp yararlanılamayacağı sorusunu irdelemektir. Bu düşüncenin ardındaki neden, telif eserlerin eş zamanlı üretildikleri çevirilerle aynı tarihsel zaman-mekan koşullarına tabi olmaları ve eğer felsefeyi bir çoğuldizge olarak kabul edeceksek, bu dizgede çevirilerin olduğu kadar telif metinlerin de pay sahibi olabileceği düşüncesidir. Buna göre eldeki çalışma benzerlerinden çeviri yayınlarla birlikte telif metinlerle ilgili bir değerlendirmenin yapılmasıyla ayrılmaktadır; Türkiye’deki çeviri tarihi araştırmalarında görece daha az ele alınmış olan 1960-1980 döneminin seçilmiş olması da buna eklenebilir.

Bu çalışmadan beklenen bir diğer sonuç, elde edilecek verilerin, alana dair araştırma potansiyelinde hangi alt başlıklara işaret edeceğini görmektir. Bunun için yukarıda

⁷ Çeviri tarihinde ve çeviribilimin ortaya çıkış sürecinde önemi olan “kutsal metin”ler ve onların çevirileri, bir anlamda bu gelişimin metaforu olarak görülebilir. *Yazı* geleneğindeki yerinden ötürü kaynak metin kutsaldır; onun türevi olan çevirinin, erek kültürde bir “özgün” metin haline gelebilmek için 2000 yıldan fazla sürecek bir geçmişi beklemesi gerekmiştir.

değindiğimiz gibi, felsefe alanındaki telif yayın faaliyetinin çeviri faaliyetine paralel şekilde gözden geçirilerek bibliyografik verilerin farklı alt başlıklar açısından ele alınması öngörülmüştür. Buna göre buradan çıkan sonuçların, bibliyografyaların araştırmacıları birincil kaynaklara yönlendirme işlevinin ötesinde bu tür incelemelerle araştırmaya yönlendiricilik işlevi de göreceğine yönelik düşünciyi desteklemesi beklenmektedir.

Türkiye'de çeviribilim alanında ya da çeviri üretimiyle ilgili olarak yapılan ve benzeri türden bir bibliyografik veri tabanından yararlanılan çalışmalarda sık rastlanan bir durum (ya da akla ilk gelen yöntem) Türkçe ve diğer bir dil arasındaki çevirilerin tek yönlü olarak ele alındığı çalışmalardır. Ancak eldeki tez çalışmasında bunlardan farklı olarak, öncelik dil çiftine değil, belli bir özel alandaki çeviri ve telif yayın üretimine ve bunların dizge içindeki etkileşimine verilmiştir; böylece araştırmanın odağında çevirilerle birlikte aynı tarihsel süreçte gerçekleşen telif eserlerle ilgili bilgilere de yer verilmesinin mümkün olduğunca bütüne yönelik bir değerlendirilmeye zemin hazırlayacağı varsayılmıştır. Ayrıca felsefe alanında yapılmış çok sayıda çeviri olmasına karşılık, felsefe disiplininin çeviri üzerine ürettiği çalışmaların sınırlı olması da dikkate alınmıştır.⁸

Çalışmanın yöntemi:

1960-1980 döneminde Türkiye'de edebiyat dışı bir özel alan olarak felsefede yayınlanmış telif ve çeviri yayın faaliyetinin çeviri tarihine katkısını sorguladığımız tez çalışması kapsamında, öncelikle çeviri, tarih ve tarihyazımı alanları arasındaki bağlantı ele alınmış ve çeviribilimde bir araştırma alanı olarak çeviri tarihi ve çeviri tarihi yazımıyla ilgili yöntem ve tartışmalar özetlenerek aktarılmıştır. Aynı şekilde dönemin genel ve felsefe alanıyla ilgili koşulları ele alınacaktır. Ayrıca 1960-1980 döneminde yayınlanan telif felsefe metnlerinin ve çevirileriyle ilgili bütüncenin oluşturulması amacıyla bir bibliyografya incelemesine yer verilecektir. İncelenecek bibliyografya olarak Hasan Keseroğlu'nun İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde lisans eğitiminin sonunda bitirme tezi olarak hazırladığı bibliyografya

⁸ Bu konuyla ilgili örnekler Bölüm 1.5.'de yer almaktadır.

belirlenmiştir. “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Bibliyografyası” başlıklı çalışmanın ayırt edici özelliği, Hasan Keseroğlu’nun felsefe ve kütüphanecilik disiplinlerinde aldığı lisans eğitiminden hareketle bu iki disiplinin kesişme noktasında üretilmiş, felsefe alanındaki telif ve çeviri eserleri içeren açıklamalı bir bibliyografya olmasıdır.

Bu çalışmada 1960-1980 dönemindeki çevirilerle birlikte aynı dönemde hazırlanan telif metinler de tespit edilerek, bibliyografik veriler üzerinden felsefe alanındaki yayın üretimi karşılaştırılacak ve genel bir değerlendirme yapılacaktır. Ardından çalışmanın amacına uygun olarak farklı durumların araştırma potansiyeli oluşturup oluşturmayacağını görmek üzere daha küçük ölçekli bibliyografya örnekleri üzerinde durulacaktır.

Çalışmanın kısıtlılıkları:

Bibliyografya alanında yapılan çalışmalar genelde benzerlik gösterebilir de içerikleri açısından ele alındıklarında incelenen döneme ve alana, yayın türlerine ve üretilen eserlerin çeşitliliğine, en nihayetinde hazırlanma amacına bağlı olarak farklılaşan detaylar içermektedir. Bu çalışmaların, belli bir sistematığa bağlı kalmaları gerekir ve genelde zamana yayılmaları söz konusudur; bu nedenle hem bazı eksikleri hem de birtakım genellemeleri göze almaları kaçınılmazdır. Farklı disiplinlerin kendi alanlarındaki metin üretimlerine yer verdikleri tematik bibliyografyaların bir başka disiplinde yapılacak bir araştırmaya veri sağlayacak birer veri tabanı olarak değerlendirilmesi de bu nedenle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Tez çalışmasında incelenecek bibliyografya örneği olarak belirlenen Hasan Keseroğlu’nun çalışması da, benzerleriyle aynı şekilde, bilgilerini barındırdığı alan için tüketicilik iddiasında değildir, aksine araştırma dönemi olarak belirlenen 1960 yılından önce ve 1980 yılından sonra yapılmış çok sayıda yayının yer almaması nedeniyle felsefe alanı için bu iddiadan belirli oranda uzak kalmış olduğu da söylenebilir. Bu noktada tez çalışmasının amacının kapsamlı ve mümkün olduğu kadar net bir alan bibliyografyası hazırlamak olmadığını da belirtmemiz gerekir, tezin kapsamı ve uzmanlık alanının farklılığı dikkate alındığında bunun için disiplinlerarası bir yaklaşımın gerekeceği açıktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİMDE ARAŞTIRMA ALANI OLARAK

ÇEVİRİ TARİHİ

Çeviribilim, belli bir dilin ve kültürün ürünü olan kaynak metinlerin izdüşümü olan erek metinlerin, diğer dil ve kültürlerde var olma halini, ortaya çıktığı koşulları ve etkilerini, bu süreçte kaynak metinle bağlantısını inceler. Bu kapsamda diğer disiplinlerle doğal bir bağlantı kurar, çünkü araştırma nesnesi, yani kaynak ve erek metinler genel olarak bu disiplinler içinde üretilmiştir. 20. yüzyılın ikinci yarısında yapısı ve çalışma alanları somut ve birbiriyle bağlantılı şekilde tarif edilen çeviribilim bu araştırma ve incelemeleri, kuramsal ve uygulamalı alanlarından topladığı bilgi ve verileri kendi içinde karşılaştırarak gerçekleştirir. Böylelikle hem ürün hem de süreç olarak çeviri olgusunun tanımlanacağı kavramlar, yaklaşımlar ve yöntemler belirlenmiş olur. Çeviribilim bu aşamada, incelemenin kaynağını oluşturan kaynak ve erek metinleri kullandığı gibi, diğer disiplinlerin kavram ve yaklaşımlarından da yararlanır.

James Holmes'ün çeviribilim disiplini için oluşturduğu şema içinde, çeviribilimin uygulamalı alanında ayrı bir başlık olarak görülmemekle birlikte çeviri tarihi, yine uygulamalı alanın alt bölümlerinden olan çeviri politikaları ve çeviri eleştirisiyle birlikte disipline veri sağlayabilecek bir konumda yer alır. Ancak çeviri tarihine bunlardan çok daha fazla ve ayrıntılı katkıyı, yine disiplinin önemli bir diğer alanı olan Betimleyici Çeviri Araştırmaları (BÇA) sağlayagelmiştir. BÇA çeviriyi öncelikle erek kültürün bir ürünü olarak kabul ederek bir yandan daha önce ön plana çıkamayan çeviri metinlerin de çeviri araştırmalarına ve çeviri tarihine konu edilmesini sağlamış, bir yandan da çeviri süreci normlarını ve yan metinleri ön plana çıkararak araştırılacak malzemenin, dolayısıyla da çeviri tarihi ile ilgili çalışmaların etki alanının genişletmiştir. Gerek Türkiye'de, gerekse yurtdışında bu alanda çalışan belli başlı araştırmacıların çalışmaları çeviri tarihi yazımında, yukarıda sözünü ettiğimiz tartışmalar açısından yön gösterici niteliktedir.

Yazının icadı, daha önceki dönemlerde ancak sözlü dilde gerçekleşen çeviri eyleminin de kayıt altına alınmasını sağlayan bir teknolojik gelişmedir ve böylelikle, diğer disiplinler için olduğu gibi, çeviri tarihi için de bir tür başlangıç noktası oluşturur. Bu bağlamda çeviri tarihi araştırmalarında önemli yöntemsel sorulardan biri, çeviribilimin ve tarih disiplininin yararlandığı kavram ve yaklaşımlar arasındaki dengenin nasıl sağlanacağıdır.

Çeviri, kendi tarihi içinde yöntemi ve nitelikleri açısından sürekli sorgulanan bir eylem ve olgu olmuştur. Geçmişten yakın döneme kadar öne sürülen yaklaşımlarda sürekli yeni sorular ve tanımlarla karşılaşılmasının sebebi de budur. Soruların yenilenmesi, yanıtların, ama ondan da önce yanıtların arandığı koşulların değişmesi demektir. Bu sorulara yanıt aranırken kullanılan yöntemler, kaynak metnin izini sürmekten başlayarak erek kültür içinde karşılaştırma yapmaya ve orada yeniden var olanı algılayıp tanımlamaya kadar uzanır. Buna göre çeviribilimsel yaklaşımlarda çevirinin işlevi, erek kültürdeki konumu, erek dizgedeki normlar açısından konumu ve etkileşimi vb başlıklar öne çıkar.

Kültür odaklı yaklaşımların bakış açısına göre çeviri bu etkileşimle birlikte erek kültürde değişikliklerin de önünü açan bir süreçtir. Bu durumda örneğin çoğul dizge kuramında açıklandığı gibi yeni türlerin ithali ve kültürün bu yolla planlanması söz konusu olur.⁹ Benzer bir tanımda ise her çeviri bir “yeniden yazım” olarak kabul edilir (kimdem alıntı) ve belli bir dünya ve sanat görüşü doğrultusunda oluşturularak edebiyatı belli bir doğrultuda işlemesi için yönlendirir; bu anlamda yeniden yazım, kaynak metnin dönüştürülmesiyle gerçekleşmiş olur. Kaynak metindeki "yabancı"nın erek kültürde alımlanması, bu nedenle tarih boyunca önemli araştırma konularından birini oluşturmuştur.

Genel anlamda tarih yaşanan olaylarla ilgili bilgilerin, sonraki zamanlarda, kişilerin ya da anın dışında bir araya getirilip yeniden okunması ve yorumlanması olarak tanımlanabilir. Çeviri tarihi araştırmaları, yukarıda sözü edilen ve benzeri kavram ve düşünceler yardımıyla çevirinin geçmiş dönemlerdeki durumunu yeniden

⁹ Saliha Parker'in "Tanzimat Dönemi'nde Avrupa Edebiyatından Çeviriler" başlıklı yazısı, Türkiye'deki çeviri tarihi çalışmalarında çoğuldizge kuramı üzerinden kuram ve tarih ilişkisini kurması açısından öncü çalışmalardan biridir. Bkz. Saliha Parker, 1987, **Metis Çeviri**, Güz sayı 1.

kurgulamak ya da değerlendirmek amacındadır. Bir başka ifadeyle çeviri tarihi, tarihsel verinin toplanıp kaydedildiği zamanki halinin, çeviri olgusunu kuşatan atmosfer içinde sürekli olarak yeniden gözden geçirilmesi ve yorumlanması anlamına gelir. Bu açıdan çevirinin tarihi de, kendisi gibi, bir tür yeniden yazım olacaktır.

Çeviri tarihi, daha önce çeviri olgusunun hangi açılardan araştırıldığını ya da henüz araştırılmadığını, çeviribilim çalışmalarının geçmişte ya da şimdi neyi içerdiğini de izleyecektir. Bu durumda tarihyazımının, dolayısıyla çeviri tarihi yazımının, geçmişi, bugünü ve geleceği çevreleyen bir panoroma oluşturması söz konusudur. Bu, geçmişle bugünün giderek birbirine entegre olması anlamına da gelir ve tarihyazımının ortaya koyduğu bu hedefler çeviri tarihi açısından da geçerlidir. O halde bu tür çalışmalar yapılırken araştırılmasına karar verilecek olgular, tarih ve çeviribilim disiplinlerinin bir arada oluşturacağı kesişim kümesinde yer almalıdır. Çağdaş çeviribilim çalışmalarında çeviri tarihi araştırmaları, çevirinin kültürler arası bir eylem olarak algılanması, erek odaklılık zeminindeki sosyal ve kültürel perspektife yapılan vurgular sonucunda sömürgecilik sonrası çalışmalar, cinsiyet araştırmaları, bilişsel araştırmalar gibi alt alanların önemine daha çok dikkat çekilmeye başlanmasıyla hız kazanmıştır.

1.1. Çeviri Tarihi Araştırmalarının Konusu

Antoine Berman'ın "modern çeviri kuramının ilk görevi" olarak "bir çeviri tarihi inşa etmek"ten söz etmesi, Holmes'ün BÇA için dile getirdiğine benzer şekilde (bkz. yukarıda, s. 4), çeviri tarihinin yazımına verilen önemi gösteren ifadelerden biridir (Demircioğlu, 2016: 20). Bununla birlikte araştırmacılar arasında çeviri tarihiyle ilgili araştırmaların gerekçe ve yöntemine dair farklı görüşler vardır. Örneğin Lieven D'hulst çeviri tarihinin araştırmacılara yeni bakış açıları ve araştırma alanları yaratarak farklı kuramlardan yararlanabilme, aralarındaki ilişkileri görerek disiplinin yapısını kavrayabilme fırsatıyla birlikte, çevirmenlere çeviri sorunlarını çözme aşamasında ilham verebileceğinden ve dolayısıyla meslektekilere pratik bir katkısı olduğundan söz ederken (D'hulst, 2001: 22), alanın önemli isimlerinden Antony Pym, çeviri tarihinin yazımında üç temel amaç öngörür: Bunlardan ilki kültürlerin iç

gelişiminde çeviri yoluyla etki eden dış etmenler olarak kültürler arası olguların tanımlayabilmek, diğeri ise geçmişteki bilgilere ulaştıkça dil ve kültür alanındaki politikaları geliştirenler için geleceği daha doğru bir şekilde değerlendirebilir hale gelmektir. Pym üçüncü neden olarak da çeviri tarihinin, çevirmenler de dahil olmak üzere kültürlerarası aktarıcılarının bu özel konumlarını ortaya çıkarmada yardımcı olacağını belirtir (Pym, 1998: 15-17). Şehnaz Tahir Gürçağlar, Pym'in bu yaklaşımıyla D'hulst'ten farklı olarak çeviri tarihi yazımından çevirmenlik mesleğiyle ilgili pratik bir fayda görmediği yorumunu getirir ve Pym'in kültürlerarası değişimlere yol açan kişilere özel bir tarihsel konum ayırdığını belirtir. Buna göre Pym'in nihai hedefi çeviribilimin kültürlerarası çalışmalara entegre olmasını kolaylaştırmaktır. (Tahir Gürçağlar, 2013: 135).

Çeviribilimin bir diğer önemli araştırmacısı olan Lawrence Venuti ise kaynak ve erek dil ve kültürde zaman içinde farklılıkların gerçekleştiğini, dolayısıyla çeviri tarihi üzerinden bu değişimlerin gözlemlenebileceğini ileri sürer. Buna göre zaman içinde benzer şekilde çeviri yöntemlerinin ve buna bağlı olarak doğruluk anlayışının değişip bireysel ve sosyal açıdan çeviri üretimini de etkilediğini, bir dönem geçerli sayılan durumların başka bir dönemde aynı sonuçları vermeyebileceğini, örneğin çeviri yerine uyarlama olarak da algılanabileceğini de belirtir. Bu durumda çevirinin ne olduğuna dair tanımlar zaman içinde değişmekte, modern bakış açısıyla çevirinin izlediği yolları ve evrimini değerlendirebilmek için tarihsel bir bakış gerekli hale gelmektedir (Venuti, 2005).

Çeviri tarihi alanındaki temel sorulardan biri bu başlık altında nelerin araştırılması gerektiğidir. Tahir Gürçağlar, çeviri tarihinin bir araştırma alanı olmanın yanı sıra araştırmacıların bireysel olarak ulaştıkları büyük bir bilgi kümesi olarak da görülebileceğini belirtir (Tahir Gürçağlar, 2013). Çeviri tarihiyle ilgili mevcut bilgilerin fragmantal bir yapıda olduğunu ve bunda ulaşılabilir nitelikteki tarih verilerinin azlığıyla birlikte, araştırma yöntemleri ve yaklaşımlarındaki farklılıklara eklendiği haliyle tarihsel bir perspektiften bakıldığında çevirilerin doğasında görülen değişikliklerin de etkili olduğundan söz eder.

Şehnaz Tahir Gürçağlar'a göre çevirileri kimin yaptığı, hangi eserlerin çevrildiği ya da çevrilmediği, eleme prosedürünün ve ölçütlerin ne olduğu bu araştırmalardaki

konu başlıklarından biridir. Çeviri üzerine yazılanlar çeviri tarihi yazımı aşamasında anlamlı veriler sağlayabilir. Kùltürlerin kendi çeviri düşüncesiyle ilgili yorumları, yani çeviri normları ve bunlarla ilgili ürünler (önsözler, eleştiriler, anlaşmalar, tarihi yapıtlar, kuramlar vs) araştırmacılara geçmiş zamanlardaki çeviri düşüncesinin daha yakından gözlemlenmesi adına yeni malzemeler sağlar. Aynı şekilde çevirilerin yapıldığı, basıldığı ve yaymlandığı yerler, bu çalışmaları gerçekleştirenler (özel editörler, özel seriler vs), örneğin (varsa) çeviri merkezlerinin özgün metinlerin yazılıp yaymlandığı aynı merkezler de mi yoksa periferide mi olup olmadığı, belirli türlerin belirli bölgelerde yayınlanıp yayınlanmadığı önemlidir. Örneğin alt kùltürlerin çeviri üretimini dikkate alan araştırmalar açısından, çevirilerin dağıtımı ve çevirmelerin yaşadığı yerlerle ilgili bilgiler ulusal kùltürler arasında çevirmenlerin daha yoğun işleve sahip olduğu coğrafi bir alana işaret edebilir. Nitekim Tahir Gürçağlar çeviri tarihi ve tarihyazımının araştırma alanına, çevirinin yerel tarihi, küçük kùltür ve diller arsında çeviri, çeviri ve basın, edebiyat dışı çevirilerin tarihi, kadın çevirmenler ve okurlar gibi pek çok konunun daha dahil edilebileceğine dikkat çeker (Tahir Gürçağlar, 2013; ayrıca bkz.Demircioğlu, 2016: 53-58).

Belli bir coğrafyanın ya da dönemin merkeze alındığı araştırmalar Kanada, İrlanda, Kore gibi ÷lkelerin çeviri tarihi araştırmalarında farklı örnekler olarak öne çıkmalarını sağlamış, Batı/Avrupa odaklı araştırmaların yönü Batı-dışı coğrafyalara çevrilmiştir.¹⁰ Çeviri tarihiyle uğraşan araştırmacıların uzun zaman gündeminde kalan yazınsal metinler ve kutsal metin çevirilerinin ardından, Delisle ve Woodsworth'ün (1995) ve Pym'in (1998) çevirmenleri odağa taşıyan ya da “çeviri tarihini insanlaştırmaya”vurgu yapan çalışmaları da çeviri tarihi alanındaki dikkat çekici örneklerdir; “çevirmenler tarihi” adlandırması da bu duruma işaret eder. Çevirmenlerle birlikte sürece dahil olan yayıncılar, editörler ya da işverenler gibi diğer eyleyenler de bu çalışmaların araştırma nesnesine eklenerek çeviri tarihine daha geniş bir perspektifle bakılması sağlanmıştır.

Çevirmenlerin mesleklerini kimin yardımı/desteği ile sürdürdüğü sorusu, sansür de dâhil çevirmenler üzerindeki patronaj ve diğer kontrol mekanizmalarına ve bunu

¹⁰ Örneğin çeviri okulu olarak adlandırılan belirli ölçüde kurumsallaşmış Toledo, Beyt-ül Hikme gibi merkezlerle Türkiye'deki araştırmalar açısından Cumhuriyet dönemindeki Tercüme Bürosu konu edilmiştir.

çevreleyen bağlama, daha geniş bir açıdan sosyal ve kültürel inançlara işaret eder. Özellikle betimleyici çalışmalarla çeviri tarihi yazımı arasındaki bağlantı düşünüldüğünde bu önemli bir noktadır; Türkiye'deki araştırmalar içinde çeviride güç ilişkileri üzerine yapılmış örnekler de yer almaktadır. Çevirilerin gerçekleşme nedenleri ve yöntemleri, çeviri kararları her zaman kolay ulaşılabilir bilgiler olmasa da, bu tür hipotetik açıklamaların da çeviri tarihi açısından değeri vardır. Bu soruların yanıtlarına kesin sonuç gözüyle bakılmamakla birlikte, konuların nasıl anlaşıldığını gösteren saptamalar olarak sonraki araştırmalar için yön gösterici olabilirler. Çevirilerin ne zaman yapıldığıyla ilgili bilgiler sürecin geriye doğru kurgulanmasını, belirli bir zamanda ve mekânda gerçekleşen norm değişikliklerini, dolayısıyla makrostratejik kararları daha iyi algılamamıza yardımcı olacaktır.

1.2 Çeviri Tarihi Yazımında Yöntem Arayışları

Araştırma alanı olarak çeviri tarihi, çeviri tarihinin nesnesini olduğu kadar yazım yöntemi sorununu da gündeme getirir, nitekim çevirinin tarihini yazma konusunda yöntem ve araç tartışmaları, araştırma alanındaki parçalı yapıyı anımsatacak şekilde, farklı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Çeviri tarihi, çevirinin geçmişteki pratiğini ifade ederken, çeviri tarihi yazımı, bu pratiğin kayıt altına alınma ve araştırılma yöntemlerini içeren bütünün adıdır. Lieven D'hulst bu noktada iki alt alanı birbirine bağlayacak şekilde bir metatarihyazımı alanı önerir: böylece tarihyazımı üzerine yöntemsel ve bilgikuramsal düşünmenin çerçevesi de çizilebilecektir (D'hulst, 2001); çeviri tarihinin nesnesini belirlemek adına da antik dönem kaynaklarından esinlendiği sorulardan yararlanır¹¹ (D'hulst, 2010: 399-403).

Tarihyazımında ve bağlı olarak çeviri tarihi yazımında, tarihin bir (re)konstrüksiyon olarak yeniden kurgulanması eleştirilen bir durumdur. Bu anlamda yöntem tartışmalarında tarihin anlatı ya da analitik şekilde yazılması önem taşımaktadır. Tahir Gürçağlar, bu iki yaklaşımla ilgili diğer araştırmacıların görüşlerinden hareketle şu tespitleri yapar: Postmodern/postyapısalcı perspektifte tek bir tarih

¹¹ Quis, quid ubi, quibus auxiliis, cur, cuamodo, quando, cui bono? Kim, ne, nerede, ne ile, neden, nasıl, ne zaman, hangi etkiyle?

anlatısı yoktur, buna bağılı olarak da tarihyazımının görevi gerçeğin çoğulluğunu aksettirmektir. D'hulst'ün görüşlerine de yer veren Tahir Gürçağlar, onun anlatı yönteminin çeviri tarihi araştırmacılarının bir gerçeklik efekti oluşturabilmeleri adına uyarlandığından söz ettiğine işaret eder. Buna göre bu tür bir söylem, tarihçinin çalışmasının konusunu tanımlayıp süreçteki eyleyenleri tanımlama ve olayların kronolojisini aktarması sırasında kaçınılmazdır ve analitik tarihyazımından da bu noktada ayrılması gerekir; analitik yöntem, anlatıcı söylemden farklı olarak çeviriyle ilgili söylemleri, temel önermelerini, varsayımlarını, terminolojisini, bilişsel ve tartışmaya açık yapılarını ve metinlerarasılık ilişkilerini de dahil ederek ele alır. D'hulst analitik söylemin özellikle araştırmacının öznel durumu açısından dikkatle uygulanması gerektiğini de ifade eder (Tahir Gürçağlar, 2013: 132). Tarihyazımının özellikle anlatı niteliği açısından edebiyatla benzerliğine de dikkat çekilmektedir; tez çalışması kapsamında tarihyazımıyla ilgili tartışmaların ayrıntısına girilmemekle birlikte, çeviri tarihi yazımı açısından benzer yöntemleri ve tartışmaları çeviribilim araştırmacılarının da dikkate aldığını söylemek gerekir. Farklı söylemlerin, farklı anlatı türlerinin ve kişisel yorumların tarihsel olaylarla ilgili bu 'öyküleştirme' çalışmalarında dikkatle ele alınması gerektiği de bu bağlamda ifade edilmektedir (Tahir Gürçağlar, 2013: 133).

Çeviri tarihi yazımında yöntem konusuyla ilgili olarak Tahir Gürçağlar sözünü ettiğimiz çalışmada çeviri kısmında Pym ve D'hulst'le birlikte Bastin'e de yer vermiştir; Bastin'in bu yöndeki katkısı ise araştırmanın nesnelliği ve disiplinlerarasılığı ile ilgilidir (ayrıca bkz. Demircioğlu, 2016: 39-43). Buna göre Bastin ikincil kaynakların ya da internetin kullanımı konusuna dikkat çeker ve antropoloji, sosyoloji gibi diğer disiplinlerin tarihyazımındaki bilgilerinden yararlanılabileceğini düşünür. Nitekim tarihyazımı alanının kendi içindeki bu parçalı gibi görünen yapısına olumlu yönde destek alınan bazı çalışmalar da söz konusudur. 90'lardan itibaren yaşanan gelişmelerle ortaya çıkan "sosyolojik dönem"de, özellikle Niklas Luhmann, Pierre Bourdieu gibi sosyolojinin önde gelen isimlerinin etkisiyle, çeviribilim alanında kuramsal alt yapıda bir genişleme ve eleştirilen kimi noktaları eyleyenlerin dikkate alınmasıyla gözden geçirme fırsatı bulunmuş, çeviri tarihi yazımında da yeni ve daha geniş bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Özellikle

betimleyici çalışmalarla elde edilen bulguların değerlendirilmesinde bu yolla verimli sonuçlara ulaşılmıştır.

Çeviri tarihi ve çeviri tarihyazımı konusunda önemli bir yeri olan bir diğer araştırmacı Hans J. Vermeer'dir. 1992'de yayımladığı *Skizzen zu einer Geschichte der Translation* başlıklı 5 ciltlik seride başlangıcından 16. yüzyıla kadar çeviri tarihini inceleyen Vermeer, 1. cildin giriş bölümünde öncelikle çeviri tarihinden ne anladığını ve çeviri tarihi yazımıyla ilgili temel bakış açısını tarif eder.¹² Bunun için hangi kavramları hangi anlamlarla kullandığını anlatır ve çeviri tarihi yazımı için bir temel başlangıç ve dayanak noktasının gerekliliğinden söz eder; bu dayanak noktası tarihe anlamını verir, ayrıca tarihi betimleyen kişiye ve koşullara bağlıdır. (Vermeer, 1992: 15-38)¹³

Vermeer çeviri tarihi yazımı için üç amaç belirler ve bunların aslında neden gerçekleşmeyeceğini belirtir: birinci amaç neyin yaşanmış olduğunu saptamak, ikinci amaç yaşanmışların değerlendirilmesini sağlamak, üçüncüsü de yaşanmış olanın eğitim amacıyla yani nasıl olması gerektiğini anlatabilmek içindir. Ancak bu amaçların gerçekleşmesi tam anlamıyla mümkün değildir çünkü yaşanmış olan yalnızca kısmen tarif edilebilecektir. Öyleyse dördüncü bir amaç tarihyazımında önem kazanır: yapılan tariflerin, tarif edenin dayanak noktasından hareketle değerlendirilmesi.

Bu anlamda bu tür tarihyazımında nesnellik de sınırlanacaktır. Çünkü tarif edene ait bir bakış açısının varlığı, kavramların ve tanımların belli değerlerle yüklü olduğu anlamına gelir. Ancak tarihçi yine de konuyla ilgili mümkün olduğunca çok olguyu toplayıp yorumunu bunların üzerine kurmak için elinden geleni yapmalıdır. Tarihyazımıyla ilgili Vermeer'in yaptığı ilginç tespit, tarihçilerin dönemde yaşayanlardan genelde çok daha fazlasını ve bir yandan da daha farklı şeyleri bilecek olmalarıdır.

¹² Hans Vermeer'in bu kapsamlı çalışmasıyla ilgili değerlendirme için Bkz. Turgay Kurultay, "Bir Kuramcının Masasından Çeviri Tarihi Yazımı. Çeyrek Yüzyıl Sonra Hans. J. Vermeer'in Çeviri Tarihi İncelemelerine Bakış", yay. yer. **Festschrift in Honor of Saliha Paker Part I**, Journal of Turkish Studies, yay. haz.: Cemal Kafadar, Gönül Alpay Tekin, Harvard Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, S. 48, Aralık 2017, s. 277-295.

¹³ Almanca kaynakların çevirisi bana aittir. İngilizce kaynaklardan yararlanma sürecindeki desteklerinden dolayı Dr. Şirin Sabırlı'ya ve Dr. Ekin Öyken'e teşekkür ederim.

Vermeer'in kendi tarih yaklaşımında sözünü ettiği dayanak noktası çeviri eylemidir ve çeviri tarihinden beklenebilecekleri 6 maddede sıralar:

- “- disiplin içinde kendi bilinci ve merak duygusu doğrultusunda kendi köklerini aramak,
 - farklı dönemlerde uygulanan çeviri stratejilerini ve kuramlarını ortaya koyarak bugünkü zaman için bilgi toplamak,
 - çeviribilimde ve çeviri eğitimindeki düzenlemelerin temelindeki gerekçeleri ve koşulları izleyebilmek,
 - yabancı dildeki bir eserin alımlanma derecesini belirleyebilmek
 - muhtemel kaynak eleştirileri yapmak,
 - örtük ya da açık çeviri yaklaşımlarını ortaya koyabilmek,”
- (Vermeer, 1992: 31-32)

Çeviri tarihi araştırmalarında önemli bir yeri olan *Method in Translation History* (1998) başlıklı kitabında Antony Pym, uluslararası ilişkilerin siyaset ya da sosyolojik açıdan incelenmesi anlamında çeviri tarihinin fikir ve veri sağlayacak bir kaynak olacağını, Yazıcı'nın da işaret ettiği gibi (2015), çeviri tarihinin kültürlerin birbiriyle ilişkilendirilmesi bağlamında kullanılabileceğini ifade eder, ayrıca dil politikalarına katkısının düşünülenenden daha büyük olabileceğini de belirtir; bu nedenle çeviri tarihi için geliştirilecek yöntemin iki soruya açıklık getirmesi gerekir: Çeviri tarihi nasıl yapılmalıdır? Neden bu yolla değil de diğer yoldan yapılmalıdır? (Pym, 1998: vii).

1.3 Türkiye'de Çeviri Tarihi ve Yazımı

Türkiye'deki çeviri tarihi araştırmalarında benzer şekilde yukarıda değinilen sorulardan yola çıkıldığını belirtmek gerekir.

Türkiye’de çeviri tarihine yönelik araştırmalarıyla tanınan çeviribilimci Saliha Parker, “Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri” başlıklı makalesinde, çeviri tarihi araştırmalarındaki ve yazımındaki yöntem sorunlarına değinerek “telif” ve “ çeviri” kavramlarının kapsamına dikkat edilmesi gerektiğini ifade eder, belirli kaygılarla seçilmiş olgular karşısında “unutulmuş” bazı olguların, söz konusu döneme ilişkin çeviri sürecini ve ürünlerini değerlendirmede yaratabileceği boşluklara ya da farklı sonuçlara işaret eder ve

“tarih”in bu şekilde kurulmasının, o döneme ait “bütün”ü görmede engel oluşturma riskini vurgular. Paker makalesinde çeviri tarihinin tekil değil, çoğul nitelikte olduğunu belirtir ve bunun, bu alanda yapılacak araştırmalarda göz önünde bulundurulmasını ister:

“Yukarıdaki gözlem ve düşüncelerden anlaşılacağı üzere, çeviri tarihi bizim için çok boyutlu bir araştırma alanı, bir değil birçok tarihin, geçmişin, iç içe geçtiği bir alandır. Onun için çeviri tarihini tekil görmek mümkün değildir. *Tarihlerin çoğulluğunu görebilmemiz için, şimdiki zamanda, unutuşa-karşı-hatırlayışa yönelmemiz gerekir.* Bu da çeviri tarihi olarak tanımladığımız araştırmayı nasıl kurguladığımıza, ne tür sorgulayıcı ve sorunsallaştırıcı bir araştırma paradigması kurduğumuza, yakın ve uzak geçmişten bize kalan birincil kaynaklara ve tabii, kültür ve edebiyat tarihlerine, çalışmalarına nasıl bir analitik ve eleştirel açıdan baktığımıza bağlıdır. Önemli olan, bireysel metinleri, çevirmenleri, uygulamalarını şu kişi şu metni şöyle çevirmiş diye yalnızca betimlemek değil, hangi dönemi araştırıyorsak o döneme ait çeviri tarihinin kültür, edebiyat, dil bağlamını kurmak ve bu birikimlere dayanarak *şimdiki zaman* ile ilişkilendirmek, çevirilerin, çevirmenlerin, uygulamalarının ve yarattıkları çevirilerinin konumlarını ve işlevlerini iktidar ilişkileri ve ideoloji bağlamlarında da araştırmak ve anlamlandırmak, eleştirel biçimde yorumlamak, onları, Huyssen’in sözleriyle bir *temsil içinde* hatırlamaktır”. (Paker, 2004: 284).

Türkiye’de çeviriye ve çeviri tarihine yönelik çalışmalarda edebiyat alanının incelenme sıklığı açısından başı çektiğini, özellikle yazılı çeviri araştırmasında bu yöndeki araştırmaların ağırlıklı olduğunu belirtmiştik ancak çevirinin ülkemizde yaşanan kültürel ve toplumsal gelişmelerle ilişkisi bağlamında farklı alanların gözden geçirilmesi, çeviri sürecimizi tarihsel olarak anlamlandırabilmemiz açısından önemlidir. Bütün metin türleri kültürün dönüşmesine, toplumsal ve bireysel belleğin şekillenmesine etki ettiğine göre, kültür-çeviri etkileşimini yalnızca edebiyat çevirileriyle sınırlandırmak, söz konusu ilişkinin değerlendirilmesinde boşluklara yol açacaktır. Farklı alanlarda da toplumsal ve tarihsel süreçlerin etkileri, edebiyat alanında olduğu gibi az ya da çok görülmekte ve bu alanlardaki üretim de aynı şekilde bireyleri, toplumu, dolayısıyla kültürü dönüştürmektedir. Bu nedenle eldeki çalışmanın araştırma alanı, kültürel alt yapımızın ve belleğimizin diğer bir parçasını meydana getiren, düşünsel metin üretiminin gerçekleştiği felsefe olarak belirlenmiştir. Böylece, yukarıda andığımız makalesinde değindiği çeviri tarihi araştırmalarının belirli dönemlerdeki edebiyat çevirilerini kapsadığını da hatırlatarak, Saliha Paker’in önerdiği “unutuşa-karşı-hatırlayış” yöntemini, bu defa edebiyat

alanının dışında bir çeviri alanına, dolayısıyla tarihine uygulayıp “çeviri tarihini tekil değil, çoğul görme gerekliliğini” bu tez çalışması kapsamında farklı bir anlamda yerine getirmek ve bu şekilde çeviri tarihinin bütününe tamamlayıcı veriler elde etmek amacıyla olduğumuzu söyleyebiliriz.

Batılılaşma, Türkiye’de pek çok bilim dalında olduğu gibi, çeviribilim alanındaki çalışmaların da anahtar kavramlarından biridir ve Türkiye’de çeviri faaliyetinin tarihsel olarak incelenmesi, çeviribilimsel çalışmaların önemli bir parçasını oluşturmakta, Batılılaşma serüveninde çevirinin rolünü ve etkilerini farklı çalışmalarla ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar yapılmaktadır. Bu süreçte yaşanan toplumsal değişimler, çevirinin var olma şeklini de etkilediğinden, herhangi bir dönemdeki çeviri faaliyeti üzerine yapılacak değerlendirmelerde, bu etkileşimin de göz önünde bulundurulması son derece yararlı bir tutumdur. Tez çalışması için belirlenmiş olan 1960–80 dönemiyle bağlantılı olarak, yukarıda belirlediğimiz nedenlerle farklı akademik çalışmalardan bazılarına bu bakış açısıyla değinmek yerinde olacaktır. Bu şekilde bu çalışmaların temellendirildiği kuramsal altyapı, seçtikleri tema ve dönem değerlendirilerek, genel özellikleri ile çeviri tarihi araştırması açısından tercih edilen yöntem ve yaklaşımları gözlemlenecektir; ilk olarak çeviri tarihine çeviribilim disiplini içinde yer veren bazı örnekler ele alınacak, daha sonra çeviriyi farklı disiplinler içinde, ancak yine belli bir döneme ve konuya bağlı olarak değerlendiren bazı araştırmalardan söz edilecektir.

Batılılaşma sürecinde çevirinin rolünü ele alan ilk örnek, Özlem Berk’in University of Warwick’te (İngiltere), 1999 yılında doktora tezi olarak hazırladığı ve 2004 yılında aynı başlıkla kitap olarak yayımlanan *Translation and Westernisation in Turkey: From the 1840’s to the 1980’s* başlıklı çalışmasıdır. Çalışmanın ele aldığı dönemde üretilen çeviriler ve buna bağlı olarak diğer toplumsal hareketler Batılılaşma ekseninde değerlendirilir ve Tanzimat ve Cumhuriyet Dönemi olarak iki bölümde sorgulanır. Tanzimat Dönemi’nde devlet kurumlarıyla aydınların Batılılaşma sürecindeki çalışmalarını sergileyen Berk, Cumhuriyet dönemini ise 1940’lar, 1960’lar ve 1980 sonrası olmak üzere üç kısımda incelemiştir. “Özlem Berk çalışmasının amacının, çevirinin Türkiye’de Batılılaşma süreci içinde oynadığı rolü ve işlevi ortaya koymak, böylelikle kimlik inşası sürecini biçimlendiren

etkenlerin de altını çizmek olduğunu belirtir. Berk, edebi etkinlik olarak çeviriyi, “edebiyat sistemi” olarak adlandırdığı bir bütün içinde ele alır. “Edebiyat sistemini”, toplumsal, siyasal ve kültürel sistemlerle, dolayısıyla da iktidar ilişkileri içinde incelediğini belirtir.” (Korucu, 2007: 3).

Bu çalışmasında Berk ilgili dönemin çeviri faaliyetini BÇA’dan ve Gideon Toury’nin “norm” kavramından yararlanarak inceler. Normların, çevirmenlerle çeviri ve çeviri eğitimi kurumlarının yaklaşımları doğrultusunda, çeviri-yazının edebiyat çoğuldizgesi içindeki yerini konumlandırmaya yardımcı olacağını belirten Berk, Toury’e atfen, normların doğrudan gözlemlenebilir olmamaları nedeniyle, metinler ya da metin dışı kaynaklardan hareketle yeniden kurulması gerektiğinden, çalışmasında tarihsel olayları ele almanın yanında bu tarihsel veriyi çevreleyen ve yapılandıran söylemin analizini yapmak amacıyla, normları yeniden kurmak üzere daha çok metin dışı kaynaklardan yararlanır; bunlar arasında önsözler, çevirmen görüşleri, gazete ve dergilerde yayınlanan makaleler, röportajlar, çeviri eleştirileri ve istatistik verileri yer alır (Berk, 2004: 1-20). Buna karşılık çeviri incelemesine ya da kaynak metinlerle yapılan eleştirel karşılaştırmalara doğrudan yer verilmemiştir. “Çalışmanın Türkiye odaklı tarihsel çeviri araştırmaları bağlamında vurgulanması gereken yönlerinden biri, Türk modernleşmesi ve “uyumlaştırma” süreçlerini anlayabilmek için Avrupa merkezli olmayan başka çeviri tarihlerine, bunun için de disiplinlerarası bakış açılarına ihtiyaç bulunduğunu dile getirmesidir.” (Demircioğlu, 2016: 111-112).

Şehnaz Tahir Gürçağlar ise *Türkiye’de Çevirinin Politikası ve Poetikası 1923-1960* (2018) adlı kitabında 1923–60 arasındaki çeviri politikalarını toplumsal bir arka plan üzerinde değerlendirmiştir.¹⁴ Tahir Gürçağlar, çalışmasının konusunu açıklarken, Cumhuriyet dönemi çeviri tarihi üzerine yapılan çalışmalarda Tercüme Bürosu üzerinde yoğunlaşıldığını, ancak “çevirinin ideolojik işlevine odaklanan çalışmaların, klasiklerin çevirisine aşırı ağırlık verdikleri ve Cumhuriyet’in ilk kırk yılında çeviri

¹⁴ Bu yayın, Şehnaz Tahir Gürçağlar’ın 2001 yılında tamamladığı aynı adlı doktora tezinin gözden geçirilip kısaltılmış hali olarak 2008 yılında Rodopi Yayınları tarafından *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960* başlığıyla basılan İngilizce kitabın çevirisidir. Türkçe kitabın yayınlandığı tarihe kadar geçen dönemde Türkiye’de çeviri tarihi adına gerçekleştirilen çalışmalara ve gelişmelere, Şehnaz Tahir Gürçağlar tarafından değinilmiş, kitabın kaynakçası bu yönde güncellenmiştir.

edebiyat piyasasının en büyük kısmını oluşturan popüler edebiyat çevirilerini göz ardı ettiklerini” ifade eder (Tahir Gürçağlar, 2018: 4, 21-22).

Buna göre “çalışmada ilk olarak Türkiye’de Cumhuriyet dönemi ile ilgili çeviri tarihi çalışmaları değerlendirilmiş, ardından Cumhuriyet’in ilânı ile Türkiye’de yaşanan siyasal dönüşümün kültür ve edebiyat alanındaki etkileri, çevirinin devlet kurumları açısından işlevi gözden geçirilmiştir. Çevirinin edebiyat ve kültür dizgesi ile etkileşimi üzerinde yoğunlaşmış, konuşma metinleri, makaleler, önsöz ve kitap gibi yazılı malzemeler taranarak bu dönemde çevirinin işlevleri ve tanımları, çeviri stratejileri ve çevirmenin konumu üzerine oluşan söylem değerlendirilmiştir. Bunu izleyen betimleyici çalışmada ise “saygın” ve “popüler” edebiyat alanlarından seçilen bir dizi çeviri metin incelenmiş, çevirmenlerin 1923–1960 döneminde izledikleri çeviri normlarıyla birlikte “yeniden çeviri” kavramı ele alınmıştır” (Tahir Gürçağlar, 2018: 5-6).

Şehnaz Tahir Gürçağlar, bu çalışmanın kuramsal altyapısını ve kendi incelemelerini aktarmadan önce, araştırdığı dönemle ilgili daha önce yapılan çeviri tarihi çalışmalarına eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış ve bu örneklerin içeriğiyle birlikte eksik bulduğu hususları da belirlemiştir. Tahir Gürçağlar’ın söz ettiği çevirmen ve araştırmacılar arasında, Vedat Günyol, Azra Erhat, Tacettin Kayaoğlu, Turgay Kurultay¹⁵, Özlem Berk bulunmaktadır. İncelemesinde Saliha Parker, Bülent Aksoy, Işın Bengi-Öner ve Suat Karantay’ın daha küçük ölçekli çalışmalarına da yer verir ve Cumhuriyet dönemi ile Tercüme Bürosu üzerinde yoğunlaşan bu çalışmaların benzer ve farklı noktalarını vurgular. Tahir Gürçağlar, söz konusu araştırmalarda ileri sürülen kimi görüşlerin yeterince gerekçelendirilmediği, varılan sonuçlara nasıl ulaşıldığının net olarak açıklanmadığı, birincil verilere ulaşmak yerine ikincil kaynaklar üzerinden sonuca varıldığı, Tercüme Bürosu faaliyetlerinin Cumhuriyet dönemindeki çeviri çalışmalarında ilk sıraya yerleştirilmesine karşılık özel sektörün ürettiği çevirilere çok az yer verildiği, eldeki bilgilerin yeterince sorgulanmadığı gibi tespitlerle bu çalışmaları eleştirir (Tahir Gürçağlar 2018: 9-14).

¹⁵ Tahir Gürçağlar, değerlendirmesinde özel sektörle ilgili düşüncelere de yer verdiği için Turgay Kurultay’ı bu noktada diğer araştırmacılardan ve yazarlardan ayrı tutmuştur.

Tahir Gürçağlar tüm bu gözlemleri sonucunda bu çalışmalarda ortaya çıkan üç eğilimden söz eder ve bu durumu eleştirir. Bunlardan ilki kurumsal yaklaşım olarak görülebilecek ve pratikte karşılaşılan kimi zorluklar nedeniyle ortaya çıkan, Cumhuriyet dönemi çeviri tarihini Tercüme Bürosu tarihine dönüştüren “indirgemecilik”, ikincisi çoğunlukla ikincil kaynakların kullanılmasına yönelik yöntemsel sorun ve son olarak da incelemelerde eşdeğerlik/kabul edilebilirlik, yerleştirme/yabancılaştırma, akıcılık/üslupçuluk gibi karşıtlıklara yol açan esas gerekçelerin yeterince sorgulanmamış olmasıdır. Bu saptamalar içinde bir önemli konu ve çalışmanın hipotezlerinden biri olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında dil, yayıncılık ve çeviri alanlarında resmi makamlarca yürütülen bir kültür planlaması politikasının bulunduğu, azımsanmayacak sayıda özel yayınevi ile çevirmenin ise bu politikayı yürütenlerin söyleminde baskın olan normlara karşı çıkışı vurgulanmaktadır (Tahir Gürçağlar 2018: 15-16, 24).

Şehnaz Tahir Gürçağlar’ın çalışmasındaki kuramsal altyapıyı ise Çoğuldizge kuramı ve bu çerçevede ortaya çıkan repertuvar, kültür planlaması, dizge içindeki katmanlar gibi kavramlar oluşturmaktadır. Tahir Gürçağlar, Zohar’ın kuramının “kültür planlaması” ve çeviri sürecindeki insan faktörünü yeterince ele alamadığını ifade eder:

“Even-Zohar’ın çoğuldizge kuramı kültürel ve yazınsal alanların nasıl yapılandığı ve zamanla nasıl bir değişime uğradığını kavramakta değerli bir katkı sağlıyor olsa da, bu yapıların oluşumunun arkasındaki insan unsurunu açıklamakta yetersiz kalmaktadır ...Benim amacım kurama muhalefet etmek ve başka bir kuramdan yararlanmak değil, insan faktörünü de içine alacak şekilde genişletmeyi hedefliyorum.” (Tahir Gürçağlar 2018: 39-41).¹⁶

Bu nedenle Tahir Gürçağlar çalışmasında “kültür planlaması” kavramıyla birlikte “dizge” ve Boourdieu’nün “habitus” kavramlarından da yararlanır ve bu kavramlar ışığında Türkiye’de 1923–1960 döneminde sürdürülen çeviri faaliyetini biçimlendiren etkenleri, tarihsel-kültürel bağlamın, çeviriye ilişkin söylemin ve çeviri metinlerin incelenmesi yoluyla belirlemeyi amaçlar (Tahir Gürçağlar 2018: 44).

¹⁶ Even-Zohar daha sonraki çalışmalarında bunu dikkate almış ve insan faktörünü ön plana çıkarmıştır.

Tahir Gürçağlar yaptığı betimleyici çalışmada çeviri incelemesine, çevirileri kuşatan yan metinlere ve metin dışı öğelere yer vererek, çeviriye ilişkin kavramların toplumda kültürel ve ideolojik süreçlerden ve bu süreçlerdeki eyleyenlerden etkilendikleri kadar etkilediklerini ve araştırmaya konu olan dönemde çevirinin farklı biçimlerde tanımlandığını göstermiştir. Çalışma ayrıca söz konusu dönemde farklı okur kitlelerine seslenen çevirilerin üretim ve alımlama süreçlerini belirleyen etmenlerin farklı olduğunu da ortaya koymuştur (Tahir Gürçağlar, 2018: 373-376).

2005 yılında Cemal Demircioğlu tarafından hazırlanan bir diğer doktora tezi, *From Discourse to Practice: Rethinking "Translation" (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition* 19. yüzyıl sonu Osmanlı kültüründe "terceme" kavramını çeşitli yönlerden incelemek ve çözümlemek amacını taşımaktadır. Demircioğlu bu çalışmasında

"...hem edebi çeviri etkinliği üzerine çok çeşitli söylemleri tarihsel-betimlemeli ve *dizgeci* bir bakış açısı ile incelemekte hem de çevirilerin Avrupa kültür ve edebiyatıyla ilişkili olarak Osmanlı edebiyat "repertuvarları"nın oluşumuna ne şekilde katkı sağladığını araştırmaktadır. Öte yandan, terim ve kavramlara odaklanarak, Osmanlı kültüründe terceme uygulamalarındaki kültüre-bağlı yönleri de ele almaktadır. Ayrıca bu tez, "*terceme*"yi Osmanlı çeviri geleneğinin *kültüre-bağlı* ve *zamana-bağlı* bir kavramı olarak yeniden düşünmeyi önermektedir. (...) *terceme* kavramının uygulamadaki yerini görebilmek için "Tanzimat döneminin önemli yazarı, mütercimi ve gazetecisi olan Ahmet Midhat Efendi'nin pek çok eseri, örnek bir külliyyat olarak ele alınmaktadır (Demircioğlu, 2005: x; italikler kendisine ait).

Çalışmada ayrıca bu kavram grubu için hazırlanmış bir soykütüğü ve sözlük bulunmaktadır. Demircioğlu 19. yüzyıl sonu çeviri faaliyetini ele aldığı bu incelemesini, 20. yüzyılın çağdaş çeviri kuramlarının bakış açısıyla gerçekleştirmekte ve kültür planlaması olgusundan hareketle sorgulamaktadır. Bu şekilde daha önceki çalışmalarda yapılan dökümlerin sosyokültürel ve tarihsel bağlamda ele alınarak bugüne dek uzanan yansımaları da gözlemlenmektedir (Demircioğlu, 2005: 3-4).

Demircioğlu Osmanlı'daki son dönem edebiyat geleneği içinde çeviri (terceme) kavramını ve metin üretimiyle ilişkisini önce "söylem" sonra da "uygulama" alanında tartışır, bunun için de metin içi ve dışı kaynaklara başvurur. İnceleme Tanzimat sonrası dönemdeki çeviri faaliyetini (Ahmed Midhat Efendi külliyyatı

üzerinden) ele aldığından, Batılılaşma kavramı da bu arada belirgin hale gelmektedir. Demircioğlu'nun çalışmasını yönlendiren sorulardan ilki 19. yüzyıl sonu Osmanlı çeviri faaliyetinin Cumhuriyet dönemi çeviri tarihi çalışmalarına yansıma şeklindedir. İkinci tartışma noktası ise terceme kavramı, işlevi ve çeviri stratejileri üzerindedir. Bu bağlamda şerh, tefsir, beyan, taklid, iktibas, tanzir gibi kavramların terceme ile bağlantısı değerlendirilmektedir. Demircioğlu çalışmasında 1888-1889'dan 1969'a kadar geçen süre içinde, Osmanlı dönemi çeviri faaliyetini ele alan edebiyat tarihlerini ve yakın dönemdeki akademik çalışmaları eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmiştir (Demircioğlu 2005: 6; 15-17). Tercemenin kültür ve zamanla ilişkisini kurmak üzere, Even-Zohar'ın "repertuvar" kavramına başvuran Demircioğlu, betimleyici çalışmalardan, "sözde çeviri" "yeniden yazma", gibi kavramlardan yararlanırken "yerelleştirme-yabancılaştırma" stratejilerini ve "Osmanlı kültürlerarasılığı"nı da dikkate almıştır.

Cemal Demircioğlu 2016'da kitap olarak da yayımlanan çalışmasının alt başlığından da anlaşılacağı gibi, Doğu-Batı ekseninde bir karşılaştırma yaparak Türkiye'de ve Türkiye dışında çeviri tarihi araştırmalarına dair söylemlere yer verir. Doktora tezinde araştırdığı Geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde çeviri kavramıyla ilgili bulgularına da değinen Demircioğlu, çağdaş kuramlarda ele alındığı şekliyle ikili bir yaklaşımın bu dönemdeki çeviri pratiğini ele almak açısından sınırlı kalacağını ve farklı nedenlerle sınırlanmış bir bakış açısının, döneme dair değerlendirmelerin eksik kalmasına neden olacağını ifade etmektedir.

"...Arap-Fars-Türk geleneğine dayalı çok çeşitli metin üretme ve çevirme stratejilerinin 19. yüzyıl boyunca da devam ettiği, hatta Cumhuriyet dönemine kadar uzandığı dikkatlerden kaçır. Osmanlı'daki üretken *imitatio* anlayışının göstergeleri olan bu tür uygulamalar, üretim stratejileri bakımından "sadık-serbest" gibi ikili karşıtlıkların, "tam çeviri" gibi Osmanlı dizgesi için bütünüyle kuşatıcı ol(a)mayan günümüz çeviri kavrayışlarının dar kalıplarına sıkıştırılır. Bu durum, Osmanlı kültürüne özgü kültürel göstergelerin silinmesi, unutulmasıdır." (Demircioğlu, 2016: 139)

2007 yılında hazırladığı "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri ve Çeviri: Encümen-i Dâniş Örneğinde Tanzimat Dönemi Çeviri Yaklaşımları" başlıklı Yüksek Lisans tezinde ise Neslihan Demez, yine Tanzimat Dönemi'nde gerçekleşen yenileşme hareketinin çeviriyle kesişme noktalarından birinde bulunan Encümen-i

Dâniş kurumunun faaliyetini ve döneme olan etkilerini incelemektedir. Böylelikle tezin amacı Encümen-i Dâniş'in yapısının ve yapmış olduğu çeviri çalışmalarının, Tanzimat Dönemi'nin özelliklerini taşıdığını ve bu varsayımı somutlaştırmak adına, Encümen-i Dâniş'in yapısını, çalışma yöntemini, olguları tarihsel-toplumsal bağlamları içerisinde değerlendiren Çoğuldizge kuramı ışığında ele almak şeklinde belirlenmiştir (Demez, 2007: 1-3)

Demez çalışmasının başında Tanzimat Dönemi ile ilgili tarihsel arka plana ek olarak, Tanzimat Dönemi öncesinde ve devamında eğitim alanında yapılan yenileştirme çalışmalarına da yer vermiştir. İncelediği Encümen-i Dâniş'in kuruluş amacının “devlet tarafından Darülfünun’a kitap hazırlamak ve “halkı eğitmek”” (Demez, 2007:36-37) olduğu düşünüldüğünde bu bilgiye tarihsel bağlantıyı tamamlamak adına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Çalışmanın inceleme bölümünde Demez, Encümen-i Dâniş'in kuruluş bilgilerinin ve ürettiği çevirilerden örneklerin yanı sıra çeviri ve ücretlendirme politikasına da yer vermiş ve böylelikle sözü edilen kurumun faaliyetini daha geniş bir perspektifte ele almıştır. Bu çerçevede “Tanzimat Dönemi’nde devlet eliyle gerçekleştirilen reform çalışmalarında aydınların etkili olduğunu söylemek olanaklıdır. Encümen-i Dâniş'in devlet eliyle gerçekleştirilen reform çalışmalarının bir ürünü olması, Encümen-i Dâniş'in kuruluşunda da aydınların söz sahibi olduğu varsayımına ulaşmamızı sağlamıştır.” (Demez, 2007, 70-71).

“Olguların tarihsel bağlamlarından ve toplumsal koşullardan bağımsız değerlendirilemeyeceği” görüşü, Demez’in önce incelediği kurumun varlığını gerekli kılan tarihsel koşullara ve ardından bu dönem içinde hem devlet eliyle hem de özel girişimlerle gerçekleşen çeviri faaliyetine değinmesine zemin oluşturmuştur. Bu çerçevede derlenen bilgiler ise Çoğuldizge kuramı kapsamında değerlendirilmiştir. Bu amaçla Demez öncelikle “Çoğuldizge kuramı”nın kurucu kavramlarını tanıtmaktadır. “Tanıtılan bu kavramların tamamı Encümen-i Dâniş bünyesinde yürütülen çalışmaları aydınlatabilecek niteliktedir.” (Demez, 2007: 61).

İncelenen dönem açısından yine Tanzimat’ı ve bu dönemin çevirmenlerinden Ahmet Münif Paşa’yı ele alan Barış Özkul ise, yukarıda değindiğimiz örneklerde belirtildiği gibi, çeviri tarihi üzerine yapılan çalışmaların artık yalnızca metin ekseninden

çıkartılarak, daha geniş toplumsal bir zemine oturtulması gerektiğini düşünmekte ve bunun için yüksek lisans tezinde çeviri faaliyetinde “eyleyen”in rolüne verdiği önemi bu kez sosyoloji alanından kavramlarla açıklamaktadır. Çünkü sosyal bilimlerde yaşanan gelişmeler ve farklılaşmalar sayesinde “sosyal bilimlerin olguları anlamlandırma yetisi gelişmiş, farklı disiplinler rastlantısal biçimde yan yana durmaktansa nedensellik ilişkisi ile iç içe geçmiştir. Şu halde çeviribilimin de kendi kuramsal dizgesini, sosyal bilimlerin öbür disiplinleri ile etkileşim içerisinde derinleştirmesi zorunludur.” (Özkul, 2009: 105).

“Tanzimat Döneminde Tercüme Odasından Yetişen Bir Çevirmen-Aydın: Ahmet Vefik Paşa” (2009) başlıklı çalışma, günümüzde çeviribilim alanındaki çalışmalarda çeviri kuramlarının yanı sıra sıklıkla yer verildiği gibi, Pierre Bourdieu’nün sosyoloji modeliyle temellendirilmiş ve bu yolla “19. yüzyılda bir çevirmen-aydın olarak Osmanlı İmparatorluğu yazın dizgesinde önemli bir konum edinen Ahmet Vefik Paşa’nın çevirmen kimliği irdelenmiştir (...) çalışmanın temel amacı çeviribilim ve sosyal bilimlerin diğer disiplinleri arasındaki etkileşime kuramsal ve yöntemsel düzeyde katkı yapmaktır.” (Özkul, 2009: 3).

Barış Özkul, çalışmasında önce Bourdieu’nün yararlandığı “eyleyici”, “alan”, “habitus”, “sermaye” gibi kavramlarının oluşum sürecine ve anlamına dair bilgi vermiş, ardından Tanzimat Dönemi’nin tarihsel çizgisini ve çeviri faaliyetini “alan” kavramıyla açıklamıştır. Dönemin koşulları içinde Ahmet Vefik Paşa’nın çevirmen ve aydın kimliğinin oluşmasını da bu kavramlardan yararlanarak açıklayarak bu hususların Ahmet Vefik Paşa’nın çeviri faaliyetine etkilerini ortaya koymuştur. Bu halde Ahmet Vefik Paşa bir “eyleyici” olarak Tanzimat Dönemi’nden etkilenen ve onu etkileyen bir birey olarak tespit edilmiş, “Ahmet Vefik Paşa’nın Tanzimat dönemindeki tarihsel-sosyolojik konumu ile çevirmen *habitusu*, kimliği arasındaki karmaşık ilişkileri üzerine” gözlemde bulunulmuştur (Özkul, 2009: 9; italik kendisine ait).

Barış Özkul Tanzimat Dönemi’nin koşulları ile dönemin “dil” meselesini ve çeviri faaliyetini ele alırken çoğuldizge kuramıyla ve “norm” kavramıyla ilgili bilgilere değinmişse de (Özkul, 2009: 65-75), Ahmet Vefik Paşa’nın çevirmen kimliğini

değerlendirmek üzere Bourdieu'ye öncelik vermiş, dolayısıyla çeviribilim kuram ve kavramlarından Bourdieu'den olduğu kadar yararlanmamıştır.

Burcu Korucu'nun 2007 yılında tamamladığı “Türk Hümanizmi”nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi (1940 – 1946)” başlıklı yüksek lisans tezi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında hazırlanmıştır ve “başta *Tercüme Dergisi* olmak üzere, 1940 – 1946 yılları arasında Tercüme Bürosu'nun gerçekleştirdiği çeviri çalışmalarını “Türk Hümanizmi” düşüncesi çerçevesinde ele almak” amaçlanmıştır. Dönemin bu şekilde tespit edilmesinin nedeni ise dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Âli Yücel'in “Türk Hümanizmi” düşüncesinin resmi kültür politikasını biçimlendirmesinde önemli rol oynamasıdır (Korucu, 2007: iii).

Çalışmada buna göre önce çeviri ve hümanizma arasındaki tarihsel bağlantıya, ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile erken Cumhuriyet dönemindeki çeviri faaliyeti ile Türk Hümanizması'nın bu dönemdeki kaynaklarına değinilmiştir. 1940'lı yıllardaki çeviri hareketi ise dönemin siyasal, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri çerçevesinde ele alınmıştır (Korucu, 2007; iii). Burcu Korucu çalışmasının başında Hasan Âli Yücel dönemindeki çeviri hareketinin incelendiği lisansüstü çalışmalar arasında üçünün (Tahir Gürçağlar, Berk, Güzelyürek) özetlerine yer verir ve ortak noktalarının Itamar Even-Zohar'ın geliştirdiği “Çoğuldizge kuramı” olduğunu tespit eder; ancak kendi incelemesine bu kuramı dahil etmez. (Korucu 2007: 2-4). Korucu'nun verdiği örneklerden biri de Pınar Güzelyürek'in yüksek lisans tezidir ve yalnızca Hasan Âli Yücel dönemi çeviri çalışmalarını “Polisistem Kuramına Göre Türkiye’de 1940’lı Yıllar Çeviri Etkinliğinin Değerlendirilmesi” başlığı altında ele alır. Bu çalışmaya göre “1940’lı yılların çeviri çalışmaları merkez – çevre ilişkileri çerçevesinde düşünüldüğünde Batı yazını, özellikle de Fransız yazını merkez konumundadır. Bir yazının doğal olmayan, yapay süreçler sonucunda, diğer bir deyişle “ekin planlaması” sonucunda merkez konumuna gelmiştir. Dolayısıyla Hasan Âli Yücel döneminde devlet eliyle, bilinçli olarak merkeze alınan çeviri yazınının bir ekin planlaması ve “kültürleme” (acculturation) örneği olduğu konusunda Pınar Güzelyürek de Özlem Berk ile aynı görüştedir.” (Korucu, 2007: 4).

Burcu Korucu bu araştırmacıların “Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi çeviri tarihi içinde, söz konusu dönemin niteliksel ve niceliksel açıdan biricikliği konusunda fikir birliği içinde olduklarını” ve kendisinin de bu görüşe katıldığını ifade eder. Kendi çalışmasında ise, vurgulamak istediği iki noktadan biri dönemin çeviri hareketlerine ““Türk Hümanizmi” açısından bakmak”, ikincisi de “genel olarak hümanist hareketin, özel olarak da çeviri çalışmalarının, içinde doğduğu, geliştiği ve sönümlendiği, siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullar ile ilişkisi”ni kurmaktır. (Korucu 2007: 5–6) Korucu sözü edilen dönem içinde *Tercüme* dergisinin yayınlanma sürecine ve içeriğine ayrıntılı olarak yer vermesine karşın, çeviri sürecine ve ürünlere çok fazla değinmez. Bir başka ifadeyle, çalışmanın odağına Türk çeviri tarihi içinde *Tercüme* Bürosu ve *Tercüme* dergisinin yayını değil, Türk Hümanizması yerleştirilmiş ve adı geçen kurum ve yayın bu çerçevede ele alınmıştır, arka planında yukarıda değindiğimiz örneklere benzer şekilde Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemlerinden ve *Tercüme* Bürosu’ndan söz edilse de hazırlandığı alan ve odaklandığı olgular açısından bu örneklerden ayrılır.

Yukarıda ana hatlarıyla aktardığımız lisansüstü çalışma örneklerinde tartışılan konular ve dönemler gözden geçirildiğinde, çeviri tarihi, tarihi olayların ve olguların uzantısı olarak ortaya çıktığından, toplumsal süreçlerin ve dönüşümlerin çeviri faaliyetine yansıdığı ve Türkiye’de bu süreçler üzerinde belirleyici bir rol oynadığı, incelenen çalışmalarda da açıkça gözlemlenebilmektedir. Değerlenen örneklerden hareketle, Türkiye’de çeviri tarihini konu edinen çeviribilim çalışmalarının kuramsal çerçevesinde çoğuldizge kuramı ve BÇA’nın yanı sıra Pierre Bourdieu’nün sosyolojik bakış açısına da vurgu yapıldığı söylenebilir; adı geçen çalışmalarda bu çerçeve içinde ağırlıklı olarak Tanzimat’ın ve Cumhuriyet döneminin çeşitli yapılarında çeviri faaliyeti açısından izlenen yol da gözden geçirilmektedir.

Bir başka açıdan bu akademik çalışmalarda belli bir çevirmenin ya da bir dönemin, kendisini kuşatan sosyokültürel çerçevede ele alınmasına yoğunlaşmaktadır. İncelenen örneklerden görüldüğü kadarıyla Batılılaşma kavramı, Türkiye tarihinin koşulları içinde anlaşılır nedenlerle bu çalışmaların anahtar sözcüğü haline gelmiştir. Özellikle Tanzimat Dönemi’nden başlayarak günümüze kadar Batılılaşma kavramı ekseninde Türkiye’de çeviri tarihini ve söylemini araştıran çalışmaların amacı,

“Türkiye’de çeviri edebiyat dizgesinin karmaşık ve zengin yapısını sergilemek” ya da "edebiyat sistemini, toplumsal, siyasal ve kültürel sistemlerle, dolayısıyla da iktidar ilişkileri içinde incelemek" olarak ifade edilmektedir. Çeviri faaliyetini gerek toplumsal-siyasal gelişmeler üzerinden geniş bir dönem içinde değerlendiren¹⁷, gerekse bu dönemi tekil örnekler¹⁸ üzerinden ele alan çalışmalarda Tanzimat Dönemi’ndeki yenileşme çabasının sonucu olarak ortaya çıkan aydın-çevirmen-yazar kimliği de tarihsel bağlamı içinde gösterilmiştir. Batılılaşma ve hümanizma kavramları ise, dönemin çeviri faaliyetini etkileyen düşünce akımlarının ve toplumsal hareketin ortak paydası olarak belirmektedir.

Yukarıda sözü edildiği üzere, çeviri tarihi alanında araştırma yapmak ve çeviri tarihyazımı için yöntemler geliştirmek çeviribilimde giderek daha önemli bir konuma gelmekte, özellikle çeviribilimin diğer sosyal bilim dallarıyla ilişkisi açısından bugün ulaştığı noktada, bu yöndeki sorgulamaların içeriği de çeşitlenmektedir. Bu alanda önemli bir araştırmacı olan Paul Bandia’ya göre, çeviri tarihinin çeviribilimin bir alt dalı olmak yerine, çeviribilimden ayrı kendi araştırma hedefleri ve yöntemi olan bir disiplin olması, araştırmacıların da buna uygun olarak kendilerini çeviri tarihçisi olarak görmesi, "çeviri tarihçisinin bir gözünün araştırma nesnesinde, diğerinin tarih disiplininde gelişen yeni kuram ve yöntemlerde olması gerekir." Bandia’ya göre çeviri tarihinde müstakil tarihlerin ve geleneklerin ötesine geçmeye, özellikle Avrupa-odaklı bir anlatıdan kurtulmaya çalışılmalı, tarihyazımındaki bu "müdahaleci" yaklaşımla, kültürler arasındaki ilişkiler de vurgulanmalıdır (Demircioğlu, 2016: 43-45).

Demircioğlu'nun değindiği bir diğer araştırmacı olan Sergia Adamo'nun yaklaşımında ise, çeviri tarihi marjinal ve müstakil bir mikro araştırma alanıdır; bu mikrotarih alanında yapılacak çalışmalarla, önceki çalışmalarda ihmal edilmiş olan arşiv ve belgelere dikkat çekilecek, böylece genel kabul gören ve tekrarlanan olgular yerine çevrede kalmış özel olaylara da alan açılmış olacaktır. Bu durumda araştırmacıların kaynakları ve arşiv malzemelerini yeniden değerlendirmelerini

¹⁷ Bkz. Şehnaz Tahir Gürçağlar, Özlem Berk, Cemal Demircioğlu’nun çalışmaları.

¹⁸ Bkz. Barış Özkul, Neslihan Demez, Burcu Korucu’nun çalışmaları. Burada “tekil” sözcüğü ile kastedilen, söz konusu çalışmalarda doğrudan kişi ya da kurum örnekleri üzerinde durulmuş olmasıdır.

teşvik etmenin yanı sıra, geçmişle parçalı şekilde kurulan ilişkiler de yeniden tanımlanmış olur. Bu çalışmaları yürütülmesinde Adamo, tarihsel bilginin ortaya çıkarılması için tarihten çok elde kalan malzemenin değerlendirilmesi gerektiği belirtir (Demircioğlu, 2016: 46-50).

Yukarıda yer verilen örneklerden de görüldüğü gibi, araştırmacıların çeviri tarihi ve yazımıyla ilgili nedenleri birbirinden farklıdır ve bu da araştırma konularının seçimini, araştırma sürecini ve buna bağlı olarak bulgularını etkileyebilmektedir. Sözlü tarih ya da cinsiyet odaklı çalışmalar gibi, farklı yöntem ve kuramsal çerçeveye dayalı sürdürülen araştırmalar dikkate alındığında, bu durum daha açık hale gelmektedir; nitekim Tahir Gürçağlar'a göre daha az değinilen gündelik çeviri pratikleri, sözlü çeviri, sözde çeviriler, kaynağından sonra da var olmaya devam eden çeviriler, çeviri tarihi yazımındaki yanlışlar gibi bazı başlıklar bu kapsamdadır. Tahir Gürçağlar sıradan okurların çevirileri alımlayışının, bölgesel çeviri tarihlerinin, sınır bölgelerinde gerçekleştirilen çevirilerin, edebiyat dışı alanlardaki çevirilerin, kadın çevirmenlerin vb. konuların bu listeye eklenmesi gerektiğini düşünür ve "tek bir çeviri tarihi yerine çeviri tarihlerinden" söz etmeyi önerir (Tahir Gürçağlar, 2013: 140).

1.4. Çeviri Tarihi Yazımında Veri Kaynağı Olarak Bibliyografyalar

Çeviri tarihi çalışmalarının gerçekleştirilmesinde ön plandaki sorulardan biri de bütüncenin nasıl oluşturulacağıdır. Çeviribilimin farklı bir uygulama alanıyla ilgili olsa da Mine Yazıcı'nın çeviribilimde bütüncü araştırmaları ile ilgili yazısı, belli açılardan çeviri tarihi çalışmaları için de geçerli sayılabilecek vurgular içerir. Çeviri eğitimi alanından rastlantısal olarak seçtiği beş yayımla küçük bir modelleme çalışmasına yer verdiği makalesinde Mine Yazıcı, bütüncü çalışmalarına diğer alanlarda daha yaygın bir şekilde yer verildiğini, ancak ekip çalışması gerektiren bu tür araştırmalara çeviribilim alanında [o döneme göre] çok da yer verilmediğini belirtmektedir (Yazıcı, 2004b: 23). Yazıcı, ülkemizdeki kültürel zenginlik ve siyasal koşullar açısından çevirilerin belge niteliğinde somut veri özelliğinde olduğunu, dolayısıyla böyle bir araştırmanın "aynı zamanda bir kültürün çeviriler aracılığıyla

nasıl çağa ayak uydurup evrensel kültüre ortak olduğunu aydınlığa kavuşturacağını" belirtir ve bütüncü araştırmalarıyla yalnızca geçmişe dönük kalıtlar toplanılmasının söz konusu olmadığını da ifade eder. Mütercim ve Tercümanlık bölümlerinde verilen eğitimin yalnızca uygulamayla sınırlı kalmaması adına bütüncü çalışmalarının önemine vurgu yapan Yazıcı, makalesinde "40'lı yıllardan bu yana uygulama alanında yaşanan yoğun çeviri etkinliğine karşın, çevirilerin toplumda ne derece etkili olduğunu" ve "bu yoğun çeviri etkinliğinin çevirmene profesyonel bir kimlik kazandırıp kazandırmadığını" ifade eder (Yazıcı, 2004b: 25). Akademik alanla uygulama alanındaki bu ilişkinin ortaya çıkarılacağı bütüncü çalışmalarında süreklilik gerektiğini belirten Yazıcı bunun iki yönlü düşünülebileceğini ifade eder:

"Birincisi başlatılan bütüncü çalışmalarına kuramsal alandaki gelişmelere koşut olarak yeni ölçütler ve yeni inceleme gereçlerinin eklenmesi; ikincisi ise, bütüncü araştırmaları arasında ilişkiler kurarak bu çalışmaların tekil, bir kenara atılmış olarak bırakmak yerine, bir sonraki araştırmaya zemin hazırlayacak şekilde sürekliliğini sağlamaktır. Bu şekilde çalışmalar ulusal kültürle ilgili olarak bilimsel geleneğin oluşturulmasına katkıda bulunacağı gibi evrensel kültürün çok renkli mozaigine de yeni bir renk katar." (Yazıcı, 2004b: 25)

Mine Yazıcı'nın bu çalışmasında üzerinde durduğu gibi, bütüncü çalışmalarının ekip çalışması, mesleki açıdan yararlanma, kültürlerarası etkileşim ve hem geçmişe hem de ileriye doğru bilgi edinme anlamında, çeviri tarihi çalışmalarına da benzer katkıları olacağı açıktır.

Farklı bilimsel çalışmalarda olduğu gibi, çeviri tarihi çalışmalarında da nesnel sonuçlara ulaşabilmek için mümkün olan en uygun veriyi kullanmaya gerek duyulacağı açıktır. Bunun için yararlanılabilecek malzemeler arasında bibliyografik repertuarlar farklı analitik yaklaşımlara temel oluşturdukları için tarih çalışmalarının genelinde ve özel olarak da çeviri tarihinde önemli ve bir o kadar da tartışılan kaynaklar arasındadır. Bibliyografyalar uzun ya da kısa dönemlerde çevirilerin frekans ve amaçları açısından gösterdiği değişkenliği izleme ve araştırmaların bütüncesini oluşturma anlamında önemli bir role sahiptir.

Bibliyografyalar, genel görünüş itibarıyla birbirlerine benzeseler de yakından bakıldığında kapsadıkları alanın ve sürenin genişliğiyle ele aldıkları yayın türüne, üretilen eserlerin çeşitliliğine ve nihayetinde hazırlayanın amacı ve ilgisine bağlı olarak farklılaşan detaylar içerirler. Bu kadar detay içeren çalışmaların, belli bir

sistematığe bağılı kalmaları gerekir ve genelde zamana yayılmaları söz konusudur; bu nedenle hem bazı eksikleri hem de birtakım genelleştirmeleri göze almaları kaçınılmazdır. Farklı disiplinlerin kendi alanlarındaki metin üretimlerine yer verdikleri tematik bibliyografyaların bir diğer disiplinde yapılacak bir araştırmaya veri sağlayacak birer veri tabanı olarak değerlendirilmesi de bu nedenle düşünüldüğünden daha zor olabilir. Tez çalışmasında değerlendirilecek örnek bibliyografyanın seçilmesi aşamasında da benzer bir durumla karşılaşmıştır. Felsefe alanında üretilen çeviri ve telif eserlere ait verilerin hangi yöntemle değerlendirileceği konusu burada öne çıkmaktadır.

Antony Pym bu tür çalışmalarda kullanılmak ve veri elde etmek amacıyla, bibliyografyaların iki yönde hazırlanabileceğini belirtir. Birinci yöntemde genel bir alandan belirli ölçülere göre giderek daralan şekilde bir liste hazırlanabilir; çeviri tarihi çalışmalarında sıkça rastlanan bu yöntemle, kişi ya da dönem ya da belli bir yayın türü gibi sınırlamalarla bu tür listeler oluşturulmaktadır. Diğer yolda ise bunun tersine, liste giderek genişleyen özelliktedir ve ideal durumda yapılmış çevirilerin tamamını kapsamayı hedefler (Pym, 1998: 38). Her iki durumda da söz konusu listeleri hazırlayanların, bazı yayınlara ulaşması mümkün değildir ve bu tür çalışmalar yapan araştırmacılar da bu durumun genellikle bilincindedir. Günümüzde yayın sayısındaki çokluk ve özelde Türkiye koşulları dikkate alındığında, dönem, kişi ya da konu, metin türü gibi ölçütlerle bakılsa bile, çeviri yayınların künyeleriyle ilgili temel başvuru kaynaklarının, örneğin daha önce hazırlanmış olan bibliyografyaların, yayınevleri kataloglarının, kütüphane kayıtlarının ve internetin, çeviri yayınlarla ilgili tam ve her seferinde aynı bilgiye ulaşmamızı sağlayacak kadar standartlaşmış, dolayısıyla eksiksiz ve düzenli olmadığı bilinen bir gerçektir. Yine de, Pym'e göre daha önceden yapılmış, yani araştırmacının kaynak olarak başvurabileceği farklı listelerin olmayışı ya da tersine bu tür listelerin varlığı söz konusuysa bu sefer de bunlara bağılı kalmak gibi durumlar yaşanmakla birlikte, gerekli malzemeye ulaşmak adına listeler araştırmanın önemli bir parçası konumundadır. Pym'e göre, sınırlı sayıdaki örnekten yola çıkarak hipotez üretmek her zaman doğru sonuca ulaştırmayabilir. “Dolayısıyla bu örneğe-göre-argümanlar

kontrol edilmediğinde, kendi kendini doğrulamak gibi bir riskli durum da yaşanabilir” (Pym, 1998: 39).

Pym bu listelerin özelliklerine göre "katalog" ya da "bütünce" olarak ayırt edilebileceğini belirtir. Buna göre kataloglar, ilgili alandaki bütün bilgilere ulaşabilmek amacıyla yapılmış (bu durumda) bütün çevirileri içerir; bütünceler ise daha sıkı kontrol edilebilen, belli hipotezleri test etmek amacıyla belli ölçütlere göre düzenlenmiş listeleri ifade eder. Buna göre “bütünce özel amaçlı bir katalog, katalog da genel amaçlı bütünce olarak görülebilir” (Pym,1998: 42). Bu tür listelerin, bibliyografyaların eksiklik ya da dezavantajlarına da değinen Pym, kitabında buna dair dört örnekten söz eder. Bibliyografyanın hazırlandığı kaynaklarla araştırmanın hipotezi arasındaki ilişkinin doğru kurulamaması, dönem ya da tür gibi ayrımların her zaman anlamlı olmaması, çevirileri araştırılan yazarların yazdıkları dil açısından arada kalmaları nedeniyle¹⁹ bibliyografyaya dahil edilip edilmemesi ya da araştırmacının saptadığı nitelikleri doğru tarif edememesi gibi nedenlerle, bu tür çalışmalarda dikkatli olunması gerekmektedir (Pym, 1998: 43-46).

Bibliyografyaların hazırlanması, verilerin farklı kaynaklarda farklı şekillerde düzenlenmiş olması, araştırmanın sorularına göre yeniden düzenlenmesi ya da yeni kategorilere ihtiyaç duyulması gibi nedenlerle zordur ve genellikle uzun soluklu ekip çalışmalarını gerektirir. Çeviri yayınların bir araya getirildiği bibliyografyalar, özellikle internet erişiminin sağladığı araştırma konforu sayesinde, farklı araştırmalar için giderek daha geniş bir içeriğe ulaşan bir veri tabanını, kimi durumlarda da daha somut biçimde araştırmanın nesnesini oluşturabilir. Çeviribilim alanında da Tahir Gürçağlar’ın değindiği gibi, geniş ölçekli Latin Amerika çeviri tarihini araştıran bir grubun projesi olan HISTAL'den, John Benjamin yayınevinin Çeviri Araştırmaları Bibliyografyası'ndan (TSB), Alicante Üniversitesi'nin Sözlü ve Yazılı Çeviri Bibliyografyası'ndan (BITRA) ve benzeri çalışmalarda, benzer bir durum yaşanmaktadır. (Tahir Gürçağlar, 2013: 140). Bu bibliyografyaların öncüsü sayılabilecek Index Translationum ise 1932'de UNESCO tarafından kurulmuş,

¹⁹ Örneğin Fransızca yazarın Alman yazarlar ya da Almanca yazarın ve İtalyancaya çevrilen Türk kökenli yazarlar gibi.

özellikle Türkçe gibi yayıncılık ve çeviri alanında yayılımı sınırlı dillerdeki eksik bilgilerine rağmen, online olarak erişilebilen çok dilli bir kaynağa dönüşmüştür.

Poupaud, Pym ve Simón, "Finding Translations. On The Use of Bibliographical Databases in Translation History" (2009) başlıklı makalelerinde, çeviri tanımının, araştırılan çevirilere ulaşmayı kolaylaştıracağını ya da zorlaştıracağını, bu anlamda yanıltıcı sonuçlara da yol açabileceğine dikkat çekerler. Ayrıca, bazı durumlarda Genette'e göre epitekst (bir metni tanıtan diğer medya metinleri, röportajlar vs) ya da metatekst (metinle ilgili kütüphane katalogları ve bibliyografyalar dahil diğer metinler) bulgularının da çeviri olarak kabul edildiğini ifade ederler. Bununla birlikte ulaşılan kaynakların yapısıyla ilgili öncül filtrelerin varlığı söz konusudur. Buna göre bir yandan çeviride sosyolojik ve kültürel bakış açılarıyla birlikte çevirilerin her yerde var olması söz konusuysa, diğer yandan da, örneğin sansür gibi negatif birincil filtreler nedeniyle, her çeviri metnin bilgisine ulaşamayabileceğini, bunun tersi durumda ise örneğin bazı fonların ya da medyanın desteklediği metinler diğerlerinden daha kolay şekilde araştırmacının karşısına çıkabileceğini ifade ederler.

Yazarların üzerinde durdukları diğer filtre, araştırmacının kendi seçimleriyle belirlenir: burada dikkat edilmesi gereken de neyin filtre olarak tanımlandığıdır, çünkü her bulunan ya da karşılaşılan metni araştırmaya dahil etmek belirli nedenlerle mümkün olmayacak, dolayısıyla tanıma göre bir eleme yapılması gerekecektir. Makalede üç ayrı veri tabanı örneği üzerinden bu koşullarla birlikte varılan sonuçlar değerlendirilmiştir. *Index Translationum*'la birlikte, İspanyolcadan Fransızcaya yapılan çeviriler için yayınevlerinin oluşturduğu *Electre* adındaki bir katalogdan ve daha az sayıda metnin var olduğu Kore Savaşı'ndan sonra Koreceden İngilizceye yapılan çevirilere ulaşmak üzere *Amazon* listelerinden yararlanılmış ve bu katalogların öncül filtreleriyle araştırmacıların kendi öncelikleri arasında fark olduğu belirlenmiştir. (Poupaud vd., 2009).

1.5. Felsefede Çeviri ve Çeviri Tarihi Konulu Çalışmalar

Disiplinlerarasılık, çeviribilime yaygın bir şekilde atfedilen ve tartışılan niteliklerden biridir. Bu bağlamda farklı disiplinlerin kaynaklarına ulaşmada sık başvuru alan bir

araç ve bu süreçte elde edilen ürün olarak alan çevirileri, BÇA ve uygulamalı çeviribilimin araştırma alanına dahildir. Ancak diğer disiplinlerin gözünden bu durumun kendiliğinden geçerliliği ayrıca sorgulanmalıdır; nitekim farklı alanların kendi içindeki çeviri varlığına yaklaşımı, çeviribilim gözüyle algılandığı kadar doğal olmayabilir. YÖK'ün Ulusal Tez Katalogu'nda, 'felsefe' ve 'çeviri' anahtar sözcükleriyle yapılan taramada, tez çalışmasının uygulama alanı olarak belirlenen felsefe ya da felsefe kavramları ile, transkripsiyon çalışmaları hariç, ürün, süreç ya da kavram olarak çeviriyi dikkate alan lisansüstü çalışmaların yapıldığı disiplinlere bakıldığında, genel bir fikir edinmek üzere aşağıdaki örnekleri verebiliriz:

Yıl	Tez başlığı	Yapıldığı alan	Türü
1990	Felsefede Çeviri: Anlamların Dilden Dile Aktarılması Sorunu	Felsefe	YL
1997	Yusuf Kâmil Paşa'nın "Telemak" Tercümesi'nin Tahlili	Türk Dili	YL
1999	Tanzimat Sonrası Osmanlı Düşünce Yapısının Gelişimi ve Bu Gelişimde Çevirinin Rolü	Felsefe	Doktora
2004	An Analytical Study on the Migration of Sartrean Existentialism into Turkey Through Translation	Felsefe; Mütercim Tercümanlık	YL
2006	Çeviribilim ve Felsefe İlişkisi	Mütercim Tercümanlık	YL
2007	Çeviri ve Hermeneutik	Felsefe; Mütercim Tercümanlık	YL
2008	Çeviri Yoluyla Kavram Aktarımı Sürecinde Üniversitenin Rolü "Felsefe Kavramları Örneğinde"	Alman Dili ve Edebiyatı	Doktora
2009	Felsefi Metinlerin Çeviri Eleştirisindeki Yeri ve Önemi	Mütercim Tercümanlık	YL
2010	Tanzimat Dönemi'nde Çeviri: Siyasal ve Kültürel Bir Bakış	Kamu Yönetimi	YL
2010	Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde	Mütercim	YL

	Gerçekleştirilen Çeviri Hareketinin Türkçe ve Tercümanlık Türk Kültürüne Etkileri				
2014	Postmodern Bilim Anlayışının	Çeviribilim	Mütercim	YL	
	Araştırmalarına Yansımaları		Tercümanlık		
2015	Türkiye'de 1980 Dönemi Feminist Çeviri	Mütercim	YL		
	Hareketinin Kadın Çalışmaları Dizgesini	Tercümanlık;			
	Oluşturmadaki Rolü	Siyasal Bilimler			
2016	Varoluşçu Felsefenin Türkiye'ye Girişi ve	Felsefe	YL		
	Etkileri				
2020	Beytül'l-Hikme ve Tercüme Dönemindeki	Din; Felsefe	YL		
	Önemi				

Yukarıdaki örnek listede felsefe alanı içinde yapılan yalnızca 4 çalışma yer almaktadır. Felsefe ve çeviri ilişkisini doğrudan kuran diğer çalışmalar ise mütercim ve tercümanlık programlarında, dil ve edebiyat programlarında, daha az sayıdaki örnek de kamu yönetimi, din, siyasal bilimler alanlarında ya da mütercim tercümanlıkla ortak şekilde gerçekleştirilmiştir. İlk bakışta yanıltıcı bir değerlendirmeye yol açma olasılığını göz önünde bulundurmakla birlikte, elimizdeki liste, farklı nedenlerle de olsa çeviri araştırması söz konusu olduğunda dil ve edebiyat alanının çeviribilime en yakın disiplin olduğuna işaret etmektedir. Yukarıda değindiğimiz gibi, her alanın kendi gelişim sürecinde çeviriden yararlanması neredeyse doğal bir durumsa da, bu alanların çeviriyle ilişkisi çoğunlukla çeviribilim ya da dil alanları tarafında(n) kurulmaktadır. Öyleyse çeviribilim dışındaki alanların gelişim süreçlerinin genelde çeviribilimde, özelde de çeviri tarihi ve yazımındaki araştırmalara konu edilmesi söz konusudur. Yaptığımız bu gözlem bu nedenle tez çalışması kapsamında önemli noktalardan biridir.

Farklı disiplinlerin ve özel olarak da felsefenin çeviriyle ilişkisi bağlamında yapılacak somut ve ayrıntılı tespitlerin değerlendirilmesine ek olarak, yukarıda yer verdiğimiz şekilde, çeviri tarihi ve yazımı konusu da çalışmanın kapsamı içinde önemli rolü olan bir diğer bölümdür. Bununla bağlantılı olarak, Neslihan Demez'in 2014 yılında tamamladığı "Türkiye'de Çeviribilimin Gelişimi Açısından Paradigma Kavramı ve Değişiminin Yansımaları" başlıklı doktora tezinde Türkiye'de çeviri

tarihi konulu kitapları gözden geçirdiğimizde (Türkiye’de yayınlanmış monografiler) şu örnekleri görürüz:²⁰

- 1) Bogenç Demirel, Emine (2003), *Yazın Alanında Fransızcadan Türkçeye Çevrilmiş Eserler Üzerine Bir Bibliyografya Çalışması*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- 2) Eruz, Sakine (2003) *Çeviriden Çeviribilime*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul
- 3) Yazıcı, Mine (2004) *Çeviri Etkinliği*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul
- 4) Tahir Gürçağlar, Şehnaz (2005) *Kapılar/Çeviri Tarihine Yaklaşımlar*, Scala Yayıncılık, İstanbul
- 5) Yücel, Faruk (2007) *Tarihsel ve Kuramsal Açından Çeviri Edimi*, Dost Kitabevi, Ankara
- 6) Karadağ, Ayşe Banu (2009) *Çevirinin Tanıklığında Medeniyetin Dönüşümü*, Diye Yayıncılık, İstanbul
- 7) Eruz, Sakine (2010) *Çokkültürlülük ve Çeviri*, Multilingual Yabancı Dil Yayınları, İstanbul
- 8) Parlak, Betül (2011) *Bir Çeviri Eserler Bibliyografyası Işığında Türkçede İtalyan Kültürü*, Beta Yayıncılık, İstanbul

Neslihan Demez, çalışmasında çeviribilim alanında Türkiye’de yayınlanmış toplam 40 kadar kitaba ulaşmıştır. Yayınlar çeviri eğitimi, çeviri kuramı, çeviri uygulaması ile ilgilidir ve çeviri tarihine ait listede toplam sekiz yayından söz edilmektedir. Gerek çeviribilimin Türkiye’deki geçmişi gerekse alanda çalışan araştırmacı ve akademisyenlerin donanımları bu sayının değerlendirilmesinde önemli unsurlardır;

²⁰ Bu listeye ek olarak çeviri tarihiyle ilgili Türkiye’de yayınlanan diğer kaynaklara örnek olarak bkz.: Tacettin Kayaoğlu, **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, İstanbul Kitabevi, 1998; İlyas Öztürk, **Tarihsel Süreçte Çeviri**, Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2000; Faruk Yücel, **Çevirinin Tarihi**, Çeviribilim Yayınları, 2016; Cemal Demircioğlu, **Çeviribilimde Tarih ve Tarih yazımı**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016; Şehnaz Tahir Gürçağlar, **Türkiye’de Çevirinin Politikası ve Poetikası 1923-1960**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018;

yine de basılı kitap formundaki yayınların sayısı çeviri tarihi ve yazımı konularına, yakın tarihli çalışmaların görmekle birlikte, katılımın görece düşük bir oranda gerçekleştiğini göstermektedir. Bu yayınlardan ikisi, yazın alanında Fransızca ve İtalyancadan Türkçeye yapılan çevirileri ele alan bibliyografyalarla bağlantılıdır.²¹

Çeviri tarihinin çeviribilim disiplinde yeni araştırma alanlarının açılmasındaki rolünü düşündüğümüzde ise, edebiyat dışı alanların bu sürece dahil edilmesini olumlu bir yaklaşım ve olası anlamlı sonuçların kaynağı olarak görebiliriz. Edebiyat kültürlerin çağlar içindeki gelişim ve değişim süreçleri açısından önemli bir sergileme alanı ve buna göre de geçmişin yeniden kurgulanması anlamında önemli bir kaynaktır. Ancak belirttiğimiz gibi, Batılılaşma süreci, özünde tarihsel bir dönemi ifade ederken Türkiye’deki gerçekleşme şekli itibariyle kendisi bir çeviri süreci ve dolayısıyla çeviri tarihinin de bir parçası olarak görülecekse, bunun yansımalarını edebiyat dizgesinin dışında da aramak mümkün olmalıdır. Bir başka deyişle Batılılaşma, Tanzimat ve sonrasında etkisini en çok hissettiren toplumsal süreçlerden biriye edebiyat dışı alanların da edebiyatın kendisi gibi bu sürecin sonuçlarına tabi olması ya da en azından bir etkileşimin gerçekleşmiş olması beklenir.

Süleyman Hayri Bolay ve İsmail Köz’ün hazırladığı *Türkiye Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması (1839-2007)* (2007) başlıklı çalışmada, “çeviri” sözcüğü ile yapılan taramada toplam 29 kayıt çıkmıştır, bunların içinden çeviri yayın olmayıp, çeviriyi konu edinenler şunlardır:

Makaleler

Dilçin, Cem, “Mantık-u Tayr’ın Manzum Çevirileri Üzerine Bir Karşılaştırma”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 36, Sayı: 1-2, Ankara, 1993

²¹ Türkçeye farklı dillerden yapılan çevirileri içeren kapsamlı bibliyografya örnekleri için bkz. Nedret Pinar (Kuran Burçoğlu), “1900-1983 Yılları Arasında Türkiye’de Goethe ve Faust Tercümeleri Üzerinde Bir İnceleme”, 1984, İstanbul Üniversitesi, yayınlanmamış doktora tezi, Mehmet Tahir Öncü, **Türkçe Çeviriler Bibliyografyası. Dünya Edebiyatından Çeviriler**, Hiper Yayın, 2017; Belgin Kader, **İtalyancadan Türkçeye Çevrilen Eserler Bibliyografyası 1839-2011**, Beta Yayıncılık, 2011; Hasan Anamur, **Başlangıcından Bugüne Fransızcadan Türkçeye Yapılmış Çeviriler ile Fransız Düşünürler, Yazarlar, Sanatçılar Üzerine Türkçe Yayınları İçeren Bir Kaynakça Denemesi**, Gündoğan Yayınları, 2013. Benzer şekilde Rusça, Farsça, İspanyolca gibi dillerden yapılan kişi ya da konular üzerine farklı içerikteki bibliyografya örneklerine değinen tez, makale vb yayınlar da söz konusudur.

Arslan Kaynardağ, “Türkiye’de Felsefe Çevirileri Tarihi”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1993

Kömeçoğlu, Uğur, “Liberalizmde Anlam Kaymaları ve ‘Kültürel Çeviri’”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 25, s. 334-341, Ocak-Şubat 1999

Kuçuradi, Ionna, “Şiir Çevirisini Değerlendirme ve Türkçede Homeros”, *Türk Dili*, No: 322, 1978,

Ural, Şafak, “K.R.Popper: Popper’in Tarihselciliğin Sefaleti isimli Kitabının Türkçe Çevirisine Yazılan “sunuş””, İnsan Yay., 1985

Uygur, Mermi, “Çeviri Serüveninden Kesitler”, *Metis Çeviri*, Sayı: 7, İstanbul 1989

Öktem, Ülker, “Paul Janet’in ‘Metafizik ve Psikolojinin İlkeleri’ Kitabının Bilim Felsefesine Giriş Adlı Birinci Bölümündeki İlk Dört Kısımın Babanzade Tarafından Yapılmış Çevirisi Üzerine Bir İnceleme”, İmaj Yay., Ankara, 1997

Kitap

Doru, Nesim, *Doğudan Batıya Köprü: Süryanîler, Felsefe ve Çeviri Geleneği*, Dipnot Yay., İstanbul, 2007

Yüksek Lisans Tezleri

Birkan, İsmet, “Felsefede Çeviri: Anlamanın Dilden Dile Aktarılması Sorunu”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990

Topdemir, Hüseyin Gazi, “Kemaleddin el-Farisi’nin, İbnu’l-Heysem’in Optik Kitabının Kırılmaya Ait Bölümüne Yazdığı Açıklamasının Arapça’dan Çevirisi ve İncelemesi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1988.

Görüldüğü gibi, başlangıç tarihi olarak Tanzimat’ı esas alan ve hazırlandığı dönem itibariyle kapsamlı bir çalışma olduğunu anladığımız bu yayında felsefe ve çeviri bağlantısı büyük oranda alandaki çeviri eserlerin verilerini dikkate almaktadır. Bu nedenle tez çalışmasında kendisi dil alanlarının dışında kalan, ancak “dil” meselesini gerek özgün metinler gerekse çeviriler üzerinden farklı boyutlarıyla konu edinmiş ve tartışmış bir akademik özel alan olarak felsefeyle çeviri alanının bir arada çalışılmasıyla çeviri tarihine olduğu kadar alanın kendi tarihine de katkı sağlanacağı açıktır. O halde, edebiyat dışı alanların özgün ve çeviri yayın üretimini

değerlendirmek, bir yandan söz konusu alanın (bu durumda felsefe alanı) kendi tarihini çeviri ve telif yayın üretimi üzerinden yeniden kurgulamak (ya da bu konunun araştırma sorularını oluşturmak) anlamında bir yol açabilir, bir yandan da yukarıda sözü edilen Batılılaşma ve edebiyat dışı alan etkileşimini daha yakından izlememize yardımcı olabilir.

Çeviri tarihi konusunda yapılan bu tür çalışmalarda, yukarıda sözü edilen bibliyografya örneklerinde olduğu gibi, araştırmanın kendisinin aynı zamanda bir kaynak oluşturması da söz konusudur. Dolayısıyla yazın alanında yapılan bu çalışmaların ve değerlendirmelerin, tez çalışması için seçilmiş bulunan felsefe alanıyla ilgili soruların hazırlanmasında katkısı olacağı düşünülmektedir. Betül Parlak, Belgin Kader tarafından İtalyancadan Türkçeye yazın çevirileri alanında hazırlanan bibliyografyadan yararlanarak yaptığı yayında (2011), yine Tanzimat'tan başlayarak günümüze kadar gelen İtalyancadan yapılmış çevirileri değerlendirir ve yalnızca edebiyat alanından değil, ulaşabildiği kadarıyla diğer alanlardaki yayınlardan da söz eder. Benzer şekilde Türkçeden farklı dillere yapılan çevirilerle ilgili çalışmalarda, örneğin Özlem Berk'in Türkçeden İtalyancaya yapılan edebiyat çevirilerini ele aldığı bibliyografya ve makale çalışmasında da olduğu gibi, araştırmacılar açısından bibliyografya hazırlamanın zorlukları ve bu bibliyografyaların verilerinden hangi sorulara ne tür cevaplar verilebileceği, bu çalışma türünde tartışılan konular arasındadır.

Bir diğer konu olarak, çeviri yoluyla Türkiye'de Cumhuriyet sonrası dönemde hedeflenen kimlik inşası, bu çalışmalarda sıklıkla üzerinde durulan olgulardan biridir ve aynı durumun felsefe alanında da yaşanıp yaşanmadığı sorusunu akla getirir. Örnek olarak Parlak, kendi çalışmasında 1950'li yıllar için yaptığı tespit, dönemin koşulları açısından şunları belirtir:

"İtalyancadan yapılan siyaset ve felsefe alanındaki çevirilerin daha az bir yüzde ile ifade ediliyor olması İtalyan felsefeciler, düşünürler ve siyasetçilere genel kamuoyunda daha az ilgi gösterildiğinin kanıtı sayılmayabilir. Bu alanlarda akademik çalışma yapılan ortamlarda yapılmış ve kullanılmış çeviriler olması mümkündür. (...) II. Dünya Savaşı'na katılmayan, her iki savaş öncesi Avrupa ve Rusya'da yaygınlaşan düşünsel hareketleri çok yakından takip etmek yerine kendine özgü bir ulusal devlet kurma çabasında olan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin faşizm, sosyalizm, komünizm ve savaş sonrası politik tutum ile ilgili düşünsel konular açısından kendi iç dinamikleriyle hareket eden İtalyan

siyaset ve düşün ortamından küçük gruplar dışında bir paradigma aramamış olması muhtemeldir. Yine de Antoni Gramsci gibi sosyalist ve Curzio Malaparte gibi "faşist" eğilimli düşünsel konumları olan yazarları seçen yayınevleri ve çevirmenlere dönemin dinamikleri ve siyasal ortamla ilişkileri açısından daha yakından bakılabilir." (Parlak, 2011: 177)

Felsefe metinleri ve çevirileri araştırmasında üzerinde durulabilecek bir diğer kategori çeviri yapılan diller olacaktır ve bu konuda da yazın alanındaki veriler, dönemin genel yaklaşımları açısından bir karşılaştırma imkânı verebilir. Parlak, İtalyancadan yapılan çevirilerde "40'lı yıllara kadar Fransızcanın ara dil olarak kullanıldığını, 60'lardan itibaren Fransızcanın yerini İngilizcenin aldığını" belirtir (Parlak, 211: 224). Buna göre bu dönem boyunca İtalyancadan Türkçeye aradil kullanılmadan yapılan çeviriler olsa da, bu dili bilen kişilerin sayısında ve uzmanlığındaki artış daha yakın dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Parlak ayrıca Cumhuriyet sonrası dönemde Tercüme Bürosu'nun kuruluşuyla yaşanan çeviri hareketinde Batı'nın düşünsel kaynaklarına ulaşma yolunda bir çaba harcanmış olmakla birlikte, bu dönemde İtalyanca çevirilerin ikincil önem de kaldığını vurgular (Parlak, 2011: 220).

Parlak'ın örnek olarak verdiğimiz bu tespitleri, felsefe yayınları açısından, çeviri yapılan diller konusunda önemli bir ipucu olacaktır. Çünkü felsefe çevirilerinin dilleriyle edebiyat (ve yazın) alanında çevrilmek üzere tercih edilen diller arasındaki karşılaştırma, ortak ve farklı yönleri görmemiz açısından çeviri tarihimizle ilgili önemli bir veri sağlayabilir; bu dillerin hangi tür metinlerin çevirileri üzerinden Türk dizgesine dahil olduğu da önemlidir. Örneğin Tanzimat Dönemi'yle bağlantılı olarak değerlendirilen askeri ve teknik alanda, tıp ve mühendislik eğitiminde Almanca ön plandayken, dönemin aydınları arasında daha yaygın tercih edilen dil Fransızca ise, yazın ve felsefe gibi alanların sınırları çizildiğinde, bu dillerin ve varsa diğer kaynak dillerin Türkiye'deki kültürel hayata gelişile ilgili bilgiler, sonraki dönemlerde bu alanlarda yararlanılan kaynak diller açısından değerlendirilmeye değer bir durumdadır.

Özetle, çeviri tarihinin ve çeviri tarihi yazımının değindiğimiz örneklerindeki çalışma alanlarına, araştırma konularına ve yöntemlerine baktığımızda, edebiyat çevirisinin odakta olduğu görülmektedir. Bununla birlikte edebiyat dışı alanlar

açısından yapılacak incelemelerde, araştırma sorularının ve yöntemlerinin oluşturulması ve elde edilen sonuçların değerlendirilmesi anlamında bu alanın sağlayacağı bulgular da önemlidir. Bibliyografyaların öncelikle kendi içinde taşıdıkları verilerle, bu incelemeler için belirlenecek sorulara ne oranda yanıt verebileceği ayrıca bir soru olarak değerlendirilebilir. Örneğin çeviri yapılan dillerin oranı, felsefe ve edebiyat alanındaki sonuçların karşılaştırılması çerçevesinde aynı dönemler için ortaya çıkacak farklı ya da benzer özellikleri, çeviri tarihi açısından değerlendirilebilir nitelikte veriler sunacaktır. Aynı şekilde dönemde faaliyet gösteren yayınevlerinin hangi alanda yoğunlaştığı, bu anlamda yeni eyleyenlerin katılımı ve bunların ortaya çıktığı koşullar gibi sonuçlara da ulaşılabilecektir. Ayrıca yazar, çevirmen ve yayınların özgün adı ve dili, yayın tarihi gibi izin verdikleri ölçüde doğrudan bibliyografyalardan çıkarılabilecek veriler değerlendirilerek, Türkiye'deki yayıncılık geleneği açısından gözlem yapmak da mümkün olabilir. Ayrıca edebiyat çevirileri açısından "dönem"lerin belirlenmesiyle edebiyat dışı alanlarda oluşacak "dönem"lerin ayırımı da karşılaştırılarak çeviri tarihinin bütününe eklenebilir.

Türkiye ile ilgili olarak, edebiyat metinleri üzerinden yapılan çeviri tarihi çalışmalarında iki ana eksen, daha önce de söz edildiği gibi Osmanlı/Tanzimat ve Cumhuriyet dönemi olarak belirginleşmiştir. Buna bağlı olarak, edebiyat alanında farklı metin türleriyle ilgili daha ayrıntılı değerlendirmeler yapıldığı gibi, metin türü açısından felsefe alanının çeşitliliği üzerine de veriler toplanabilir ve bu alanın da kendi "popüler" ya da "klasik" çevirilerini üretip üretmediği görülebilir. Bir başka deyişle, felsefe alanının "çoğuldizge" özelliği de dikkate alınmış olur.

Bu noktalarla birlikte Türkiye'deki çeviri tarihi çalışmaları kapsamında görece daha az ele alınmış olan 1960–1980 döneminde yine daha az oranda incelenmiş olan edebiyat dışı bir alan olarak felsefeyle ilgili bibliyografik kayıtların ulaşılabilirliği de bu değerlendirmenin konusu içindedir. Böylelikle alanın çeviri tarihi yazımına katkısı ile çeviribilim disiplininin disiplinlerarasılık açısından koşul ve olanaklarının değerlendirilmesi de söz konusudur.

İKİNCİ BÖLÜM

1960–1980 DÖNEMİNDE ÇEVİRİ FAALİYETİ

1. Bölümde Türkiye’de çeviri tarihi alanındaki bazı çalışmalardan ve çeviri tarihi yazımıyla ilgili genel sorunlardan söz etmiştik. Bu bölümde 1960-1980 döneminde yaşanan toplumsal süreçler ele alınarak, edebiyat ve felsefe alanlarındaki yayın üretiminin hangi koşullarda gerçekleştiği gözden geçirilecektir. Bunun için öncelikle bu dönemin sınırlarının belirlenmesiyle ilgili tespitlere yer verilecektir.

Cumhuriyet tarihi açısından bakıldığında 1980 için bu tarihin, önceki ve sonraki dönemleri net bir şekilde ayırdığını, toplumsal ve bireysel hafızada bir dönüm ya da ayırım noktası olarak yakın zamanda tanımlanıp kaydedilmiş durumda olduğunu söylemek yanlış olmaz. Dolayısıyla 1980, genel olarak tarih ve ayrıca çeviri tarihi açısından bir dönemin sonu ya da başlangıcı olarak kabul edilebilir. Öyleyse (eldeki tez çalışmasında) 1980’den geriye doğru bakıldığında dönemin başlangıcını hangi tarihe yerleştirebiliriz?

Her disiplinin kendi tarihiyle ilgili çalışmalarda incelenecek döneme karar vermek önemli bir soru(n)dur. Sina Akşin *Türkiye Tarihi* adlı 5 ciltlik eserinin 1908–1980 dönemini ele aldığı 4. cildinin önsözünde aynı soruyu sorar ve Türkiye’nin daha sonraki dönemlerde yaşayacağı büyük değişimlerin yolunun bu tarihte açıldığını belirtir:

“Bu cilt 1908’de başlıyor. Önce, neden 1908’de başladığının hesabını vermeye çalışayım. ... Şüphe yok ki, Cumhuriyetin köktenci dönüşümlerini II. Meşrutiyet’te bulmazsınız. Ama Türkiye 1919, 1920 ya da 1923’teki mecrasına 1908’de girmiş bulunuyordu. Mecra dedim. Evet, tarihte büyük çağ değişikliklerini su terimleriyle anlatmak çok uygun oluyor sanırım. Çağ değişikliğini gösteren tarih, suların bambaşka bir istikamete doğru akmaya başladığı tarihtir.” (Akşin, 2007: 11)

Çeviri de eylem olarak kültürel/kültürlerarası bir zeminde gerçekleşiyorsa, içinde bulunulan dönemin tarihselliğiyle bağlantılı bir süreç olacaktır. Tez çalışmasında ele alınan 1960–80 döneminin tarihsel anlamda belirgin bir özelliği dönemin darbeyle başlayıp biten siyasi bir süreç olmasıdır ve bu Türkiye’deki çeviri tarihi

araştırmalarıyla birlikte diğer disiplinlerin tarihlerini de benzer şekilde etkilemiş olmalıdır. Örneğin *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* adlı çalışmasında İnci Enginün, edebiyat tarihimizde Cumhuriyet sonrasını “1923–1940, 1940–1960; 1960 ve sonrası” olarak gruplandırır ve bu sıralamayı siyasi tarihle de bağlantılandırır:

“Bu kronoloji siyasi tarihimiz bakımından da önemlidir. 1923–1938 (1940) yeni Türk devletinin kurulması, eskinin tasfiyesi; 1940–1960 tek partiden çoğulcu demokrasiye geçişin buhranları; 1960 sonrası ise demokrasi kavramı tartışmaları ön plandadır. Başlangıç yılları ile 1980 sonrasına bakıldığında devletin kuruluşunda yer alan değerler sisteminin alt üst olduğu görülür.” (Enginün, 2008: 27)

Diğer yandan önceki bölümde tespit ettiğimiz gibi Türkiye’de çeviri tarihi çalışmalarının ağırlıklı konuları Batılılaşma düşüncesine yer verilen Tanzimat ve Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen edebiyat çevirisi faaliyeti ve bunu çevreleyen koşullar olarak belirginleşmektedir. Tanzimat ve Cumhuriyet dönemleri de kendi koşullarında toplumsal yaşamı, siyasi, ekonomik gelişmeleri ve bununla birlikte kültürel süreçteki üretimi dönüştürmüştür. Felsefe alanının da edebiyat alanıyla aynı tarihsel ve toplumsal süreçlerden etkilendiği varsayımından hareketle, aşağıda 1960’tan geriye doğru çeviri tarihi bağlamında yapılacak kısa bir özetle, çeviri eyleminin gerçekleştiği süreç önce Tanzimat, ardından da Cumhuriyet dönemi bağlamında ele alınarak, tez çalışması için belirlenen dönemden önceki süreçte tarihsel olguların çeviriyi nasıl etkilediği hatırlatılacaktır.

2.1 Tanzimat Döneminde Çeviri Faaliyeti

Çeviri tarihi yazımıyla ilgili örneklerle bakıldığında²², Tanzimat’ın ve Cumhuriyet’in ilanlarının, tarihsel ve toplumsal anlamda büyük değişimlerin yaşandığı yeni süreçleri ifade etmesinin çeviri olgusunu da belirlediğini ve bu tarihlerin adı geçen çalışmalarda referans noktası olarak ele alındığını görüyoruz; bu yaklaşım Hilmi Ziya Ülken’in eserinde öne sürülen düşünceye de belli ölçülerde paralel sayılabilir:

²² Söz konusu örnekler öncelikle bu tez çalışmasında yer verilenlerden oluşmaktadır. Ancak çeviri tarihine dair diğer çalışmalarda da benzer şekilde Tanzimat ve erken Cumhuriyet dönemlerinin ağırlığını görürüz.

“Bu kitaptaki temel fikir şudur: Ayrı ayrı medeniyetleri açar gibi görünen büyük “uyanış”lar, hakikatta, gittikçe genişleyen sürekli tefekkürle birbirine bağlıdır. Bu sürekli tefekkürü temin eden ise bilhassa “tercümedir.” (Ülken, 1997: 5)

Saliha Pakar Tanzimat Dönemi çeviri faaliyetini çoğuldizge kuramı ve kavramlarıyla ele aldığı çalışmasında, bu dönemde devlet eliyle oluşturulan çeviri kurumları ve aydınlar tarafından sürdürülen çeviri faaliyetinin motivasyonunu, dolayısıyla işlevini “Batılılaşma” çabasında görür.²³

“*İdare*, *hukuk* ve eğitim alanlarında ‘yeniden düzenleme’ anlamına gelen Tanzimat, 1839 yılında başlattığı reformlarla Türk tarihinde yeni bir çıkış açmıştı. 18. yüzyılın sonlarından itibaren, Avrupa’daki bilimsel ve teknolojik ilerlemenin verdiği ilhamla başlayıp çoğu kez başarısızlığa uğrayan bir dizi çağdaşlaşma girişiminin sonucu olarak görülmesi gereken Tanzimat reformları, tartışmalı da olsa, resmi ve bilinçli Batılılaşma’nın geri dönülmez ifadesiydiler. Bunun sonucu olarak yerli edebiyat çoğul-dizgesinde 1859’dan itibaren görülen değişiklikler, Batılılaşma’yla başlayan kültür değişiminin ağır ilerleyen süreci içinde yer alıyordu.” (Pakar 2008: 22–23) (italikler kendisine ait.)

Sözü edilen bu kurumlardan Babîâli Tercüme Odası, Avrupa dillerinin öğretilceği, resmî belgeleri çevirecek çevirmenlerin yetiştirileceği bir kurum olarak 1833 yılında kurulmuştur. Encümen-i Dâniş ise 1851’de, açılacak Dârülfünun yani üniversite için bilim, tarih ve edebiyat konularında öğretim malzemesinin seçimi, çevrilmesi ve basımı amacıyla kurulmuş, 1862’ye kadar çalışmalarını sürdürmüştür.²⁴ Modern Batı bilimini tanıtarak Türk bilimsel çalışmalarını teşvik etmek amacıyla 1860’da Münif Paşa tarafından kurulan Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de de doğal bilim, jeoloji, tarih ve ekonomi konularında halka açık dersler düzenlenmiş ve ayrıca ilk Türk bilim dergisi olan *Mecmua-i Fünûn* yayınlanmıştır. Ayrıca dönemin *Ceride-i Havadis*, *Tercüman-ı Ahvâl*, *Tasvir-i Efkâr*, *Tercüman-ı Hakikat* gibi gazeteleri de, Batı’dan yapılan yazın ve yazın dışı çevirilere yer vererek haberleri duyurmanın yanı sıra, halkı eğitmeyi de amaçlayan aydınlar için önemli bir iletişim kanalı haline gelmişlerdir. Pakar’ın işaret ettiği şekilde, Batıdan yapılan çevirilerin bu kurumların

²³ Saliha Pakar’ın bu incelemesi ilk olarak “Translated European Literature in the Late Ottoman Literary Polysystem” başlığıyla *New Comparison*’da yayımlanmıştır (sayı 1, Yaz 1986, s. 67–82). Yazı daha sonra Ali Tükel’in çevirisiyle ve Saliha Pakar tarafından gözden geçirilerek *Metis Çeviri*’nin 1. sayısında (Güz 1987) basılmıştır. Bu çalışmada makalenin yazar tarafından gözden geçirilmiş 2008 baskısı kullanılmıştır.

²⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Tacettin Kayaoğlu, *Türkiye’de Tercüme Müesseseleri* (1998); Kenan Akyüz, *Encümen-i Dâniş* (1975) Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi.

varlığı ve üretimiyle birlikte ele alınması, söz konusu çevirileri yapan kişilerin aynı zamanda bu kurumların çalışanı ya da üyesi olmalarıyla bağlantılıdır. Örneğin 1859'da ilk çevirilerden birini yapan Münif Paşa, *Mecmua-i Fünûn* dergisini yönetmiş; diğerlerinin yanı sıra Molière çevirileriyle tanınan Ahmet Vefik Paşa ise Encümen-i Dâniş'de görev yapmıştır. Namık Kemal, Ahmed Mithat gibi dönemin önde gelen yazarları da, yine aynı şekilde, bir yandan bu kurumlarda ve yayın organlarında çalışıyor, diğer yandan da önemli yazarlardan yapılan ilk çevirilere imza atıyorlardı.

“[Bu dönemde] ...yazın yeniliklerine doğru atılan ilk adım, Fransız edebiyatından yapılan çevirilerdi. Her biri bir yazın türünü (Batı şiirini, felsefi diyalogu, romanı) temsil eden ilk üç çeviri 1859'da yayımlandı. Her biri bir yazın türünü temsil eden ve 1859'da yayınlanan “bu eserlerden birinin çevirmeni olan İbrahim Şinasi'nin bir yıl sonra Batı geleneğine özgü komedyâ türünde ilk Türk tiyatro oyununu yazmış olması da rastlantı sayılmaz.” (Paker, 2008: 23)

Paker, yazısında Tanzimat Dönemi'nin yazınsal üretim anlamındaki üç önemli örneğinin, bu dönemdeki yenileşmenin neye karşılık geldiğine dair fikir verdiğini de belirtir; örnekleri çoğul dizge kuramının öngördüğü “çeviri normları”, “saygın edebiyat – saygın olmayan edebiyat”²⁵ gibi kavramlarla gözden geçirirken, çevirmenlerin gazete ya da dergilerde halka ulaşması için çaba gösterdikleri bu eserlerinde Batı'dan edinilen bu yeni yazın biçimlerini aktarmada bir takım kaygıları taşıdıklarının da altını çizer. Örneğin Şinasi yaptığı şiir çevirilerini kaynak metinlerle birlikte basmış, çeviride ortaya çıkan bütün değişikliklere yer vermiştir. Ayrıca çevirilerinde aruz veznini kullanarak seçtiği çevirilerin içerikle birlikte biçim bakımından da “kabul edilebilir” olmasına dikkat etmiştir. Münif Paşa da metinlerin seçiminde bu ölçüye önem vermiş ve bu nedenle çevirilerinde konuşma metinlerinden yararlanmış. Bu çevirilerde dilin sadelik ve düzyazı ağırlıklı bir şekilde kullanılması da, yine erek kitleye tanınan bir önceliğe işaret etmektedir (Paker, 2008: 25–29).

²⁵ Even-Zohar edebiyatın birçok dizgeden oluşan bir çoğuldizge ve çeviri edebiyatın da bu dizgelerden biri olduğunu ileri sürdüğü kuramında, bu dizgeler arasında çeşitli çevre koşullara bağlı olarak görülebilecek bir devinimden ve belirli formların merkeze ya da periferiye geçtiğinden söz eder. Tanzimat Dönemi edebiyatında da benzer bir durum ortaya çıkmış, yerli edebiyat dizgesi kendisini gerekli ölçüde yenileyemediği için çeviri edebiyatın hem saygın, hem de popüler ürünleri bu hareketliliğin kaynağını oluşturmuştur.

Ancak dönemin aydınları tarafından “ileri bir uygarlığın işareti” (Moran, 2008: 9) olarak görülen Batı edebiyatından öğrenilen bu yeni türlerin yerli edebiyat dizgesine aktarılmasında, bir yandan geleneğin de etkisini sürdürmekte olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim Şinasi’nin şiir çevirisi kendi şiirini ve daha sonraki kuşakları daha sonraki kuşakları etkilemiş olmakla birlikte, aynı kuşaktan olanlarda pek iz bırakmaması, Divan şiirinin etkisinin devam ettiği şeklinde de düşünülebilir (A. H. Tanpınar, alıntı Parker, 2008: 25–26).

Batılılaşma hareketinin bu dönemde Türk edebiyatına önemli katkılarından biri olan roman türünde de bu tespit rahatlıkla yapılabilmektedir. Bu türün ilk yerli örneklerinde, halk hikâyelerinin belirli kalıplarıyla harmanlanmış bir üslup göze çarpar. Şemsettin Sami’nin 1872’de yayımlanan *Taaşşık-ı Talât ve Fitnat* adlı romanı, Güzin Dino’nun *Türk Romanının Doğuşu* (1978) adlı incelemesindeki değerlendirmeye göre “...inanılmayacak olay sıralanışları ve rastlantılarıyla kurulabilmiştir. Eylemin ilerleyişi anlaşılmaz, çocuksu, gerçekten uzak, usdışı kanıtlara bağlanır.” (alıntı Naci 2007: xvii) Berna Moran da, Pertev Naili Boratav’ın *İlk Romanlarımız* adlı incelemesinden yaptığı alıntıyla bu görüşü tekrarlar: “Türk romanı yalnızca Avrupa romanını taklitle kalmamıştır. Onun eski Türk hikâyeciliğinde kökleri vardır. Modern Avrupa romanı bu kök üzerine bir aşı vazifesi görmüştür.” (Moran, 2008: 26).

Günümüz araştırmacılarının yaygın olarak kabul ettiği görüş, Türk romanının Batı’dan ithal edilmiş, dolayısıyla çevrilmiş bir edebiyat türü olduğu yönündedir. Ancak Avrupa edebiyatının kendi toplum biçimi olan burjuvazinin bir yansıması olarak 18.-19. yüzyıllarda ürettiği romanın, Tanzimat Dönemi’nden başlayarak çevrildiği Türk edebiyatındaki ana meselesi, kaynağında olduğu gibi ‘birey’in sorunlarıyla, onun iç dünyasıyla ilgilenmek değil, Türk toplumunun o dönemki özelliklerini değiştirmek olmuştur, yani henüz ‘birey’i olmayan bir topluma ‘birey’ yetiştirme çabasının ve bunun da üzerinden bir toplum biçimi ve düzenini kurmanın araçlarından biri olarak görülmüştür.²⁶

²⁶ Berna Moran burjuva romanının Batı’da 18. yüzyılda ortaya çıkmasında, geniş anlamıyla 17. yüzyıl romansının da payı olduğuna ve Türk romanıyla âşık hikâyeleri arasında bu açıdan bir benzerlik olduğuna dikkat çeker: “İlk romancılarımız Avrupa romanını taklit eder, hatta toplumsal sorunlara

Romanın yeni bir edebi tür olarak Türkiye'ye girmesinin koşullarından söz ederken, mevcut toplumsal-tarihsel-ekonomik koşulların da dikkate alınması gerektiği üzerinde önemle durulan bir görüştür.²⁷ Fethi Naci Tanzimat Fermanı'nın hemen öncesinde 1838'de imzalanan İngiliz-Osmanlı Ticaret Anlaşması'yla İngiltere'ye en ağır kapitülasyonların verildiğini ve bu anlaşmayla atılan ilk büyük adımı, bu yeni ilişkilerin hukuki çerçevesinin çizildiği Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun izlediğini belirtir. Böylece Batı'nın ekonomik egemenliği, ardından kültürel etkilerini de getirmiş olur. Sermaye kendisiyle birlikte, yaşama düzenini de taşır. "Bir yarı sömürge olmaya doğru giden ülkeye, böylece, Batı edebiyatı da girmeye başladı: Önce çeviri eserler, ardından Batı romanına öykünen yerli romanlar... Kısaca; İngiliz Ticaret Anlaşması ve Tanzimat Fermanı olmasaydı, roman Türkiye'ye herhalde daha yıllarca giremezdi." (Naci, 2008: xııı).

2.2 Cumhuriyet Döneminde Çeviri Faaliyeti:

Tercüme Bürosu ve Tercüme Dergisi

1923'te Cumhuriyetin ilanıyla birlikte 20. yüzyıldaki önemli tarihsel olaylardan biri gerçekleşti ve bağımsız Türk devletinin kuruluşu tamamlanmış oldu. Bu yeni devletin de çağdaşlaşma anlamında referans noktası Batı ve dolayısıyla Avrupa'nın 'muasır medeniyetleri' idi. Böylelikle bu medeniyetlerin bir tür kaynak metin olarak kullanılmasına ve çeviri yoluyla ithalinin başka bir bağlam ve biçimde devamına karar verildi.

değinen yapıtlar verirken, karşıt yönelişlerde olan meddah ve aşık hikayelerinden yararlanmışlardır. Meddah hikâyelerinin üslup bakımından (Ahmet Mithat tarafından) nasıl sürdürüldüğü açıklanmıştı, ama yapıları bakımından birer romans olan âşık hikâyelerinin ilk romancılarımız için oynadığı rolün önemi fark edilmemişe benziyor." (Moran, 2008: 27)

²⁷Ahmet Hamdi Tanpınar, Fethi Naci, Berna Moran gibi eleştirmenler ve araştırmacılar Türk romanının doğuşu ve gelişmesiyle ilgili çalışmalarında bu konunun nedenleri üzerinde ayrıntılı biçimde durulmaktadır. Yakın dönem çalışmasında Ayşe Banu Karadağ *Çevirinin Tanıklığında 'Medeniyet'in Dönüşümü* (Diye Yayınları, 2008, İstanbul) adlı kitabında *Robinson Crusoe* çevirileri üzerinden Batı ve Doğu medeniyetleri arasındaki dönüşüm-değişim sürecinde çevirinin rolünü ele alır.

1936 ve 1940 yılları bu amacı güden devlet destekli bir çeviri projesinin gerçekleştirilmesi anlamında bu açıdan önemli tarihlerdir. Cumhuriyetin ilanından itibaren bazı özel yayınevleri de çeviri çalışmaları başlatmışsa da, hacim açısından bu projeye ulaşmaları mümkün değildir. Özel yayınevlerinin bu çalışmalarına örnek olarak Vakıf Kitabevi'nin *Dün ve Yarın Tercüme Kütüphanesi* (1934), Hilmi Kitabevi Neşriyatı (1934), Suhulet Kitabevi'nin *Dünya Klasiklerinden Tercümeler Serisi* (1938), Kanaat Kitabevi'nin *Ankara Kütüphanesi* (1938), İnkılap Kitabevi'nin *Tercüme Romanlar Serisi* (1938) ve Halit Kitabevi'nin *Şarktan Garptan Seçme Eserler'i* (1949) verilebilir. Remzi Kitabevi'nin 1937'de başlattığı *Dünya Muharrirlerinden Tercümeler Serisi* bu çalışmaların başarılı örneklerindendir ve 1950 yılına kadar çeviri kitapların sayısı 107'yi bulmuştur. (Berk, 2004: 512).

Birinci Türk Neşriyat Kongresi'nde, ansiklopedik yayınların önemi belirtilmiş ve devletin bu alanda öncelik yapması istenmiştir. Kongrenin ardından, Maarif Vekaleti, Leiden'de İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak yayımlanan 'Encyclopedie de l'Islam'ın (4 cilt, 1908–1938) tercümesini kararlaştırır ve bu işle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni görevlendirir. 1940'tan itibaren bazı değişiklikler ve "düzeltmeler" yapılarak fasiküller halinde çıkarılmaya başlanan "İslam Ansiklopedisi, müslümanların ilim, fikir ve san'at aleminde vücuda getirdikleri eserler ile müslüman kavimlerin gerek asıl vatanlarına ve gerek yayıldıkları yerlere ve İslam dininin girdiği bütün sahalara dair tarih, coğrafya, etnografya, felsefe, kelâm, fıkıh ve dil malûmatını, veciz ve kesif bir ansiklopedi üslubu ile, yani az satır içinde çok malumat sıkıştırmak suretiyle, ihtiva eden muazzam bir eserdir." 13 ciltten oluşan Ansiklopedi, 1988 yılında tamamlanmıştır.²⁸

Maarif Vekaleti'nce 28 Şubat 1940 tarihinde toplanan 15 üyeli Tercüme Heyeti çalışmalarına başlar ve Tercüme Bürosu'nun da kurulmasına karar verilir. Hasan-Âli Yücel, iki ayda bir çıkarılması öngörülen dergiyle ilgili verdiği tebliğde, büronun "Maarif Vekilliği'nce memleketimizdeki tercüme faaliyetlerini takip ve tenkit etmek, milli kütüphanemiz için lüzumlu bulunan eski ve yeni edebi klasikleri bir plan ve

²⁸ <http://www.meb.gov.tr/meb/hasanal/egitimekatkileri/yayinlar.htm>, (erişim: 04.04.2020).

sistem dâhilinde dilimize çevirmek işleri ile meşgul olmak üzere” kurulmuş olduğunu belirtir. (alıntı Kayaoğlu 1998: 297–298). Nurullah Ataç’ın başkanlığında kurulan Tercüme Bürosu’nun üyeleri Saffet Pala, Sabahattin Eyüboğlu, Sabahattin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal ve sonradan aralarına katılan Nusret Hızır’dır. Büro yapılacak çevirilerin bir bölümünü kendisi üstlenmiş, bir bölümünü de önceden belli bir miktarını çevirtip kontrol edeceği çevirmenlere yaptırmaya karar vermiştir. Yapılan çeviri kontrol edildikten sonra uygun bulunursa, çevirinin tamamı yaptırılıp tekrar kontrol edilecektir.

Tercüme Bürosu’nun bir diğer önemli faaliyeti, kongrede önerildiği gibi bir tercüme dergisinin yayınına başlamak olur. *Tercüme*’nin 19 Mayıs 1940’da yayınlanan ilk sayısının önsözünde Hasan-Âli Yücel’in şu sözleri yer alır:

“...Kültür tanışıklığının fikri manzarası, her zaman ve her yerde dil, dil ve yazılı eser alışverişi ile olmuştur; bizde de aynı hal vaki oluyor. Tercüme; zihni, fikri ve medeni bir intibak olduğuna göre, gün günden daha mütekamil bir “anadiline nakil” hareketi bizde de tekevvün etmiştir. Münevverlerimiz, kendi aralarında verimli bir birleşme yapamadıkları ve bu işlerde başka memleketlerde büyük müessiriyeti olan nâşirlerin bilgili öneyak oluşlarına imkan bulunmadığı için tercüme davamız bir türlü rasyonel bir tertibin zincirini takip edemedi. Hususi teşebbüs ve teşekküllerle vücut bulması temenniye çok layık olan bu büyük kültür davasının devlet eline intikali, bu sebeplerle bir zaruret olmuştur.

Maarif Vekilliği’nin tercüme işi ile ciddi suretle meşgul oluşu, bu hareketin Devlet kadrosu dışında inkışafına bir başlangıç olmak içindir. Bir asırdır nice nice eserleri tercüme ve basma için emek verildiği halde, dünya şaheserlerinden başlıcalarının Milli Kütüphanemizde bulunmayışı, gelişigüzel çalışıldığının en kuvvetli, fakat en acıklı bir delilidir. (...)

Muayyen kitapların tercümesi teşebbüsü yanında bizzat tercümenin ne olduğu ve nasıl olması lazım geleceği hakkında bizden başka milletlerin bu hususta neler yaptıklarını da görüp göstererek tercüme işine bir istikamet ve hız vermeyi ihmal etmedik. *Tercüme* dergisini bu maksatla Türk münevverine takdim ediyoruz ve kendilerini bu vasıfta sayanları bize yardıma davet ediyoruz.”

Büro *Tercüme* dergisinin yanı sıra edebiyat eğitimi yapmak ve mekteplerde okuma alışkanlığı kazandırmak amacıyla Türkçe Metinler adıyla seçilen birkaç eseri, liselerde yardımcı kitap olarak okutulmak üzere 4 klasik eserin açıklamalı, yorumlu versiyonunu ve en çok bilinen çalışması olarak da *Dünya Edebiyatından Tercümeler-Klasikler Serisi*’ni hazırlamıştır. (Kayaoğlu 1998: 301) Bu seri için Doğu edebiyatından yalnızca bir eser içeren üç liste hazırlanmıştır. 1941’de yayınlanmaya

başlanan Klasikler Serisi'nden ilk yıl 13, ikinci yıl 27 ve üçüncü yılda 69 cilt eser yayınlanarak, “ beş yılda tahakkuk ettirilmesi düşünülen ilk program, iki buçuk yılda 9 fazlasıyla 109 ciltlik bir kütüphanenin Türk okurlarına sunulmasını mümkün kıl[mıştır].” Bu eserlerin 39'u klasik Yunanca'dan, 38'i Fransızca'dan, 10'u Almanca'dan, 8'i İngilizce'den, 6'sı Latince'den, 4'ü Şark ve İslam Klasiklerinden, 2'si Rusça'dan ve 1 tanesi İskandinav Edebiyatı'ndandır.²⁹

Tercüme Bürosu'nun kuruluşundan bir yıl sonra başkanlık vekâleten Sabahattin Eyuboğlu'na geçer. 1946'da Hasan-Âli Yücel bakanlıktan ayrılır ve yerini Reşat Şemsettin Sırrer'e bırakır. Bu dönemde derginin ve Büro'nun idaresiyle ilgili öncekinden farklı kararlar alınmıştır.³⁰ 1947'de çok partili hayatın ilk yıllarında bu kez başkanlık görevini Suut Kemal Yetkin devralır ve 1950 yılına kadar bu görevi devam ettirir. *Tercüme*'nin yayını bu dönemde başlangıçtaki hızından ve hacminden uzaklaşmaya, çevirilerde Doğu Klasikleri ağırlık kazanmaya başlar.

Derginin yayını 1966 yılına kadar devam etmiş ve toplam 87 sayı çıkarılmıştır. Bu süre içinde 1949–1964 yılları toplam 5 kez yayınlanan derginin 1950, 1952, 1954, 1956, 1957, 1962 ve 1963 yılları arasında yayınlanan sayısı yoktur. Bu dönemdeki aksamaların bir nedeni olarak “dergiyi besleyecek ve derginin çıkmasını sağlayacak tercümelerin eksikliği gösteriliyordu.” (Bilsel, 2007: 125) *Tercüme*'nin önemli özelliklerinden biri de, farklı dönemlerde azalmakla birlikte çevirilerin kaynak metinle birlikte basılmış olmasıdır. Bunun içinde şiir çevirilerinin belli bir ağırlığı vardır.

Tarihsel süreçte özellikle erken Cumhuriyet dönemiyle örtüşen Tercüme Bürosu'nun faaliyetleriyle, *Tercüme* dergisinin yayınında hedeflenen amaç ise, yine Batılılaşmayla birlikte Türk Hümanizması'nın gerçekleştirilmesi olarak görülebilir. Bu anlamda

²⁹ Ç.N. [2], “Türkiye’de Çeviri Dergiciliğinin Tarihçesi”, s.110.

³⁰ Bu kararlardan bazıları şunlardı: Yeni Bilim Serisi’nde yazın yapıtlarına ek olarak felsefe, tarih ve bilim yapıtlarının da çevrilmesi, Klasikler serisinde yer verilen büyük yazarların yaşam öykülerinin de çevrilip yayınlanması, çevrilecek yeni kitap listelerinin Büro’da bünyesinde oluşturulan çeşitli dil grupları tarafından belirlenmesi, Çin, Hint, İspanyol, Portekiz vs. klasiklerinin yapılabilmesi için (bu dilleri bilen yetkin çevirmen sayısı az olduğu için) Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyancadan çevrilmesi. Bu dönemde alınan bir başka yeni karar da çevirmenlerin seçimi ile ilgilidir. Buna göre çeviriler deneme çevirileri üzerinden değil, kendini kanıtlamış çevirmenler arasından seçilecek isimlere dağıtılacak ve bu kişiler de yine bir deneme çevirisi yaparak yazılı onay almak üzere Büro’ya sunacaklardı. Yapılan çevirilerde çevirmenlerin yazar ve yapıt üzerine hazırladığı bir önsöz de yer alacaktı. (bkz. Suat Karantay, “Tercüme Bürosu; Normlar ve işlevler”, **Çeviri Seçkisi I**, 2008: 51).

Tanzimat döneminde başlatılan çalışmaların devamlılığından söz etmek de yanlış olmaz. Ancak bu dönemdekinden farklı olarak Cumhuriyet dönemi çevirilerinde, biçimsel açıdan yeni edebi ürünlerin de dizgeye katılması gibi bir sonuç artık ortaya çıkmamış, bir önceki dönemde erek kültüre katılan bu yeni türler, kaynak kültürün içerik anlamında farklı öğelerinin aktarılmasında yeni yorumlarla kullanılmaya devam edilmiştir.

2.3 1960 – 1980 Arasında Toplumsal Koşullar

Cumhuriyet dönemi tarihini inceleyen kaynaklarda 1923’ten sonraki ikinci belirleyici tarih olarak 1946 ve 1950 yıllarına işaret edilmektedir. Bu tarihler Türkiye’de siyasal yaşamın ve takip eden dönemlerde bugüne kadar gerçekleşen toplumsal değişikliklerin ve dönüşümün başlangıcı olarak da düşünülmektedir. 1946 Türkiye’de cumhuriyetin ilanıyla başlayan tek partili hayatın sona erdiği, 1950 ise buna bağlı olarak gerçekleşen iktidar değişikliğinin yaşandığı tarihtir.

“Türkiye Cumhuriyeti’nin siyaset yaşamını iki evrede incelemek uygun olacaktır. 1920’lerin ortasından İkinci Dünya Savaşı bitimine kadar süren ve yönetici seçkinlerin örgütü durumundaki Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) egemenliğinde yaşanan tek parti iktidarı ilk evreyi; esas olarak 1946’da başlatıldığı halde, 1950 seçimlerinde Demokrat Parti’nin (yönetime gelmesiyle anlam kazanan ve kesintilerle (1960–61, 1971–73, 1980–83) sürdürülebilen çok partili dönem ikinci evreyi oluşturur.” (Özdemir, 2007: 227)

Çok partili dönem adlandırması, sözü edilen dönemde siyasal literatürdeki çoğulculuk anlamından farklı bir içeriğe işaret eder. 1950–1960 arasındaki on yıllık dönemde iktidar olan DP ile 1965’te seçimleri kazanarak 1980’e kadar aralıklarla iktidarda kalan Adalet Partisi’nin, demokrasi anlayışı, ya da aynı şekilde 1946’ya kadar iktidarda kalan CHP ile DP döneminde muhalefette bulunan CHP arasında, ya da 1960 sonrası CHP arasında önemli farklar bulmak zordur.³¹

³¹ Nitekim Cumhuriyetin kuruluşu ile önem kazanan eğitimin toplumun geneline ve büyük ölçüde kırsal kesime yayılması amacıyla kurulan Köy Enstitülerinin kapatılması, 1936 yılında yapılan Birinci Türk Neşriyat Kongresi’nde alınan kararlarla Batılılaşma ve hümanizma hedefi doğrultusunda kurulan Tercüme Bürosu’nun yönetimi ile *Tercüme* dergisinin yayın kararlarındaki değişiklikler de bu döneme, yani söz konusu partilerin iktidar pozisyonlarındaki değişikliğe rastlar.

Bu iki ana kesimin (CHP ve DP ile AP) dışında, sağ ve sol kanatlarda yer alan ve bir kısmı programları ve eylemleri açısından radikal denebilecek partiler ise, çok partili hayatta özgür siyaset ortamına kavuşmak yerine, meşruluk mücadelesi vermek durumunda kalarak sağlıklı bir gelişmeden uzaklaşmış, kimi zaman rejim bunalımına olumsuz katkılarda bulunmuşlardır. Ordu ise Türkiye’de siyasetin siyaset dışı aktörü olarak 1960 darbesinden itibaren yerini almış ve 1980 dönemine kadar kilit rollerde bulunmuştur. Özellikle 1960 sonrası dönemde Türkiye’nin belirleyici özelliklerinden birisi ordunun siyaset yapması olarak görülmektedir. (Özdemir, 2007: 227)

1960 darbesine yol açan bu siyasal gerilimin öncesinde Tanzimat döneminden bu yana yaşanan bir çatışmanın izleri görülür. Bu dönemde bir yandan Batılılaşmayı hedefleyen, ancak bunun için gereken derinlikte bir süreci yaşatamayan aydınlar, diğer yandan taşradaki toprak sahiplerinin, onlara katılan din adamlarının oluşturduğu kesim bu çatışmanın taraflarıdır. Bu ikinci grup kesimin daha sonraki dönemde devrimcilerle halk arasındaki uzaklığın oluşmasında da payı vardır. 1945 sonrasında çok partili döneme geçildiğinde, savaş döneminde ekonomik olarak güçlenen gruplar ve onlara katılan bazı toprak sahiplerinin kuruluşunda yer aldığı Demokrat Parti 1950’de bu kitle sayesinde iktidara gelmiştir.

Ülkeyi 1960’taki bunalıma ve ardından askeri darbeye sürükleyen süreçte ise Demokrat Parti’nin ekonomik politikaları sonucu özellikle subayların ve Cumhuriyet Halk Partisi döneminde devrimin taşıyıcı çekirdeğini oluşturan memurların yaşadığı ekonomik gerileme ve bundan doğan memnuniyetsizlikleri etkili olmuştur. Bu yolla ticaret kesiminin büyük kazançlar elde ederek yükselmesi, 1950 seçimlerinde iktidarı bırakmak durumunda kalan asker ve sivil bürokrasiyi hükümete cephe almaya zorlamıştır.

Buna Demokrat Parti’li çoğunluğun muhalefetin ve basının demokratik haklarına saygılı olmak yerine zor yöntemiyle onları susturmaya çalışması eklenince 1960’ın Nisan ve Mayıs aylarında yer yer güvenlik güçleriyle öğrenciler arasında çatışmaya varan tepkiler baş göstermiş ve sonunda 27 Mayıs 1960 günü kendilerine Milli Birlik Komitesi adını veren bir grup genç subay ordu adına yönetime el koymuştur. Bu

darbenin gerçekleştirilmesinde toplumun büyük kesiminin olmasa bile, geniş çevrelerin desteği vardır. (Özdemir 2007: 229) Bu müdahale sonucunda ülkede iktidar partisinin yöneticileri Yassıada'ya sürülmüş ve aralarında Başbakan Adnan Menderes'in de bulunduğu siyasetçiler idam edilmiş, bazıları hapis cezasına çarptırılmışlardır. Orduda ve üniversitede tasfiyeler gerçekleştirilmiştir.

Darbenin ardından 1961 yılında hazırlanan anayasa tasarısı 9 Temmuz 1961'de halkoyuna sunulurken 1980 yılında tekrarlanacak olan askeri müdahaleye kadar Türkiye Cumhuriyeti'nde geçerli olan anayasa olarak kabul edildi. Bu dönemde ülkede yürütülen siyaset bir önceki on yıla göre farklı bir yönde ilerlemeye başlamıştı. 1960 askeri eyleminden sonra 1961 Anayasası ile sağlanan demokratik ortamda gelişen sol düşünce parlamentoda da yerini almıştı. "1960–1980 yılları Türkiye'de sosyal hareketliliğin yoğun olduğu bir dönemdir. Öğrenci/gençlik hareketleri, işçi hareketleri, meslek kuruluşları hareketleri, bunların dışında kalan halk hareketleri, köylü hareketleri vb. hareketler içerisinde değerlendirilen birçok eylem ülkemizdeki siyasal ve toplumsal yapı üzerinde derin izler bırakmışlardır." (Fırat, 2007: 3).

Bu dönemde Devlet Planlama Teşkilatı'nın, Devrimci İşçi Sendikaları'nın, kurulması, öğrencilerin Fikir Kulüpleri ile oldukça geniş siyasi bir eylem içinde bulunması, 1969'da kurulan Türkiye Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu'nun dünya çapındaki 1968 öğrenci hareketinin³² yaygınlaşmasındaki payı ile dış siyasette yaşanan Kıbrıs sorunu, Almanya'ya işçi göçü gibi olaylar ilerleyen zamanlardaki siyasi gelişmelerle bunların toplumsal ve kültürel hayata etkileri açısından önemlidir. Ekonomik ve siyasi gelişmeler taraflar arasında giderek artan bir gerilimi de ortaya çıkarmıştır.

"1970'lerin başlarına gelindiğinde, Türkiye'deki durum patlamaya hazır hale gelmişti. Öğrenci ve işçi militanlığı, toplumsal ve ekonomik değişiklikler,

³² 1968 olayları genel olarak gençlik hareketi olarak bilinmekle birlikte, Fransa, Almanya, Çekoslovakya gibi ülkelerde yaşanan hareketten daha farklı bir siyasal zeminde gerçekleşmiş, bu anlamda dönemin çalkantılı sürecine eklenmiştir. Bu dönemdeki gençlik hareketlerinin geniş bir perspektifle ele alındığı bir çalışma Hatice Fırat'ın "Cumhuriyet Sonrası (1960–1980) Türk Romanlarında Sosyal Hareketler ve Eğitime Yansıyan Boyutları" başlıklı doktora çalışmasıdır. Dokuz Eylül Üniversitesi (2007). Ayrıca bkz. A. Bağış Erten, "Türkiye'de 68", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 8: Sol**, yay. haz.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 1. bs., 2007, İletişim Yayınları, s. 834-846.

büyüyen politik çatışma ve dünyanın durumu tehlikeli bir durum yaratmıştı. Ortada bir 'yükselen umutlar devrimi' vardı; toplumun çoğunluğu için gerçekleşmeyen umutlar. 1960'lar boyunca işçi transfer eden 'Alman ekonomik mucizesi'nin sona ermesiyle birlikte başlayan yaygın bir işsizlik vardı. İş ve eğitim çevreleri gençlere yeterli yer açamazken hızlı bir nüfus artışı yaşanıyordu. Gereğinden kalabalık okullar ve üniversiteler hem sol hem de sağ için militan bulma yerleri olarak idealdi ve bu gençler 12 Mart 1971 askeri müdahalesine yol açan istikrarsızlığın meydana ge[tiril]mesinde hayati bir rol oynadılar." (Ahmad, 2007: 163).

1971 müdahalesi de bir önceki dönemde olduğu gibi toplumsal ve siyasi düzende meydana gelen şiddetli aksaklıkların giderilmesi için yapılmıştı. Öğrencilerin giderek artan anarşist girişimleri işçilerin sendikal haklarından yararlanarak sürdürdükleri eylemler, iktidar partilerinin ekonomik sıkıntılarla baş edemeyişi gibi nedenler bu müdahale için uygun zemini yaratmıştı. "Yapılan müdahaleyle yasa ve düzenin sağlanması solcu olarak bilinen her grubun baskı altına alınmasıyla eşdeğer bulundu." (Ahmad 2006: 178). Gençlik ve meslek örgütleri, sendikalar kapatıldı, gazetelerin yayınları durduruldu, sol yayınlar yasaklandı.

Gerek siyasi faaliyetin gerekse sol içindeki bölünmelerin ve öğrencilerin girdiği çatışmaların olduğu noktada, 1971-73 yılları arasında süren sıkıyönetimle,

"1961 Anayasası'nın garanti altına aldığı, Türkiye'nin tarihinde ilk kez halkın siyasete katılmasına izin veren haklar ve özgürlükler, ... 'Devletin bütünlüğünü... ve ulusu, Cumhuriyet'i, ulusal güvenliği ve kamu düzenini koruyabilmek için engellendi'. 1960'larda yaşanan demokratikleşmenin sağ için çok pahalı ve riskli olduğu görülmüştü." (Ahmad, 2006: 181).

1973 seçimlerinde hiçbir parti çoğunluğu sağlayamadığı için ortak bir hükümet kurulması gerekmişti. Seçimler sonrasında Adalet Partisi o dönemin sorumlusu olarak bilinirken, Cumhuriyet Halk Partisi Bülent Ecevit'in liderlik döneminde geçiyordu. Toplumun değişen yapısı güçlü bir işçi sınıfı ve siyasi bakımdan bilinçlenmiş bir gecekondu halkı yaratmıştı. Bu grupların ileriye dönük beklentileri vardı. Bu grupların yanı sıra kırsal alanda yaşayanlar da Cumhuriyet Halk Partisi'nin kullandığı sol kavramlara önem vermişti (Kongar, 2004: 181). 1977'deki seçimlerde de Cumhuriyet Halk Partisi'nin gördüğü desteğe rağmen, siyasi partiler hükümeti kuracak çoğunluğu sağlayamadılar. Asıl iktidar çekişmesi Adalet Partisi ile bu parti

arasında olduğundan her ikisi de, bir önceki dönemde gerektiği gibi, koalisyon kurmaya razı olmadılar. Bu durumun sonunda demokratik rejimin yeniden askıya alınması anlamına gelen 12 Eylül 1980 darbesi yaşanacaktı.

Sol ve sağ görüşün taraftarları arasındaki çatışma giderek şiddetleniyor, toplumun önde gelen akademisyenlerinin, gazetecilerinin de aralarında olduğu kişiler öldürülüyor, 1 Mayıs 1977’de Taksim’deki İşçi Bayramı gösterilerinde, Kahramanmaraş’ta ve pek çok yerde kitleler kışkırtılarak çok sayıda kişi hayatını kaybediyordu. Ülkede yaşananlar bir iç savaş görüntüsünde seyreliyor, ekonominin içinden geçtiği süreçte temel ihtiyaç maddelerine ulaşmada büyük sıkıntı yaşanıyor, önerilen ekonomik çözümler esas sorun olan siyasal istikrarın büyük ölçüde zedelenmiş olması nedeniyle herhangi bir fayda sağlayacak gibi görünmüyordu. “Silahlı çatışma veya patlayan bomba sesi duymak sıradan bir olay haline gelmişti. Ailesinde siyasi bir grubun içinde aktif veya sempatizan düzeyinde yer almayan yok denecek kadar az olduğu için, birçok aile korkulu bekleyişler yaşıyordu”. (Tunç, 2001: 402).

12 Eylül 1980 askeri darbesi, Türkiye’de çok partili hayata geçiştten başlayarak, toplumsal sınıfların arasında çok hızlı gelişen ekonomik temelli çatışmaların giderek siyasal yaşama ve toplumun özgürlük alanına bulaşması sonucunda, binlerce yaralandığı, hayatını kaybettiği bir dönemin üçüncü ve son askeri müdahalesi oldu. “12 Eylül harekâtı, her şeyden önce, Türkiye’yi gerçek bir iç savaşın içinden kurtarmıştı. Bu savaş, yalnız son iki yılda Sakarya Savaşı’nda ölenlerin sayısına eşit miktarda cinayet işlenmesi ile değil, aynı zamanda bir iç savaşın en önemli belirtisi olan “devletin ortadan kalkmış olması “ile de simgeleniyordu.” (Kongar 2004: 196–197). Dogmatizm, demokrasinin iktidarlarca ve muhalefetçe yozlaştırılması, güven bunalımı, partilere ve politikacılara duyulan genel güvensizlik, genel bir değer ve kültür bunalımının varlığı, sosyal kontrolün gücünü giderek kaybetmesi, mevcut siyasal yapının sorunları çözeceğine inançsızlık, dış ülkelerin desteği, toplumun psikolojik, ekonomik anlamda ve eğitime dair yaşadığı sıkıntılar, basınla ilgili olaylar, ayrıca daha özel olarak gençlerin siyasal eylemle şiddet eylemleri arasında bir ayırım yapılamaması, düşünce özgürlüğü ile silahlı propagandanın birbirine karıştırılması gibi nedenlerle Türkiye’de yaşanan ve giderek artan şiddet hali ortaya

çıkılmış ve sonuçta tüm bu nedenlerin ortadan kaldırılması için askeri bir hareket yapılmıştır (Kongar, 2004: 201–218). 12 Eylül 1980, aynı zamanda Cumhuriyet döneminde ikinci bir milat oluşturacak kadar şiddetli bir darbenin tarihi olarak da toplumsal hafızamıza kaydedilmiştir.

Yukarıda ana hatlarıyla genel olarak çizmeye çalıştığımız dönemde yaşanan siyasi gelişmeler, toplumsal anlamda pek çok farklı alanda ve düzeyde değişime yol açmış, bu değişimlerin izleri de bu alanların ürünlerinde yer almıştır.

“1960 darbesiyle girilen süreçte, Türkiye tamamen siyasallaşmıştı ve anayasanın sağladığı özgürlükler ilk kez ideolojik siyasete izin veriyordu. Artık ülkede, özellikle üniversitede solcular vardı. Öğrenciler – bazıları İşçi Partisi eğilimli –, kendi siyasal derneklerini örgütlediler. Özellikle çeşitli sol kaynakların çevrilmesi ve düşük fiyata satılması siyasal literatürü ulaşılabilir hale getirdi.” (Ahmad, 2006: 166)

1961 Anayasası’yla başlayan bu özgürlük sürecinin etkileri yazınsal alanda da görülür. Anayasa ile birlikte gelen bu özgürlükçü ortamda basılan kitap ve dergi sayısında da bir artış yaşanır, çok sayıdaki derginin amacı gerek çeviri gerekse telif yazılarla dünyadaki düşünce akımlarını ve kültürel gelişmeleri Türkiye’ye taşımak ve kitlelere ulaştırmak çabası içindedirler. Ancak 1971’deki müdahale bu demokratik ortamın kesintiye uğramasıyla sonlanır. Cumhuriyet dönemi romanlarının değerlendirildiği kimi çalışmalarda, 1946’dan başlayarak bu dönemde, Tanzimat dönemi romanında yer alan Batılılaşma düşüncesinin artık toplumsal gerçekçilik kavramıyla yer değiştiği bir atmosfere dönüşüne işaret edilmektedir. Yazın alanında da bu siyasi ortama uygun bir üretim söz konusudur. Hem 27 Mayıs, hem de 12 Mart roman, şiir, hikâye gibi ürünlerde belli bir özelliğe ve içeriğe karşılık gelmektedir.

“12 Mart döneminin hayatımız üstüne bıraktığı etkilerden biri de, edebiyat alanında kendini gösterdi. Politik yanları ağır basan birçok roman yayınlandı. Bunlardan bazıları belki o dönem yaşanmasa da yazılacaktı veya yazılmıştı. Ama çoğu zaten konu olarak da özellikle o dönemi ele aldılar. Böylece 12 Mart dönemi sonunda “politik roman”ımızda belli bir zenginleşme oldu. ... Hayat zaten politikasız olmaz. Bir toplumda yaşayan bireylerin çeşitli nedenlerle politik bilinçten uzak yaşamaları, onların politikadan uzak yaşadıkları anlamına gelmez. İster politik bilinçten uzak veya ters politik bilinçle donanmış, ister politik bilince ulaşmış olsunlar, insanlar toplum içinde her zaman politik bir işlevi yerine getirirler. Temel koşulu hayatın genel imgesinin yeniden üretilmesi olan edebiyat da, bu nedenle, sunduğu kesit içinde politikanın tuttuğu yeri

verebilmelidir. Bunlar oldukça iyi bilinen, dolayısıyla fazla açıklama gerektirmeyen olgular. (Belge, 2006: 79)

İnci Enginün “romanla medeniyet değıştirmenin arasındaki kaçınılmaz ikilemleri[n] yazarlarımız tarafından işlenmeye devam et[tiğini]” söyler (Enginün, 2008: 260). Berna Moran da *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış* adlı çalışmasının 3. cildine yazdığı önsözde 1950’lere süren ilk dönemde, Batı-Doğu sorunsalının egemen olduğu tezini savunur ve “2. ciltte de 1950’lerde başlayan Anadolu romanının, Cumhuriyet yıllarında gelişen sınıflaşma, sömürü ve bunun sonucunda ortaya çıkan haksız düzen nedeniyle sınıfsal bir sorunsal yöneldiğini” belirtir; “12 Mart ve 12 Eylül darbeleri toplumsal sarsıntılar yaratan ve doğal olarak edebiyatı etkileyen olaylar olmuştur. 12 Mart romanları o dönemde yaşananları, hapis ve işkence konularını gerçekçi yöntemle işleyen siyasal, devrimci toplumsal yapılarıdır.” (Moran, 2007: 9).

Yaşanan olaylar roman kahramanlarını da belirler; işçiler, devrimcilik tartışmasını hem çevresiyle hem kendi içinde sürdürenler, “içerdekiler – dışarıdakiler”, yaşanan siyasi süreci ve sosyalist düşüncüyü doğru değerlendiremeyerek çevresindeki aydınları, sanatçıları suçlayan öğrenciler, işkence görenler solcular bu dönem romanlarında ön plana çıkmıştır. Yazınsal-düşünsel alanda beliren bu konuların dışında, söz konusu dönemde ortaya çıkan bir başka önemli durum, yine siyasi zeminden beslenen aydınlar arasındaki eski dil - yeni dil karşıtlığı ve bunun yayın dünyasındaki etkileridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FELSEFE DİLİ VE FELSEFE ÇALIŞMALARI

1960-1980 döneminde yazınsal alanda ve toplumsal koşullardaki değişiklikleri, elbette ki çeviri sürecini, dolayısıyla çalışmanın inceleme alanını oluşturan felsefe çevirilerini etkilemiştir. Felsefe çevirileri edebiyat çevirileriyle aynı dönemsel koşullarda oluşmuştur. Bu süreç aynı zamanda felsefe çevirilerinin yapılacağı ortamı da belirlemektedir.

Batı dillerinden felsefe çevirilerine Tanzimat Dönemi'nde başlanmış olmakla birlikte, önceki dönemlerde felsefe çalışmalarının Doğu kaynaklı olması nedeniyle, uzun bir süre felsefe dilinin Arapça olmasında ısrar edilmiştir. Bunun nedeni olarak da Arapçadaki sözcüklerin felsefi düşünceleri aktarmada daha uygun olduğu fikri ileri sürülmüştür. Ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra 2. Dünya Savaşı döneminde Almanya'dan gelen bilim adamlarının³³ (Kaynardağ, 1986) pek çok alanda olduğu gibi felsefe alanında da üniversitede ilk eğitim programlarını başlatmış ve burada ders vermiş olmaları nedeniyle çeviri dilinde kavramların karşılanamaması gibi bir durum ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu bilim adamlarının ders notlarını çevirmek üzere görevlendirilen ve aynı dönemlerde Avrupa'da eğitime gönderilmiş bulunan genç akademisyen kuşak bir dönem sonra Türkiye'nin önde gelen felsefecileri olarak eğitim vermeye ve akademik alanda çalışmaya başlamıştır. Böylece 1960-1980 döneminde çevrilen eserlerin çevirmenlerinin bir bölümü aynı zamanda felsefe alanında eser veren ve bilgi üreten kişiler olarak da yer almışlardır.

Felsefe dilinin oluşma sürecinde bugüne kadar süregelen çalışmaların nedenlerinden biri Macit Gökberk'in sözünü ettiği şekilde, 1942'de toplanan Türk Dili Kurultayı'na

³³ Hitler döneminde Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan bilim adamlarının ve sanatçıların bir bölümü Türkiye'ye gelmiş, Ankara ve İstanbul'da üniversitenin farklı bölümlerinde ve bu arada felsefe bölümünde de görev almışlardır. Bu bilim adamlarının Türkiye'de bulundukları süredeki yaşantılarından, kendisi de bu bilim adamlarının arasında bulunan ve yaklaşık 20 yıl kalan Fritz Neumark *Zuflucht am Bosphorus. Deutsche Gelehrte, Politiker und Künstler in der Emigration 1933-1953* (1980, Verlag Josef Knecht) başlıklı kitabında söz eder. Kitap Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. Fritz Neumark, *Boğaziçine Sığınanlar. Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953*, çev. Şefik Alp Bahadır, Kopernik Kitap, 2017.

çağrılan üniversite hocalarının sonradan kurultayda dinlenmeyip yalnızca seyirci konumunda bırakılarak bu dil çalışmalarından uzak tutulmuş olmalarıdır. Üniversitedeki hocaların Alman profesörlerin çevirilerini yaparken kazandıkları deneyimin, Türkiye’de felsefe dilinin oluşması açısından değerlendirilmesine yeterince önem verilmemiş olması, kendi içinde zorluklar barındıran bu tür bir alan dili açısından dikkat çekicidir.

3.1 Türkiye'de Felsefe Çalışmalarının Kısa Tarihçesi ve Felsefe Dili

Tanzimat Dönemi ve ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Türk toplumsal hayatını önemli oranda etkileyen Batının, felsefe pratiğindeki etkisi diğer alanlardakinden daha geç görülmüştür. İslam felsefesinin uzun süreli etkisi altında kalan Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Dönemi’nde Batı dünyasının teknik bilgilerine ulaşmaya ve gelişen dünyaya ayak uydurmaya çalışmıştır. Ancak Batı dünyasının yüzyılların deneyiminden kaynaklanan bilimsel bilgiyi özellikle son döneminde bütünlüklü olarak bünyesinde barındırmayan, ekonomik ve siyasal açıdan son derece farklı bir tarihe sahip olan Osmanlı toplumunda, aydınların bu yöndeki çabalarına rağmen, bu anlamda bir felsefeden söz edilememektedir.

19. yüzyıldaki yenileşme hareketlerinde Münif Paşa’yla başlayan Batı etkisi, Osmanlı aydınlarının Batı siyaset bilimini izlemesine ve özellikle Fransız düşünürlerinin etkisinde kalmalarına neden olmuştur. Yeni Osmanlılar derneğinde toplanan Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Agah Efendi, Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Vefik Paşa bu isimler arasında yer alır.

Tanzimat Dönemi’nde Batı dillerinden Türkçeye ilk çevrilen felsefi eserler, 1859’da Münif Paşa’nın *Muhaverat-ı Hikemiye*, Yusuf Kamil Paşa’nın (1862) ve Ahmet Vefik Paşa’nın *Telemak* (1881) çevirileri ile 1895’te Descartes’ten İbrahim Efendi’nin çevirdiği *Ulumda Taharri ve Hakikate Dair Usul Hakkında Nutuk*’tur (Paker, 2008:26; Koç, 2009: 108-111); Abdülhamid döneminde Jön Türkler Batı felsefesini uyarlamaya çalışmış, Ahmet Rıza ve Abdullah Cevdet materyalist felsefe üzerine yazmıştır. Meşrutiyetle birlikte gelen özgürlük ortamında ortaya çıkan

Türkçü, İslamcı ve Batıcı düşünce akımları bu dönemde zengin düşünce ürünlerinin ortaya koyulmasına neden olmuştur.

Bu dönemde *Felsefe*, *Felsefe Mecmuası*, *Yeni Felsefe Mecmuası*, *Ceride-i Felsefiye*, *Felsefe ve İhtimaiyat Mecmuası* gibi yayınlarda Türk felsefecileri İslam ile Batı düşüncesi arasında kalmışlığın sorunlarını irdelemişlerdir. Tanzimat Dönemi yazar ve düşünürlerinin ilgisi, genellikle Fransız Devrimi'ni hazırlayan aydınlanmacı düşünürlere yönelmekte ve eserleri Türkçeye çevrilerek yayınlanmaktadır. Tanzimat Dönemi kültür hareketinin öncülerinden Münif Paşa, ansiklopedistlerin yaptığı çalışmalara benzer yayınlar yaparak dergi çıkarmış, okul ve dernek kurmuştur.³⁴ Türk düşünce dünyasının önemli isimlerinden olan Ahmet Mithat, Batı felsefesinin temel sorunlarını tartışma konusu yapar. Ahmet Mithat'ın amacı, Batı kültürünü yaymak, halkta okumaya karşı ilgi uyandırmak ve kendi deyişiyle “Acem baskısı eski masal kitaplarının hurafeleri yerine, halkın kafasına aydın fikirler yerleştirmek”tir. 19. yüzyıl başlarında lise ders programlarına alınan felsefe dersleri için Alexis Bertrand'dan “Felsefe-i İlmiye” isimli eseri çeviren Salih Zeki, bu eserde bilim ve felsefe ilişkilerine ağırlık vermektedir. Ardından, Henri Poincare'den çevirdiği “İlmin Kıymeti” isimli eser de bilim felsefesine hazırlık niteliğindedir. Böyle bir düşünce ortamı içinde İstanbul Üniversitesi'nde (Darülfünun) Felsefe Bölümü açılır ve kürsüye bağlı olarak sosyoloji, psikoloji ve eğitim dersleri verilmeye başlanır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk düşünce yaşamına damgasını vuran ve daha çok sosyolog kimliğiyle tanınan Ziya Gökalp, ülkemizde özellikle Durkheim sosyolojisini tanıtır; bu dönem ayrıca William James ve John Dewey'nin temsil ettiği pragmatist felsefeye ilginin yoğunlaştığı görülmekte, bir yandan da Mustafa Şekip Tunç'un çalışmalarıyla Bergson ve sezgici görüş tanıtılmaktadır (Günay, 2005: 13).

Tez çalışması kapsamında ele alınacak dönemin felsefe alanındaki telif ve çeviri metin üretimiyle ilgili konumuna geçmeden önce, bu dönemin alt yapısı açısından önemli yeri olan Cumhuriyet dönemi ve kurumsallaşma bağlamında İstanbul Üniversitesi'nde yürütülen felsefe çalışmalarına bakmak gerekir. Cumhuriyetin ilanı

³⁴ Feridun Orhunbilge: “Türkiye’de Felsefe Çalışmaları”, <http://www.felsefevi.net/turki.html> (Erişim: 05.06.2010).

ve 1933'te gerçekleştirilen üniversite reformu, Almanya'dan gelen felsefecilerin de katkılarıyla ülkemizde yürütülen felsefe çalışmaları açısından önemlidir. Mustafa Günay "Cumhuriyet döneminde felsefe tarihçilerini ele aldığı çalışmasında Batılılaşmanın devlet politikası haline gelmesinin felsefe üzerinde de etkileri olduğunu" belirtir. (Günay, 2005: 13) Bu dönemde yaşanan gelişmeler felsefe çalışmalarında ve felsefecilerin yaklaşımlarında bir çeşitlilik meydana getirmiş ve bugüne dek yetişen kuşakları da etkilemiştir.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana beş kuşak felsefeci olduğundan söz eder ve şu isimlere işaret eder (Bozkurt'tan aktaran Günay, 2005: 13):

- Birinci kuşak 30'lu yılların, yani Cumhuriyet döneminin felsefecilerinden oluşur. Bu grupta Hasan Ali Yücel, Kerim Erim, Akil Muhtar Özden, Mehmet Emin Erişirgil, Ahmet Hamdi Başar, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Mümtaz Turhan, Remzi Oğuz Arık yer almaktadır.
- İkinci grup felsefeciler 40'lı yıllarda yalnızca felsefeyle ilgilenen, bu alanda çalışan kişilerdir ve aralarında Nusret Hızır, Takiyettin Mengüşoğlu, Macit Gökberk, Necati Akder, Halil Vehbi Eralp, Suut Kemal Yetkin, Mazhar Şevket İpşiroğlu, Hamdi Ragıp Atademir, Mehmet Karasan, Niyazi Berkes, Suat Baydur, Hilmi Ziya Ülken, Adnan Adıvar, Aydın Sayılı yer alır ve son ikisi Türkiye'de bilimler tarihi çalışmalarını başlatan kişilerdir.
- 1950'li yıllarda çalışan üçüncü kuşak felsefeciler arasında Nermi Uygur, İsmail Tunalı, Bedia Akarsu, Teo Grünberg, Hüseyin Batuhan, Mubahat Türker Küyel, Kamuran Birand, Cemal Yıldırım, Necati Öner, Nihat Keklik bulunmaktadır.
- 1960'lı yıllarda çalışmalarını sürdüren felsefecilerimizin çoğu kendi ülkelerinde yetişmiş ve üniversitelerde görev almışlardır. Aralarında Necla Arat, Uluğ Nutku, Onay Sözer, İonna Kuçuradi, Ahmet Arslan, Şahin Yenişehiroğlu, Tüten Anğ, Selahattin Hilav, Hilmi Yavuz, Afşar Timuçin yer almaktadır.
- Beşinci kuşak felsefeciler ise çalışmalarını 70'li yıllardan itibaren sürdürmektedirler. Betül Çotuksöken, Nejat Bozkurt, Taylan Altuğ, Ömer Naci Soykan, Teoman Durallı, Şafak Ural, Doğan Özlem, Tülin Bumin, Arda Denkel ve Ahmet İnam bu grupta yer alır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıldaki yenileşme çabalarına bağlı olarak ağırlık kazanan, aydınların yabancı ve ilerici düşünceyi izlerken kullandıkları dil Fransızca olmakla birlikte, o zamanki adıyla Darülfünun'da, 1933'ten sonraki adıyla İstanbul Üniversitesi'nde felsefe alanında yürütülen çalışmalarda Arapçanın da dikkate alındığı görülür. İstanbul Darülfünunu Felsefe Zümresi'ne 1929'da öğrenci olarak katılan Macit Gökberk, aralarında Mustafa Şekip Tunç, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Nimetullah Öztürk gibi felsefecilerin bulunduğu hocalarının, aldıkları eğitime ve verdikleri derslerin konularına göre felsefe terimleri açısından Arapçayı tercih edebildiklerini belirtir:

“Hocalarımın hepsi için felsefe terimlerinin temeli, kaynağı Arapça idi. Bizim Felsefe Zümresinde daha önce 1913-1919 yılları arasında “İçtimaiyat” okumuş olan dilde Türkçeleşmenin öncülerinden ve yol göstericilerinden Ziya Gökalp de bilim dilinin Arapçaya dayanacağı inancından pek uzaklaşmamıştı. Hocalarım da bu inancı derece derece paylaşıyorlardı.” (Gökberk, 1973: 74)

Psikoloji, sosyoloji, pedagoji gibi derslerde, Batı kaynaklı felsefe konularının aktarılmasında Fransızca terimlere başvurulurken, İslam felsefesinde Arapça terimler kullanılmaktadır. 8. ve 9. yüzyıldan başlayarak Antik Yunan ve Helenistik metinlerden yapılan Süryanice ve oradan da Arapçaya geçen terimlerden oluşan İslam felsefesi dili gücünü belli oranlarda koruduğu için, Darülfünun'da da bu yönde bir direniş söz konusu olmuş, ancak dönemin her alanda olduğu gibi felsefede de Batıdan alınarak yeniden düzenlenen bilgi akışında bu terimlerin yetersizliği dikkat çekmeye başlamıştır: “İslam felsefesi ve bilimi ise böyle bir gelişmeyi geçiremediği için, temel dili olan Arapça da yeni bilgilerin kavramlarını oluşturamamış, terim kadrosuyla aşağı yukarı XIII. yüzyılda kalmıştır.” (Gökberk, 1973: 79)

Gökberk, dilde özleşme çalışmalarına karşı duranların ileri sürdükleri “yaşayan dil Osmanlıca” savına benzer şekilde, Arapçanın Batıda bir zamanlar bilim-kültür dili olarak kabul edilen Latinceye benzetildiğini, ancak “öğrencilik yılları[n]da felsefe ve bilim terimlerimizin temeli olarak alınmakta direnilen Arapçanın (...) dünya ile birlikte yürüyemediğini, “çağdışı” kaldığını” belirtir (Gökberk, 1973:79).

Türkiye’de felsefe çalışmalarının ve eğitiminin önemli durak noktalarından biri olan İstanbul Üniversitesi’nin, İkinci Dünya Savaşı öncesinde Almanya’daki siyasi ortamın zor koşullarından kaçan bilim adamlarına ev sahipliği yapmasıyla, Türkiye’de felsefe dilinin oluşturulması bağlamında bir diğer döneme geçilmiş olur (Kaynardağ, 1986). Bu dönemde Türkiye’ye gelen Hans Reichenbach, Heimsoeth, Ernst von Aster, Walter Kranz gibi felsefecilerin yanında yetişen ve kendileri de Almanya’da öğrenim gören öğrenciler, bir sonraki dönemde felsefe çalışmalarını sürdürecektir olan Cumhuriyet dönemi felsefecileridir:

“İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü, Hilmi Ziya Ülken, Macit Gökberk, H. Vehbi Eralp gibi üç büyük felsefe ustasını kazanır. Nazi Almanya’sından kaçarak ülkemize yerleşen Hans Reichenbach ve onun asistanı Nusret Hızır, bilim felsefesinin ülkemizde tanınmasına ve gelişmesine öncülük ederler. 1934’de “Lise Felsefe Derslerine Yardımcı Kitaplar” başlığıyla yayınlanan 19 kitap, Spinoza, Leibnitz, Kant, Berkeley, Bergson, Russell gibi filozofların tanıtılması açısından önemli katkı sağlar. (...) 1936’da İstanbul Üniversitesi’ne gelen Alman felsefeci Ernst Von Aster, Yeni Kantçılık akımını ülkemizde tanıtır ve çeşitli bilim dalları arasında felsefenin birleştirici işlevini ön plana çıkarır. 1945-1950 yılları arasında, eski Yunanca uzmanı olan Walter Kranz, İstanbul Üniversitesi’nde antik felsefe dersleri verir ve bu dersler kitap halinde yayınlanır. Heinz Heimsoeth’un 1950-1951 yıllarında verdiği “Aydınlanma Düşüncesi ve Kant Felsefesi” konulu dersler de Takiyeddin Mengüşoğlu tarafından çevrilip yayınlanır. Aynı sıralarda Joachim Ritter de varoluşçu felsefeyi tanıtmaktadır.”³⁵

İstanbul Üniversitesi’nin ardından Ankara’da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde Türkiye’nin ikinci felsefe bölümü açılır. Nusret Hızır ve Fransa’dan getirilen Descartes uzmanı Lacombe çalışmalarını burada yürütür. Tercüme Bürosu’nun çalışmalarıyla Hasan Âli Yücel’in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde klasikler Türkçeye çevrilir ve bu çevirilerle Türk kültür devriminin insancıl (hümanist) temellere yerleştirilmesi amaçlanır. Ankara’da DTCF’den sonra kurulan ODTÜ ve Hacettepe Üniversitesi’nde David Hume üzerinde çalışmalar yapılır ve eserleri çevrilir. Hacettepe Üniversitesi’nde Ioanna Kuçuradi, “...felsefeyi dar akademik çevrelerin dışına çıkarmak, ülkenin sorunlarına eğilen ve toplumsal yaşamın gerçek gereksinimlerine karşılık veren bir uğraş haline getirmek...” amacıyla 1974’te Felsefe Kurumu’nun kurulmasına öncülük eder.

³⁵ Feridun Orhunbilge: “Türkiye’de Felsefe Çalışmaları”, <http://www.felsefeevi.net/turki.html>, erişim: 05.06.2010).

1950’li yıllarda Anayasa metninin dilinde yapılan değişikliklerle birlikte, felsefe dilinde de yaşanan bir gerileme söz konusudur (Gökberk, 1973: 83-84). 27 Mayıs’la birlikte 1961 Anayasası’nın sağladığı özgürlük ortamında, gerek üniversite çevresinde, gerekse üniversite dışında çok sayıda felsefi eser yazılır ya da Türkçeye çevrilir. Türk Dil Kurumu’nun terim çalışmaları, Felsefe Terimleri Sözlüğü ve Mantık Terimleri Sözlüğü’nün hazırlanması felsefe dilinin oluşturulmasında bir diğer önemli olgudur. Bu ortamda okuma, öğrenme, yayın faaliyeti de canlanmıştır. Erkal Ünal sol düşünce ile çeviri arasındaki bağlantıyı araştırdığı yazısında, 1960’ların sonlarından itibaren sosyalist hareketteki bölünmelerin arttığına ve bunun çevirileri de etkilediğine dikkat çeker: “Devrimin aciliyet hissi nedeniyle teorik tartışmalar gitgide azalmıştır (bu aciliyet havası içinde örneğin “Üç dünya teorisi” ile ilgili polemik metinleri, bir haftadan kısa süre içerisinde Türkçe’ye aktarılabilirdi!). 70’li yıllar çevirinin olumsuz bir çağrışım da kazanabildiği bir dönemdi.” (Ünal, 2007: 424-425).

Nermi Uygur 1974 tarihli *100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları* adlı yayında Türkiye’de felsefe alanını ve felsefe yayınlarının son 50 yılını değerlendirir. Uygur “kültür işlerinde değgin pek çok dalda olduğu gibi, felsefede de bu konuda yapılabilecek istatistik yöntemleriyle özetleyen çalışmalardan yoksun olduğumuzu” belirtir, ancak “1925-1940 döneminin yayınlarını beni pek büyük yanıltılara düşürmeyeceğine inandığım bir dolaylıkla izlediğim için; 1940 sonrasının felsefe yazılarınıysa, büyük yanlışlarını önlediğimi sandığım bir titizlikle izlediğim için oldukça güvenle” diyerek saptamalarda bulunacağını belirtir. Uygur’a göre

“50 yıllık süreçte Türkiye’de çıkmış olan felsefe çevirisi dergilerinin sayısı 5’i, felsefe dergilerinin sayısı da 15’i geçmez. (...) Çoğu bu dergilerde yayınlanmış bulunan, bir kısmı konferans derlemeleri olan, bir kısmıysa gazete sayfalarında yer alan 50 yılın felsefe yazıları 2000 dolayında. Değer ve uzunluk bakımından birbirinden epeyce ayrılıklar gösteren bu yazıların aşağı yukarı yarısı çeviri. Öbür yarısıysa araştırma, inceleme, kitap konuşması, eleştiri, tarihsel, makale, sistematik denem gibi çeşitli öbekler halinde toplanabilir.” (Uygur, 1974: 62)

Nermi Uygur kitap halindeki yayınların sayısını 500 olarak tahmin eder ve bunların 400’ünü de çeviri olarak belirtir. Üniversitedeki öğrencilerine vermek için hazırladığı bir listeye göre 1940-1970 yılları arasındaki çevirilerin ikinci ve varsa diğer baskıları da dahil olmak üzere, toplam sayısı 261’dir; bunların 97’si Fransızcadan, 54’ü

Almancadandır; 43'ü Eski Yunancadan, 38'i İngilizceden, diğerleri de başka dillerden çevrilmiştir. Konuları ve dönemleri açısından bakıldığında ise Antik çağ filozoflarının 43, Hristiyan Ortaçağından 2, İslam Felsefesinden 15, 16. yüzyıldan 11, 17. yüzyıldan 15, 18. yüzyıldan 30, 19. yüzyıldan 29, 20. yüzyıldan da 123 çeviri kitap vardır. (Uygur, 1974: 64).

1975 yılında Türkiye Felsefe Kurumu'nun "Günümüzün Sorunları, Türkiye'de Felsefe Eğitimi ve Türkiye'de Tarih Eğitimi" başlıkları altında gerçekleştirdiği seminerler dizisinde felsefenin toplumsal işlevleri, ortaöğretimde ve üniversitede felsefe eğitimi, kamusal alanda, bilimsel alanda ve iktisadi açıdan felsefenin ne anlama geldiği gibi konular ele alınmış ve tartışılmıştır. Seminerde "Türkiye'de Felsefe Yayınları" başlıklı konuşmasında Oruç Aruoba Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümünde hazırlanan *Türkiye Felsefe Bibliyografyası 1928-1970*³⁶ çalışmasından yararlanarak ve kesin bir sayı olmadığını da belirterek, çevirilerle birlikte toplam kitap sayısını yaklaşık 800 olarak ifade eder. Ancak ölçüler biraz daha sıkı tutularak "teliflerden yalnızca özgün bir katkı niteliği taşıyanlarını, çevirilerden de, filozofların klasik olmuş temel eserlerinin başarılı çevirilerini sayarsak; telifler 15'i, çeviriler 30'u geçmez." (Aruoba, 1977: 149).

3.2. Türkiye'de Felsefe Geleneği ve Akademik Felsefe Eğitimi Üzerine Bazı Görüşler

Tez çalışması kapsamında yapılan incelemeye göre, 1960-80 döneminde felsefe alanındaki telif ve çeviri metinlerin yukarıdaki listede adı birinci kuşakta, özellikle de ikinci ve üçüncü kuşakta anılan felsefeciler tarafından üretildiği görülmektedir. Bu gruplarda zikredilenlere ek olarak ayrıca anılması gereken bir grup da, yukarıda Türkiye'de felsefenin kısa tarihçesi bölümünde andığımız, İkinci Dünya Savaşı döneminde Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan ve üniversite reformu sırasında Türkiye'ye getirilen bazı Alman felsefecilerden oluşmaktadır. Zira yukarıda sözü

³⁶ O. Faruk Akyol ve Sanem Yazıcıoğlu Öge tarafından hazırlanan *Türkiye Felsefe Yayınları Kaynakçası Kitaplar-Makaleler 1928-1999*, bu çalışmanın ve Saffet Babür'ün 1980'e kadar tamamladığı bölümün üzerine eklenerek Türkiye Felsefe Kurumu tarafından 2000 yılında Cumhuriyetin 75. yılı için yayınlanmıştır.

edilen Türk felsefecilerinin yetişmelerinde, dolayısıyla Türkiye'de felsefe geleneğinin oluşmasında (ya da oluşmamasında) bu kişilerin etkisi büyüktür. Örneğin Nikolai Hartmann Macit Gökberk ve Takıyettin Mengüşoğlu'nun, Reichenbach da Nusret Hızır'ın, Nusret Hızır ise Füsun Akatlı'nın yetişmesinde önemli rol oynamışlardır.

Gelenek tartışması, izleyebildiğimiz kadarıyla Türkiye'de felsefe alanında özellikle de Cumhuriyet döneminden itibaren yoğun şekilde üzerinde durulan bir konudur. Buna bağlı olarak felsefe eğitimi de sıklıkla ancak genelde olumsuz şekilde değerlendirilen bir alandır. Ayrıca felsefenin ne ve nasıl olması gerektiği, Türkiye'de felsefenin yönü ve Alman felsefecilerin katkısı gibi kimi konular da bu noktada öne çıkmaktadır. Bu bölümde yer vereceğimiz bazı örneklerle bu çerçeveyi biraz daha belirgin hale getirmeye ve felsefe çevirilerinin transfer edildikleri erek kültürü (bu durumda Türkiye'de felsefe alanını) biraz daha yakından göstermeye çalışacağız.

Türkiye'de felsefe geleneği tartışmaları, Türkiye'de hangi felsefenin ne zamandır var olduğu sorusuyla iç içedir; Cumhuriyet dönemi açısından bakıldığında, bir "kuruluş"tan hem üniversite hem de felsefenin kuruluşu anlamında söz edilmektedir. Ancak bu anlamda felsefenin de beklendiği gibi geçmişin üzerine ve onun devamı olarak değil, ondan kopararak yeniden kurulması söz konusudur.

"Felsefenin yeni kurulmuş bir ulus-devlet eliyle yeniden kurulmasından bahsetmek öncelikle birtakım soruların sorulmasını gerektirir. Bu sorulardan ilki, kurucu edimin niyetinin, içinden çıktığı kültürün geçmişiyle ve geleceğiyle ilişkisini ilgilendirir. Bu niyetin zamansallığı, geçmişi geri kalmışlık olarak saptayan geleceğe ise ileri gitmek hedefi bağlamında bakan çizgisel bir zaman anlayışına bağlanır. Ama kurulan "yeni", Batılıca bir yenilenmeyi hatırlatmaz, çünkü yeniye geçmişte bulunanı tekrar inşa etmek yoluyla varılmamış, ona geçmişten mutlak bir şekilde koparak ulaşmak hedeflenmiştir." (Direk, 1998: 85)

Bu bağlamda önceden Darülfünun olan yapı İstanbul Üniversitesi'ne dönüşmüş ve felsefe bölümü de Hans Reichenbach'ın başkanlığında açılmıştır. Felsefe geleneğine dair tartışma ve yaklaşımlarda da sıklıkla yer verilen "bu durum karşısında sorulması gereken ikinci soru, "bu kuruluştan evvel felsefe yok muydu bizim kültürümüzde?" sorusu değil, "hangi felsefe yoktu bizde?" ya da "ne demektir felsefenin yokluğu ya da varlığı?" sorusudur." (Direk, 1998: 86).

Diğer yandan Reichenbach'ın bu aşamada işe benimsediği pozitivist felsefe ile başlaması, öğrenciler açısından iki yönlü bir zorluğu da beraberinde getirmiştir. Bunlardan birincisi olan dil meselesi, önceleri Almanya'daki felsefe eğitimini tamamlayıp geri gelen ve asistan olan Macit Gökberk'in, daha sonra da yine Avrupa'da birkaç dalda eğitimine başlayıp geri gelen, bir süre Tercüme Komisyonu'nda görev yapıp ardından bölüme gelen ve iyi derecede dil bilgisi olan Nusret Hızır'ın yaptığı çevirilerle aşılmıştır. Aşılması daha güç olan sorun ise, Reichenbach'ın benimsediği felsefe anlayışının ve seçtiği konuların bölümdeki öğrencilerin seviyesini zorlaması ve bu anlamda Türkiye'de felsefe eğitimine ve geleneğine sağlayacağı katkının olumsuz bir gözle görülmesine yol açmasıdır.

"Reichenbach gibi modern Batı felsefesinin oldukça özgül ve kısmen ikincil sayılabilecek konularıyla ilgilenen bir filozofun yeniden yapılanan bir bölüm için gerekli olan temel formasyon derslerinden çok bu özgül ve ikincil konulara ağırlık vermesi, bölümün gelişmesi açısından pek de yararlı olmamıştır. (...) Reichenbach'ın [İstanbul Felsefe Bölümü'nde] izleyicisi de, etkisi de olmamıştır. Bana kalırsa iyi ki de olmamıştır. Aksi halde İstanbul Felsefe Bölümü de ODTÜ Felsefe Bölümü'nün kaderine maruz kalabilirdi." (Özlem, 1998'den alıntılan: Alpyağıl, 2010: 63-64)

Reichenbach'ın bilim felsefesi ve mantık derslerinin öğrencileri zorladığı ve ancak bölüm hocalarına yarar sağlayabildiği düşüncesi, kendisinin "anlaşırlılığı yakalayabilmek uğruna, uğraştığı konuları bir süreliğine terk edip" çağdaş felsefenin tarihsel süreçteki gelişimini bu konular açısından ele almak üzere, felsefe tarihi derslerine başlamasına, ancak bu seferde kendi bilgisi yeterli olmadığından bu dersleri bir süre sonra "kendisinden daha iyi bir tarihçi" olan von Aster'e bırakmasına neden olmuştur (Direk, 1998: 86-87).

İstanbul Üniversitesi'nde Reichenbach'ın felsefe eğitiminin yapılandırılmasını bu şekilde -olumsuz yönde - etkilemesine yol açan aynı koşullar, daha önceleri var olan örneğin İslam Felsefesi alanındaki çalışmaların geride kalmasına, bazı hocaların da üniversite dışında kalmasına yol açmıştır. Az önce de değindiğimiz gibi, bu "kuruluş" döneminin ağırlığıyla var olan çalışmaların kesintiye uğraması, örneğin Babanzade Ahmet Naim gibi, "felsefi gelenekteki radikal dönüşümün, Türkiye'deki felsefe alanındaki radikal kırılmanın tam da başında yer alan" (Alpyağıl, 2010: 38), İslam felsefesini savunmakla birlikte Batı felsefesini de iyi bilen ve bu iki felsefenin

birlikte yürütülmesi görüşündeki felsefecilerin ve bu tarz felsefenin varlığını da zora sokmuştur.

"Bu dönemin düşünürleri, Osmanlı kültürü içinden gelen insanlar olarak Arapça ve Farsça bildiklerinden Doğu düşüncesinden haberdar oldukları kadar, Avrupa dillerini de (özellikle Fransızca) öğrendiklerinden dolayı Batı düşüncesinden de bilgi sahibi olabiliyordu. Bu nedenle Aristoteles ile İbni Rüşd'ü, Platon ile Muhyiddin Arabî'yi karşılaştıran yazılara da rastlanabiliyordu. (Arapça ve Farsça ile bağların koparılması nedeniyle, Cumhuriyet dönemi felsefecilerinin büyük bölümünün artık böyle bir şansı yoktur." (Özlem, 1998'den alıntılan: Alpyağıl, 2010: 127).

Cumhuriyet döneminin bir diğer felsefecisi olan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun da 1938 yılında kaleme aldığı "Türkiye'de İlmî ve Felsefî Hayatın İnkişafı Şartları" başlıklı iki yazısında vurguladığı gibi, felsefe geleneğinin oluşmasında önemli bir etken olan geçmiş birikimlerin geleceğe aktarılması aşamasında "memleketin ilmî ve felsefî hayatını yenileştirme ve canlandırma hayali ile bu düşüncüyü aksiyon ve iş haline kalbetme arasındaki mesafe düşünülmediği, bu mesafenin ne gibi düşüncelerle katedileceği araştırılmadığı için gerek o güzel ümit, gerek onunla beraber yapılan muazzam mali fedakârlıklar feda olup gitti ve kimin ne için ne maksat ve fantazi ile millet parasını heba ettiği sonradan olsun sorulmadı, soran bir kuvvet bulunmadı." (Alpyağıl, 2010: 285). Fındıkoğlu'nun "eski manevi serveti, değeri ne olursa olsun bir kenara attık. Biraz sonra reddettik. Yeniyi ise ihtirasla kucaklamadık" diyerek tarif ettiği (s. 286) bu geçiş sürecindeki en belirgin örneklerden biri olan Reichenbach'ın pozitivist felsefe çalışmalarının Türkiye'ye tam olarak girememiş olmasının nedeni Zeynep Direk'in sözleriyle "derslerinin anlaşılmamasından çok, yaptığı felsefenin bizim Batılı kimliğimizi oluşturmaya kavramsal olarak derin bir katkı yapamayacak kadar dar bakış açılı" olmasıdır (Direk, 1998). Fındıkoğlu ilmî ve felsefî açıdan gelişmemizi sağlayacak bazı önlemlere ve bakış açılara da dikkat çekmektedir: Felsefenin gelenek içinde ele alınması, dini ve siyasi ihtirasların bir kenara bırakılması, kendi toprağımızdaki koşulların dikkate alınması, örgütlü bir çalışmanın yapılması gerek Fındıkoğlu'nun gerekse sonraki felsefecilerin düşünceleri arasında da yer alan görüşlerdir.

İstanbul Üniversitesi'nde Türk ve İslam Felsefesi çalışmalarını sürdüren Hilmi Ziya Ülken felsefe geleneği oluşturma konusunu ele alırken gidilecek yön üzerinde de

durmuş ve ya doğu ya batı karşıtlığına karar verme noktasında "düşünürlerin bu konuda büyük sorumluluğu yüklenmemiş olması içtimai hareket üzerine tesir etmeden geri kalmadığını" vurgulamış, ancak böyle bir seçim yapacak aşamayı da çoktan geçtiğimizi belirterek karar gününde olduğumuz ve bu noktada toptan Batı'yı seçerek Türk destanını yaratmak için bütün destanların babası olan İliada'dan başlamak gerektiğini söylemiştir: "İliada'yı kendi dilimizin şiiri olarak bütün gençlerin okuması lazımdır." (Alpyağıl, 2010: 393).

Türk felsefesinin boyutları da bu süreçte tartışılmalı konulardan biridir ve yeterli gelişmenin sağlanamadığı düşüncesi farklı şekillerde de olsa dile getirilmiştir. Bunun için yapılması gerekenler arasında "kaskatı görüşlü kurumların, kısır denetimlerin, dar çerçeveli programların, kalıplaşmış kitapların en kısa zamanda önünün alınması" yer alır (Uygur 1974, alıntılan Alpyağıl, 2010: 517). Arda Denkel çağdaş Türk felsefesinin henüz emekleme döneminde olduğunu belirterek (1997) bazı disiplinlerin altyapılarının hazır olması nedeniyle Türkiye'deki gelişmelerinin felsefeye göre daha hızlı ilerlediğine dikkat çeker:

"Felsefi düşünce [ise] hem sorunlarını saptayışı hem de gerekçelendirme yöntemi olarak bilimden farklıdır. (...) Türk toplumu yüzyılımızın başlarında felsefeyle tanışırken kendisine tümüyle yabancı kalmış bir düşünme biçimiyle karşılaşmaktaydı. Türk felsefecileri bir yandan alanlarında gelişmeye çalışırken, öbür yandan da yaptıkları şey, sindirme savaşımını vermek durumunda kalmışlardır. İkinci bir nedense, felsefi düşüncenin kendi doğasındaki güçlüğü ilişkindir. (...) Felsefede ustalık kazanmak, temelde yerleşik bir gelenek gerektirirken, sıfırdan başlamış olan bizler bu geleneği daha kurmak aşamasındayız." (Alpyağıl, 2010: 523).

Denkel 1940'lı yılları hem klasiklerin çevirisi hem de eğitimin niteliğinin yüksekliğiyle ilgili olarak olumlu bir dönem şeklinde anar. Bu dönem Reichenbach, Hartmann ve von Aster'in dışında Türkiye'ye davet edilen Kranz, Heimsoeth, Ritter gibi felsefecilerin de tanındığı, Türkiye'den Bedia Akarsu gibi isimlerin yetiştiği bir dönemdir. 1950'lerden başlayarak da Nermi Uygur, İonna Kuçuradi, Onay Sözer gibi felsefeciler bir sonraki kuşak olarak yetişmektedir.

Bu koşullarda felsefe eğitiminde genel bir yetersizlik havasının estiğini söylemek de yanlış olmayacaktır. 1949 tarihli (Türkiye'de Felsefe veya Sibirya'da Hurma" başlıklı bir yazıda Z. F. Fındıkoğlu "56 lise ile iki üniversitenin" ortadan kalkıp

kalmadığı sorulmakta ve liselerde en az 50'şer, iki üniversitede en azından 100'er öğrenci bulunduğu hesap edilerek 2750 kişinin hiç değilse haftanın bir-iki saatinde felsefeden söz ettiğini ifade etmektedir (Alpyağıl, 2010: 300). Benzer şekilde Hüseyin Batuhan "Üniversitelerimizin Akademik İçyüzü" (1969) başlıklı yazısında, 1964 yılında gittiği Münih Üniversitesi'ndeki ve daha sonra Oxford'da gördüğü akademik ortamda, öğrencilerin hocalarıyla üst düzey felsefe çalışmaları yaptığını, kendisinin Türkiye'de doktorasını yapmış bir felsefeci olarak bile bu düzeyin gerisinde kaldığını fark eder. Batuhan bunu adı geçen üniversitelerin bu alandaki üstünlüklerinden çok, Türkiye'de kendi yetişme koşullarında bilimsel araştırmanın nasıl yapılacağına, akademik paylaşıma dair eksikliklere, akademik kariyerde ilerleme kaygısının gerçek anlamda araştırmacı olma çabasının ve isteğinin önüne geçmesine bağlı olduğunu ifade eder (Alpyağıl, 2010: 579-582). İlerleyen yıllarda bu eğitim kurumlarının, felsefenin alt alanlarındaki müfredatın, felsefeyle akademi içinde ya da dışında ilgilenenlerin, kurumların sayısı artmakla birlikte, Türkiye'de felsefenin hem kendi geçmişiyle bağlarının kopukluğu hem de görece genç bir disiplin oluşu nedeniyle genel bir iyileşme ve ilerlemenin varlığından söz edilmesi yine oldukça zordur:

"1968'de emekli oluncaya kadar Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Bilimsel Gelişim Tarihi, Felsefe, Mantık derslerini yürüttüm. Şimdi bu yaklaşık otuz beş yıllık dönemi göz önünde bulundurarak, buna 1968'den 1979'a kadarki on bir yılı da katarak, Türkiye'deki felsefe eğitiminin son kırk beş yılı için şunları söyleyebilirim: Von Aster gibi, Reichenbach gibi, Lacombe gibi, Freyer, Pratt, Kranz gibi yabancı profesörlerin zamanında felsefe eğitiminde sanki bir düzelme, yenilenmeye da düzelmeye, yenilenmeye yönelme varmış gibiydi. Ama bu yüzeysel ve pek etkenliği olmadığı sonradan görülen bir devinimdi. Felsefe eğitimi o zaman da kötü, yetersiz, verimsizdi; bugün, 1979'da hala öyle." (Hızır, 2007: 20).³⁷

Felsefenin yönünün, Türkiye'de felsefe geleneği kurma çabaları içinde baştan beri var olan bir soru olduğunu belirtmiştik. Batılılaşma ülkenin genel anlamda (yeniden) kuruluşundaki anahtar sözcük olmanın yanı sıra, felsefe konusunda da Avrupa (ya da Batı) ana akımı belirlemiş, dolayısıyla da felsefenin yönü Fransızca, Almanca ve

³⁷ Nusret Hızır'ın makaleleri ölümünden sonra Füsun Akatlı tarafından derlenmiş ve 1985 yılında Adam Yayınları'ndan *Bilimin Işığında Felsefe* adıyla yayınlanmıştır. Burada yayının Kırmızı Yayınları'ndan 2007 yılında çıkan 1. baskısından yararlanılmıştır.

İngilizce eğitim gören Türklerle Avrupa'dan gelen felsefecilerin Türkiye'ye getirdiği bilgilere göre belirlenmiştir. Ancak Batılılaşmanın kendisi de bu bağlamda zaman zaman sorunsallaştırılmıştır. Selahattin Hilav bizdeki Batılılaşma akımının iç dinamikler ve sınıf mücadelelerinden gelmeyen, herhangi bir köklü ve toplumsal yapıda değişikliğe de yol açmayan bir hareket olarak kaldığını, felsefenin de benzer bir sonuç ürettiğini belirtir: Batılılaşma toplumun temellerine ya da halkın yaşamına işlememiş, gerçek karşılığı olmadığı halde Batı'daki şu ya da bu felsefeyi Türkiye'de tanıtmakla yetinilmiştir. Bu durumda "Batılılaşma hareketi içinde herhangi bir gerçek felsefesel davranıştan ve üründen; bir filozoftan söz edilemez." (Hilav, 1970: 146)

Türkiye'nin kültürel-düşünce hayatı içinde felsefe yayınlarının bibliyografik durumunu incelemeye çalıştığımız bu tezde elde edilen verilerin daha doğru şekilde değerlendirilmesini sağlamak amacıyla, felsefe alanıyla ilgili gelişim sürecinin de dikkate alınmasının gerekliliğinden söz etmiştik. Yukarıda yer verdiğimiz bölümde felsefe alanındaki ana sorunlar ve arayışlar, dönem içinden gelen farklı felsefecilerin gerek kendi özellikleri gerekse bu yöndeki değerlendirmeleri, eleştirileri, felsefeye olan yaklaşımları, felsefenin alan olarak nasıl yapılandırıldığına ve aynı zamanda kişileri nasıl yapılandırdığına dair belli bilgilere ulaşmamıza yardımcı olacaktır. Nitekim bu bölümde anılan kişilerin bir bölümü aynı zamanda felsefe alanındaki çeviri üretiminin de kaynağında yer almaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇEVİRİBİLİM ARAŞTIRMALARINDA BİLGİ KAYNAĞI OLARAK BİBLİYOGRAFYA

Tez çalışması bütüncesinde yer alan örnekler görece sınırlı bir alanı kapsıyor olmakla birlikte, benzer disiplinlerdeki pek çok araştırmacının ifade ettiği önemli bir olgu, günümüz araştırmalarında ulaşılan yüksek sayı ve çeşitlilikteki kaynağın kişisel imkanlar üzerinden neredeyse erişilmez bir bilgi miktarını içinde barındırır hale gelmesidir. Teknolojik araçların tasarımı aşamasında kişisel olarak edinme ve kullanma kolaylığına önem verilse de, bu araçlar yardımıyla araştırılıp sorgulanacak bilgi miktarının büyüklüğü bu sonucu ortaya çıkarmaktadır. Bibliyografyalar, bu hızlı artışı net olarak yansıtan bir konumdadır ve artık yalnızca bilgiye ulaşmada araç olarak işlev görmekten ötesinde farklı bilim dallarının önemli araştırma zeminlerinden biri olarak da gündemde yerlerini almaya başlamışlardır. Bilginin üretimi ve iletilmesi yönündeki ilerleyiş 21. yüzyılda farklı bir hızlilik özelliği göstermekte, dijital çağın bilgi derleme ve dağıtma araçları da, bu hıza ayak uydurmaya çalışan bilimsel disiplinlerin gündeminde araştırmaların yeni bakış açılarıyla ve sorularla sürdürülmesini gerektirmektedir. Önceki dönemlerin soru sorma biçimlerinin bu bağlamda farklılaşması, Dijital Beşeri (İnsani) Bilimler (DBB) yaklaşımını ortaya çıkarmıştır.

4.1 Sosyal Bilim Araştırmalarında Bibliyografya

Bilgisayar teknolojisinin sosyal bilimler alanında kullanılması, teknolojik ilerlemeden alınan ivmeyle, incelenecek malzemenin önceki dönemlerden farklı biçimlerde ve yeni bakış açılarıyla ele alınmasına, ayrıca elde edilen verinin bir yandan daha uzun süreli depolanmasına, bir yandan da iki yönlü artışına yol açmıştır. Araştırma malzemesi artık farklı katılımcıların bir arada çalıştığı projelerde daha çok değerlendirilmeye başlamış, ortak erişime ve çalışmaya açık hale gelmiştir. Böylece

aynı malzemedeki bilginin yeni teknolojilerle işlenerek ve karşılaştırmalar yapılarak daha çeşitli veriye dönüşmesinin de yolu açılmıştır.

"Geleneksel araştırma metodolojilerindeki sınırlılıkların üstesinden gelmek için dijital teknolojilerin geleneksel beşerî bilimler disiplinlerine uygulanması esasına dayanan kavram [DBB], temellerini insanî bilimlerin üstüne kuran, metodlarında teknolojiyi kullanan bir araştırma alanı olarak ifade edilebilir. Bilgisayar teknolojilerinin insanî bilimlere uygulanması şeklinde tanımlanan dijital insanî bilimler birçok çalışmaya konu olmuştur. (...) Diğer bir ifade ile dijital insanî bilimlerin ortaya çıkışının sosyal bilimlerle bilgisayar bilimleri arasındaki yakınlamayla başladığı söylenebilir." (Yalçın, 2018: 186).

DBB, sonsuz miktardaki verinin işlenmesine imkân verir; böylece hem geçmişe dönük olarak hem de bugünkü yüksek sayıda kaynağın verileri okunabilir ve işlenebilir. Böylelikle başlangıçta metinsel okumalardan yararlanılmış olsa da, bu okuma modeliyle, sinema ve mimari gibi, yalnızca yazılı/sözlü metin kullanılmayan disiplinlerdeki görsel-işitsel malzemeler de benzer analizlerle ele alınabilmektedir. Aynı zamanda dijital araçların kullanımı büyük metin yığınları yerine bir metnin dilsel/metinsel özelliklerinin detaylı olarak incelenmesine dayanan yakın okumanın olanaklarını da daha önce öngörülmemiş biçimde genişletip dönüştürmektedir. (Şavk, 2018). DBB çalışmaları, sosyal bilim çalışmalarında elde edilen istatistiki verilerin farklı şekillerde değerlendirilerek yalnızca sayısal bilgi olarak değil, görsel olarak da şekillendirilmesine imkân verir.

Günümüzde lisansüstü programlarda, enstitülerde, araştırma projelerinde sıklıkla ele alınan bir disiplin olarak DBB'de önemli olan, teknolojinin getirdiği veri işleme imkânlarının ve bunların kullanımına ilişkin (alıntı mı) yöntembilgisinin edinilmesidir. Bir başka ifadeyle DBB, bilgisayar teknolojisiyle sosyal bilimlerin kesişme noktasında yer alır ve "beşeri bilimlerin ortaya koyduğu soruların bir anlamda dijital olana çevirisi yoluyla sayısal olarak cevaplanabilecek şekilde sorulabilmesidir." (Akdağ, 2015).

Bu aşamada Franco Moretti'nin önerdiği "kuşbakışı/uzaktan okuma (distance reading)" kavramından kısaca söz etmek gerekir. Moretti, geleneksel araştırma yöntemlerinde araştırmacının kişisel kapasitesine ve erişimine bağlı olarak ancak sınırlı sayıda malzemeyi araştırma sürecine dahil edebileceğinden söz eder; oysa

kuşbakışı/uzaktan okumayla büyük miktarda verinin dijital ortamda "okunabilir" kılınması ve böylece geniş bir perspektifte ve yeni sorularla araştırma malzemesinin gözden geçirilmesi mümkün olacaktır. Kuşbakışı/uzaktan okuma yöntemiyle, kanon içinde yakın okuma yöntemiyle gözden kaçırılacak olguların da yakalanabileceğini ifade eden Moretti *Grafikler, Edebi Teoriye Soyut Modeller* (2006) başlıklı kitabında edebiyat tarihi içinde edebi eserlerin alımlanmasıyla ilgili koşullarda yalnızca seçilen belli sayıda metin örneğinin metinsel-dilsel incelenmesiyle bir kanonun tam olarak incelenmiş olmayacağına işaret eder; edebiyat tarihi açısından sosyal-tarihsel perspektifte bu alımlanmayı açıklayabilmek için daha fazla sayıda metne ait bilginin bir araya getirilerek değerlendirilmesi gereklidir. Böylece örneğin belli bir dönemde toplumdaki belli edebiyat türlerinin yükselmesi ya da gerilemesini gösterir grafikler ya da bir roman örneği içindeki karakterlerin birbiriyle bağlantısını, dolayısıyla da metin içindeki konumlarını ortaya koyan ağ haritası yoluyla verinin görselleştirilmesi vb imkânı bulunmuş olacaktır.

Bibliyografyalar, DBB çalışmaları için önemli bir veri kaynağıdır; aynı zamanda günümüzdeki arz ve talebin karşılanması açısından güncellenmesi önemli bir yapıdır; araştırmacıların artan ve yeniden şekillenen veri ihtiyacını karşılamak üzere bibliyografyaların da bu tempoya ve gelişmeye ayak uydurabilmeleri gerekir; "1980'lerin sonu, 1990'ların başından itibaren bibliyografik eserler basılı yığınlar olmaktan çıkıp bilgisayar veritabanlarına dönüşmüş durumdadır." (Rexova, 2015: xiii). Bu kapsamda yürütülen projelere örnek olarak Berlin-Brandenburg Bilimler Akademisi'nin 2007'de gerçekleştirilen ve toplamda 14 Avrupa ülkesinin tarih bibliyografyalarını bir araya getiren *Avrupa Tarih Bibliyografyaları* projesinden söz edilebilir. Projenin amacı Avrupa çapında katılımcı kurumlar arasındaki bilgi alışverişini destekleyerek uluslararası karşılaştırmalı tarih araştırmalarında erişilebilir bir kaynağa dönüştürmektir. Bu kapsamda 2007-2013 yılları arsında beş konferans düzenlenerek, bir yandan katılımcıların tarih bibliyografyası çalışmalarındaki bireysel süreçlerini paylaştıkları, diğer yandan da özelleştirilmiş bibliyografyaların hazırlanmasındaki metodolojik ve teknolojik yaklaşımların farklı Avrupa ülkelerindeki uygulama örneklerinin karşılaştırıldığı bir ortam sağlanmıştır. Bu örnekten, yukarıda değinildiği şekilde, sosyal bilimler alanında yürütülen

bibliyografya çalışmalarının, alanın kendi uzmanlığıyla birlikte giderek kütüphaneciler ve IT uzmanlarıyla işbirliği yapılmasını gerektiren disiplinlerarası ve uluslararası bir niteliğe büründüğü anlaşılmaktadır. Araştırmacıların bu çalışmalardaki yönlendirici sorularından biri de tarih bibliyografyalarının tarihyazımına olan katkısıdır. (Rexova, 2015: xiv).

4. 2 Bilgi Kaynağı Olarak Bibliyografyaların Kısa Tarihi ve İşlevleri

Bilgi kaynakları, geniş bir çeşitlilik içinde içerik, biçim ve kullanım amacı açısından farklılık gösteren ve kullanıcıların istek ve gereksinimlerine uygun bir biçimde basılı ve elektronik olarak hazırlanan kitap, süreli yayın görsel-işitsel materyal, harita, patent, standart, para, pul, küre, nota, arşiv malzemesi gibi ürünlerden oluşur. Bilgi kaynaklarının sınıflandırmasında bu özellikleri dikkate alınır ve kullanılış/başvuru önceliği ve yönlendirme yapma özelliği, kaydedildikleri ortam ve kayıt yöntemi, yayın periyodu, ilgili yardımcı araçlar, basım tekniği ve basım, yayım, dağıtım sorumluluğu, üretim biçimi, basım sayısı - az bulunurluk vb özelliklerine göre ayırım yapılabilir.

Belgeler, diğer bir deyişle bilgi kaynakları işlevsel açıdan ve ayrıntı düzeyine bağlı olarak birincil, ikincil kaynaklar olarak genel bir sınıflandırmayla ayrılırlar. Birincil kaynaklar bilgiyi doğrudan içerir: kitaplar, özgün makaleler, dergiler, konferans metinleri, bilimsel raporlar, ön baskılar, patentler, tezler, internet kaynakları gibi; ikincil kaynaklar ise kütüphane katalogları, bibliyografik veri tabanları, ansiklopediler, tanıtımlar, duyuru metinleri, internet kaynakları gibi birincil kaynaklara yönlendirici özelliktedir. Bazı kaynaklarda yer verilen üçüncül kaynaklar ise örneğin raporlar gibi, diğer kaynaklardaki verilerden yararlanarak oluşturulur, Büyük bölümü birincil kaynaklarla aynı fiziksel yapıda olmasına rağmen ikincil kaynakların işlevsel olarak diğerlerinden ayrılması, bu kapsamda genel ve belirleyici bir özelliktir; ikincil kaynakların ana işlevi bilgiyi doğrudan içeren kaynaklara ulaşmada, hangi bilginin hangi birincil kaynaklardan nasıl bulunabileceği konusunda yol göstermektir. Buna göre de ikincil kaynaklarda aktarılan bilginin niteliği ve aktarma yöntemi, birincil kaynaklarda olduğu derecede önem taşımaktadır. Tezde

kullandığımız örnekte olduğu gibi bibliyografya örnekleri de yukarıdaki tanımlara göre ikincil kaynaklar grubunda yer alır ve öncelikle birincil kaynaklara yönlendiricilik işlevleri vardır.

Kitaplara ait künye bilgilerinin, zaman içindeki artışa paralel olarak ayrıca kaydedilmesi gerekliliği ve kaynaklara ulaşılmasını kolaylaştırma düşüncesi sonucunda, bu tür basma eserlerin derlendiği bibliyografyalar yaklaşık 16.yyda kullanılmaya başlanmıştır. Öncesinde yazma eserler için de, ağırlıklı olarak dini eserleri içeren benzer derleme çalışmaları yapılmakla birlikte, bibliyografyaların kullanılmaya başlaması, matbaanın bulunuşu sonucu sayı ve tür olarak belli bir artış kaydeden eserlerin ortaya çıkmasıyla yaklaşık aynı dönemdedir. 1633 yılında kullanılan bibliyografya sözcüğünün işaret ettiği içerik zaman içinde genişler. Kâtip Çelebi'nin Arapça yazdığı kapsamlı bir bibliyografya ve ilimler ansiklopedisi mahiyetindeki önemli eseri *Keşfü'z-Zunûn* 17. yüzyılın bu alandaki önemli aşaması olarak kaydedilmiştir, 18.yüzyılda ise hümanistik ve mesleki-teknik bibliyografya olarak gelişir. Fransız Devrimi sırasında "her türlü görünüşü ile kitap bilgisi" olarak tanımlanan bibliyografyalarda kitapla ilgili her türlü bilgiye yer verilir. Aynı zamanda artan kitap sayısı nedeniyle seçme yapılması gerekliliği de bu çalışmalarda ifade edilir. Bibliyografya sözcüğünün giderek genişleyen anlamı içinde bibliyofili, kütüphanecilik, bibliyografya ve bibliyotekni konuları da yer almaktadır. (Acaroğlu; 1961).

Sözcüğün kullanım tarihi daha eski olmakla birlikte ilk resmi tanım 1885'te yapılmıştır. Bibliyografya tanım ve sınıflama bakımından kitap bilgisini ifade eder. Buna göre sözcükle, bibliyografya tarihinden, bibliyografya sistemlerinden, kataloglama kurallarından söz edilmiş olur ve sonraki tanımlarda da bu yaklaşım benimsenir. 1934 yılında ise Fransa'da bibliyografyanın bu detaylardan kurtarılması amacıyla daha sınırlı bir tanım getirilmiştir. Böylece bibliyografya kitap alanında pratik, bilimsel ya da ticari bir amaç ve fayda uğruna kitap adlarının araştırılması, tanımlanması ve sıralanması olarak gösterilir. Bu da bibliyografyanın içeriğiyle ilgili iki temel düzlemin belirlenmesine yol açar. Bunlardan birincisine göre bibliyografya, kitabın konu olabildiği diğer alanlarıyla ilgilenmez, yani bibliyotekni, kütüphanecilik ve bibliyofili alanlarından ayrılır. Diğer yönüyle de klasik bibliyografyalardan

ayrılacak şekilde, pratiklik ve yarar sağlama amacına yaklaşır. Burada bibliyografyanın kaynak olarak yalnızca kitapları ifade etmek üzere kullanılması konusunda uyarılar da yapılmıştır. Böylece bibliyografya basılmış veya çoğaltılmış metinlerin bilgisi olarak yeni bir tanım kazanır (Acaroğlu, 1961).

Kullanım amaçları açısından bilgi kaynakları, danışma kaynağı sınıfına girmeyen diğer tüm kaynaklar ile danışma kaynaklarından oluşur. Danışma kaynaklarının belli başlı özellikleri arasında, baştan sonra okunmamaları, bilgiye “hızlı” bir şekilde erişme amacıyla kullanılmaları, yalnızca bibliyografik bilgi ve bazen de içeriğe ait kısa bir özet vermeleri vardır.³⁸ Örneğin bibliyografik veri tabanları, dizinler, özler, bibliyografyalar, kataloglar vb kaynakların içerik vermek yerine bazen yalnızca bilgiye/içeriğe yönlendirici ya da bilgiyi denetim altına almaya yönelik işlevleri vardır. Bilgi kaynaklarının diğer gruplarında ise bilginin kendisini (içerik / tam metin) veren tam metin veri tabanları ya da aranan bir sorunun kısa ve net bir biçimde yanıtını (“ready reference”) veren ansiklopedi, sözlük, almanak, rehber vb kaynaklar yer alır. Yukarıda da değindiğimiz gibi, bibliyografik kaynaklar, bizi her zaman doğrudan bilgiye ulaştırmayan, ancak aradığımız bilgiyi sunan farklı türdeki birincil kaynaklarının varlığından haberdar olmamızı sağlayan ikincil kaynaklar olarak tanımlanır.

Çalışmamız kapsamında bibliyografyalarla ilgili genel olarak şu teknik bilgiler üzerinde durabiliriz:³⁹

- Bibliyografyalar konuları/amaçları açısından

- tek bir yazar tarafından yazılmış kitapların ve/veya o yazar hakkında yazılmış kitapların listesi: Nazım Hikmet Bibliyografyası, Mevlâna Bibliyografyası

³⁸ Dijital ortamlar yardımıyla ve bu ortamlar için hazırlanan bibliyografyalar, bu verilerden fazlasını içerebilir.

³⁹ Bu bölümde bibliyografya ile ilgili teknik bilgiler için:

Bilgi Kaynaklarının Türleri. Danışma Kaynakları: Bilgiye Yönlendiren. BBY153 Bilgi Kaynakları (2012), <https://slideplayer.biz.tr/slide/3633546/>, erişim: 29.06.2019.

- belirli bir konuda yayımlanmış kitapların listesi: Türk hukuk bibliyografyası, Anadolu Selçuklu dönemi sanatı bibliyografyası,

- bir yazarın belirli bir eseri meydana getirirken yararlandığı kitapların listesi şeklinde oluşturulabilirler.

Bunun yanı sıra bibliyografyalar, her tür materyali, bütün konuları içerecek biçimde tam, genel, evrensel nitelikli, ya da

- ulusal (belli bir ülkede yayınlanmış yayınlar),

- ticari (kitap ticaretinde belli ticari amaçlarla)

tarzda derlenmiş olabilir.

- Ulusal bibliyografyalar, bir ülkede yayımlanmış tüm kaynakları zaman, mekân, dil, konu ya da kaynak biçimi sınırlaması olmaksızın listeleyen bibliyografyalardır. Ulusal boyuttaki toplu ya da ulusal kütüphanelerin katalogları da bu ulusal bibliyografyalar içerisinde değerlendirilebilir. Ticari bibliyografyalar ise bir ülkede ya da uluslararası pazarda yayımlanan yayınlara yönelik bibliyografyalardır. Kapsamı dünya çapında olabileceği gibi ülke, bölge, şehir ya da daha küçük yerleşim birimi ile de sınırlandırılabilir.

- Çok sayıdaki disiplin içinde giderek artan yayın sayısı, Bibliyografyaların Bibliyografyasının oluşturulmasını da gerekli kılmıştır. Bunlar da konularına ya da türlerine göre listelenir ve içerdikleri kaynaklara ait ayrıntılı bibliyografik bilgiler verir. Bu bibliyografyaların ortak özellikleri çok farklı danışma kaynakları hakkında küresel düzeyde ve detaylı bilgiler vermeleridir.

- Başlangıçta yalnızca kitap listesi olarak üretilen bibliyografyalar, teknolojik gelişmeler ve kaynak türündeki artan çeşitlilik sonucu kitapların yanı sıra farklı kaynakları da kapsayacak şekilde hazırlanmaya başlanmıştır ve işlevlerini yerine getirebilmeleri açısından eksiksizlik, erişim uçları ve farklı biçimlerde bulunma özelliklerini taşımalıdır. Eksiksizlik koşulu, bibliyografyanın hedeflediği ya da vaad ettiği alandaki tüm kaynakları içermesine, yalnızca kolaylıkla elde edilebilen ya da en çok bilinen

kaynakları değil, üretilme amacına hitap eden tüm kaynakları içermesine işaret eder. Benzer şekilde, kapsamlı bir bibliyografyanın; kitaplardan makalelere, raporlardan web kaynaklarına kadar konu ile ilgili yayımlanmış tüm kaynak biçimlerini içermesi de beklenir.

- Bibliyografyaların kullanım amaçları a) belirleme ve doğrulama, b) bulma ve elde etme, c) seçme olarak ayrılabilir. Bir bilgi kaynağının tanımlayıcı bilgilerinin belli bir yapı ve düzen içinde sunulması olarak düşünebileceğimiz bibliyografik kimlik bilgileri, yazar adı, eser adı, basım bilgisi, yayın yeri, yayıncı, yayın tarihi, fiziksel tanımlama (sayfa sayısı, resimli olup olmaması, boyutları), fiyatı, ISBN numarası vb erişim uçları ile verilir. Bu bibliyografik kimlik bilgileri, bibliyografik doğrulama amacıyla kullanılabileceği gibi, kaynakların yayın yerleri ve zamanları, bir yazarın eserleri, belirli bir konuda yapılan yayınlar gibi konularda bilgi edinmeye de imkân verir. Bibliyografyaların sunduğu bilgiler aynı zamanda herhangi bir kaynağın yetkinlik, yeterlilik, doğruluk ve maliyet gibi değerlendirmelerinin yapılmasına, dolayısıyla kullanıcı için en yararlı olan kaynağın seçilmesi amacına da hizmet eder.
- Genel tanımlara göre temel işlevleri yönlendirme olan bibliyografyalardan yarar sağlamak, söz konusu kaynağın standartlara uygun sistematik bir şekilde hazırlanmış olması kadar, kullanıcının kendi amacına uygun kaynağı seçmek üzere değerlendirmesini de gerektirir. Değerlendirme, bibliyografik kaynağın yetkinliğini saptamaya yarayan, yapılacak seçimde karar vermeye yardımcı olan bir işlemdir ve belli ölçütlerle yapılır. Bu ölçütler kaynağın amacı, kapsamı, düzeni, göndermeleri, kaynağı hazırlayanların yetkinliği/otoritesi, sağladığı erişim kolaylığı ve seçenekleridir.
- Bu başlıklar altında şu bilgilere yer verilir:

Amaç: Kaynağın hazırlanış amacı ile ilgili bilgi genellikle önsöz ya da giriş bölümünde yer alır.

Kapsam: Konu (belirli bir konu ya da genel konulu), zaman (kaynağın kapsadığı dönem), materyal türü (basılı/elektronik; kitap, dergi vb), coğrafi sınırlılık (ülke/bölge vb), dil (kaynağın dili ve içerdiği kaynakların dili)

Düzen: Bibliyografik kaynakların içerdikleri yayınların belirli bir mantıksal temele dayalı olarak organize edilmesidir. Örneğin sınıflama sistemleri, akademik disiplinler doğrultusunda kaynakları sıralamayı sağlar; bu noktada bibliyografya yeni bilgi alanlarının, dolayısıyla kaynaklarının da eklenmesine imkân veren, tutarlı bir genişleme sistematığına göre düzenlenmiş olmalıdır; kullanıcı sistemin mantığını kavrayabildiği ölçüde bir arama davranışı geliştirebilir. Düzenlemenin bir başka işlevi de, erişim uçları denen kaynağa ilişkin tanımlayıcı alanlarla farklı seçenekler üzerinden bir kaynağa ulaşmayı sağlamasıdır.

Gönderme: Metin içi göndermeler ve dizin-ana kısım bağlantısını sağlayan göndermeler olarak iki türde ele alınabilir.

Metin içi göndermeler, genellikle bir girişin farklı biçimlerle eklendiğini yansıtmak için kullanılır. Örneğin aynı kaynağa ulaşmak için kısaltma ve açık adın her ikisinin de kullanılması. Bu durumda asıl bibliyografik kimliğe açık ad altında erişilirken, kısaltmadan yapılan girişten bu açık ada göndermede bulunulur. Bu tür göndermeler yazar soyadının tek biçimliliğini sağlamada veya bir konuyu/kavramı ifade eden farklı biçimlerde giriş yapıldığında da kullanılır.

Ana kısım-dizin bağlantısı: Bir kaynağa ulaşmada farklı seçeneklerin kullanılarak kaynağa ulaşım yollarını artırmayı amaçlar.

Yetkinlik: Kaynağı hazırlayan ya da yayınlayanların konularındaki uzmanlık ve tanınırlık durumlarını ifade eder. Örneğin Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu gibi otorite olan tüzel kişilerin yayıncı kimliği ile yayınlanan kaynaklar, seçimde tercih edilir.

Bu tür teknik özelliklerine ek olarak çeviribilim ve metindilbilim ekseninde Katharina Reiss, Christiane Nord gibi araştırmacıların üzerinde durduğu metin türü ayırımını dikkate aldığımızda, bibliyografyaların yazınsal olmayan/kullanmalık metin türü grubunda yer aldığını, ağırlıklı işlevi ve doğası gereği eklenebilecekleri

metin alt türünü de bilgilendirici ve bilgiye yönlendirici metin türü olarak belirleyebiliriz. Bu durumda bibliyografyalar da (gerekmediği sürece) baştan sona okunmayan, birincil kaynaklara ulaşmak üzere bilgiye çabuk erişme imkânı vermesi beklenen kaynaklardır ve bu özelliklerine bağlı olarak hazırlanmaları da birtakım koşulların yerine getirilmesini gerektirir; nitekim bibliyografyaların yazım ve yapılanmaları bibliyografik denetim denilen belli standartlar doğrultusunda gerçekleşir.

4.3 Dijital Çağda Çeviribilim Araştırmalarında Bibliyografyalar ve Bibliyometri

Bibliyografyaların farklı özel alanlarda “özgün bilgi üretiminde çevirilerin ne ölçüde etkili olduğunu ve onlardan ne şekilde yararlanıldığını ortaya çıkarmak” (Yazıcı, 2004: 205) gibi bir amaç dahilinde yapılacak araştırmalardaki katkısı, yukarıda değinilen genel işlevlerinin ötesinde, bilimsel araştırma süreçlerindeki kullanım alanlarının giderek genişlediğine işaret etmesi açısından önemlidir; bu anlamda bibliyografyaların çeviri tarihi yazımı alanındaki öneminin yanında, çeviribilimin disiplinlerarasılık niteliğiyle de yakından bağlantılı olduğu açıktır.

Kütüphane bilimi ile çeviribilim disiplinleri arasındaki ilişkinin çeviri ve telif yayınlardaki yansımaları değerlendiren Mine Yazıcı *Çeviri Etkinliği* (2004) başlıklı kitabında bu yönde bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırma yöntemi olarak kütüphanecilik alanındaki çeviri yayınları bibliyometrik veri analizi yöntemiyle inceleyen Yazıcı, kütüphane biliminde bilginin çeviri yoluyla aktarılmasını ve alan içindeki telif yayınlarda çevirinin etkisini değerlendirmiştir (Yazıcı, 2004: 199): Yazıcı ayrıca bu türden çalışmalarla çevirilerin kültürel olarak işlev kazanacağı ve diğer özel alanlarda da çeviri işlemiyle ilgili politikaların belirlenmesinde yön gösterici olabileceği düşüncesini dikkate alır.

Son dönemde çeviribilim araştırmalarında da gündemde yerini almaya başlayan veri madenciliği, büyük veri, uzaktan okuma, bibliyometri ve bilimetri gibi kavramlarla araştırma süreçlerinde ulaşılan (sonsuz miktarda) verinin yeniden düzenlenmesi olgusu, pek çok alanda olduğu gibi DBB yöntemlerinin ve bibliyometrik araştırma

süreçlerinin geniş hacimli projelere aktarıldığı alanlardan biri olarak çeviri tarihi yazımında da bibliyografyaların üstlendiği yeni rolleri ve katkısı ortaya çıkaran bir mecraya dönüşmüştür. Bibliyometrik araştırmaların ortaya çıkardığı sonuçlardan biri olarak sosyal bilimlerde akademik performansın sayısal veriye dönüştürülmesi, dolayısıyla sayılabilirlik niteliğini kazanması ve ayırt edici bir özelliğe dönüşmesinden söz edebiliriz. 2015'te *Perspectives: Studies in Translationality* dergisinin çeviribilimde bibliyometrik ve bibliyografik araştırmalar konusuna ayrılan sayısının Giriş yazısında, taranan dergilerde yayınlanan makaleler konusunun, yeni dönem araştırmalarında dolaşıma girdiği ve görev süresinin güvence altına alınmasından, doktora çalışmalarının danışmanlığına ya da bölümlerin geliştirilmesinden fon yakalamaya kadar sayısız amaç için belirleyici hale geldiği ifade edilmiştir (Rovira-Esteva vd, 2015).

Yazıda 2015 yılı itibariyle çeviribilim alanında yayınlanan 110 dergiden, 40000 kadarı son 20 yılda yayınlanmış yaklaşık 60000 bilimsel yayından oluşan devasa bir birikimden de söz edilmektedir. Bu yüksek yayın sayısının iyi tarafı olarak, alanın tabandan bir bakış açısıyla haritasını çıkarabilmek için yeterli araştırma malzemesinin varlığı gösterilmiştir. Buna göre, zaman içinde değişmekle birlikte, araştırma döneminde önemli konuların yayınları yüksek sayıda olduğundan sayısal gözlemler yapılarak son 20-30 yılda çeviribilim disiplindeki olgular gözlemlenebilir, bununla ilgili bibliyometrik ölçümler yapılabilir. Yazıda bu araştırma süreçlerinde iki ana yaklaşım olduğu ifade edilmiştir: Buna göre bibliyometrik yaklaşımla, sektörel bibliyografyaların ve üretim merkezlerinin üzerinden eşsüremlili ya da artsüremlili görünümeler incelenebilir; metabibliyometrik yaklaşım ise disiplin içindeki akademik üretimi derleyip tanımlamak ve sınıflandırıp ölçümlemenin yollarını anlamak bağlamında uygulamadaki yerini alır.

Perspectives dergisinin aynı sayısında "Sketching landscapes in translation studies: A bibliographic study" (2015) başlığıyla yayınlanan Federico Zanettin, Gabriela Saldanha ve Sue-Ann Harding imzalı makale, çeviribilim alanındaki bilimsel yayınların özetlerini içeren online bir veri tabanından yararlanarak alanın haritasını oluşturmayı konu edinmiştir. Translation Studies Abstracts (TSA) (Online) söz konusu yayının hazırlandığı tarihte, özetler, kitap bölümü ve tezler, kapsamlı

yayınların özetlerinden oluşan yaklaşık 16000 kayıtla geniş bir bibliyografik kaynak oluşturmaktadır. Makalede TSA'nın ardından 2001'de kurulan ve 55000 kayıtla⁴⁰ rekor sayıda yayına dair bilgi veren BITRA (Bibliografía de Interpretación y Traducción) ile 2004 yılında John Benjamins tarafından kurulan, Yves Gambier ve Luc van Doorslaer tarafından editörlüğü sürdürülen, 24.000 kayıt hacmindeki The Translation Studies Bibliography'den de söz edilmektedir.

Makalenin araştırma veri tabanı olan TSA'da kayıtlar, her giriş için standart bilgi olarak yazar, editör, yayın tarihi ve yeri, sayfa sayısı, ISSN/ISBN numarası, başlık, dergi sayısı ve konusu, online yayınlar için URL bilgileri eklenerek yapılmaktadır. Araştırmacıların bu kayıtları inceleyerek elde ettikleri sonuçlara göre (bu veri tabanındaki) yayınların büyük oranda Avrupa'da gerçekleştiği görülmektedir; bunun yanı sıra İngilizce özetleri olan yayınların yaklaşık % 74'ü İngilizce, % 7'si İspanyolca, % 6'sı Fransızcadır. Bu veri tabanındaki yayınların dağılımında çeviribilimin araştırma konuları arasında ilk sırada edebiyat çevirisi ile çeviri kuramının toplamda % 25'lik bir oranla yer aldığı, bunları kültürlerarası çalışmalar, çevirmen eğitimi, karşılaştırmalı çalışmalar, çeviri tarihi ve diğer konuların izlediği görülmüştür.⁴¹

Bu çalışmaların yanı sıra, alanın önde gelen dergilerinin içeriğinin, uluslararası yayın indekslerinin ölçütleri üzerinden değerlendirildiği 2019 tarihli bir çalışmada diğer örneklerden farklı olarak *Scopus* veri tabanından yararlanılmış ve çeviribilim alanının önde gelen 13 dergisi seçilerek, 2014-2018 yılları arasındaki sayıları üzerinden araştırmanın bütüncesi oluşturulmuştur (Qin, Liu, 2019). Bu bütüncede

⁴⁰ BITRA'nın ana sayfasında 2020 yılı itibarıyla 81.000'den fazla giriş olduğu bilgisi verilmektedir. http://aplicacionesua.cpd.ua.es/tra_int/usu/buscar.asp.

Bu sayılar arasındaki fark son 5 yıl içinde 30000 kayıtlık bir yayına denk gelmektedir. Sayıların netliği ayrıca sorgulanabilmekle birlikte, çeviribilim alanında son on yıl içinde olağanüstü bir yayın artış hızına ve sayısına ulaşıldığına kuşku yoktur. Bunda söz konusu makalenin girişinde değinildiği gibi, akademik performansın ve yeterliliğin bugünün dünyasında neredeyse tüm alanlarda olduğu gibi sayılabilir olması gerekliliğinin önemli bir etken haline geldiğini söylemek yanlış olmaz. Konuyla ilgili yayınlarda dile getirilen "publish or perish" ifadesi de bu durumun (kısmen) eleştirel bir tespiti olarak değerlendirilebilir.

⁴¹ Daniel Gile'in aynı dosya konusu için hazırladığı çalışmada ise sözlü çeviri alanında benzer bir uygulamanın bilgilerine yer verilmiştir. Bkz: Daniel Gile, (2015), "Analyzing Translation Studies with scientometric data: from CIRIN to citation analysis", *Perspectives*, 23: 2, s. 240-248.

SSCI ve A&HCI indekslerinden derlenen bibliyometrik veriler, aşağıdaki sorulara yanıt üretebilmek üzere değerlendirilmiştir:

"1. Hangi araştırma konuları daha çok ele alınmıştır? Önceki çalışmalarla karşılaştırıldığında son beş yılda önemli bir farklılık söz konusu mudur? 2. En çok atıf alan yayınlar hangileridir? 3) En yönlendirici ve verimli yazarlar hangileridir? 4) Hangi ülke/bölge/kurum araştırmaya daha çok katkı sağlamıştır? Performanslarındaki başarının sebepleri nedir? 5) Hangi sponsorlar araştırmalara daha verimli şekilde katkı sağlamıştır?" (Qin, Liu, 2019: 36).

Araştırma süreçlerindeki bu hızlı ve yoğun gelişmeler, tabiri caizse "eski meselelerin" olumlu yönde yeniden gün ışığına çıkmasına da yol açmaktadır; veri erişiminin ve kullanımının kolaylaşması, çeviri çalışmalarındaki farklı olguların yeniden gündeme gelmesine olanak verir. Yeniden çeviri, ara dilden çeviriler, söylem çözümlemesi, çeviri tarihi yazımı gibi başlıklar, yukarıda örneğini verdiğimiz haritalandırma çalışmalarının, bibliyometrik yöntemlerin daha spesifik kavram ve konulara uygulanmasıyla incelenen örneklerine işaret eder. Maialen Marin-Lacarta, "Indirectness in literary translation: Methodological possibilities" başlıklı yazısında (2017), yaklaşık aynı kaynakların kullanılmasına rağmen ara dilden çevirilerin ve dolayısıyla bu çeviriler yoluyla alınılan edebiyat çevirisi örneklerinin çeviri tarihinde pek konu edilmediğini vurgular; çeviri tarihiyle ilgili araştırmaların odak noktasında hangi eserlerin, ne zaman, kim tarafından, neden çevrildiği gibi sorular vardır, ancak çevirinin hangi yoldan aktarıldığı yeteri kadar merak edilmez. Yazar, bu açıdan bakıldığında ara dilden çevirilerle ilgili kaynaklarda çok az bilginin gösterildiğini, bu bilginin saklanması yönünde hareket edildiğini belirtir, sonuç olarak çevirilerin ara dilden olup olmadığını anlamak üzere, bu bilgilerin de veri madenciliğiyle elde edilmesi gerekecektir.

Ceyda Elgöl tarafından yürütülen ve Tanzimat'tan günümüze biyografinin Türkçedeki serüvenini gün yüzüne çıkarmayı amaçlayan "Geç Osmanlı Döneminden Günümüze Türkçe Çeviride Biyografi" başlıklı projeye de, Türkiye'de çeviri tarihiyle ilgili olarak hazırlanan örneklerden biri olarak değinebiliriz. Projede, 1839 yılından bu yana Türkçeye çevrilmiş ve Türkçe yazılmış biyografilerin bibliyografyası oluşturularak dijital bir veri tabanı üzerinden araştırmacıların kullanımına açılması öngörülmektedir; böylece çıktıların DBB yöntemlerinden yararlanılarak daha geniş

bir kitlenin erişimi için görselleştirilmesi ve hem nicel hem de nitel analizlerle çeviri tarihine katkı sunulması amaçlanmıştır.

Türkiye'deki çeviri tarihi araştırmaları alanında sürdürülen önemli bir diğer bibliyografya çalışması, yine Boğaziçi Üniversitesi Çeviribilim Bölümü'nde Özlem Berk ve Şehnaz Tahir Gürçağlar tarafından hazırlanan, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde yapılmış yeniden çevirilerin bir araya getirildiği projedir. 2011 yılında bir araya gelen araştırmacıların amacı kültür tarihinin bir parçası olarak 13. yüzyıldan itibaren yeniden çevirileri içeren bir bibliyografyanın hazırlanmasıdır. Projede Çeviribilim Bölümünün yanı sıra Türk Dili ve Edebiyatı ile Tarih Bölümlerinden de katılımcılar yer almıştır. 2013 ve 2015 yıllarında gerçekleştirilen "Retranslation in Context I-II" konferanslarıyla birlikte, 2019 yılında editörlüğünü yaptıkları *Perspectives on Retranslation: Ideology, Paratexts, Method* (2019) başlıklı yayında Berk Albachten ve Tahir Gürçağlar, yeniden çeviri kavramının çeviri tarihine katkısını, bibliyografyalar üzerinden tartışmaya açmaktadır. Yeniden çeviri bibliyografyasının hazırlanmasında eski kayıtların elektronik ortamda olmaması ya da farklı bibliyografyalarda farklı sınıflandırmalar uygulanması nedeniyle karşılaşılan sorunlardan söz eden Berk ve Tahir Gürçağlar bu sorunların giderilmesi amacıyla kütüphanecilerden ve yazılımcılardan destek alarak projeleri için öngörülen altyapıyı tamamladıklarını belirtir. Böylece bibliyografyayı yeniden çeviri araştırmaları için kaynak olarak kullanmak isteyen araştırmacılara, mevcut bilgiye erişim ve karşılaştırma kolaylığı sağlanmış olur.

Berk Albachten ve Tahir Gürçağlar hazırladıkları bibliyografyanın DBB'nin bir ürünü ve parçası olduğunu ifade ederler; nitel araştırmalardan farklı olarak, bu çalışmada, taranabilir bir veri tabanından alınan bilgilerle (çeviri) tarih(i) için bir haritalama çalışması gerçekleştirilebilir. Bu yolla araştırmacılara kullandıkları kaynağa katkıda bulunma yolu da açılmış olmaktadır; bu da çalışmanın kalıcılığı açısından önemli bir etkidir. Çeviri tarihinde yeniden çevirilerin bilgisine ulaşmak, ideoloji, söylem, yayıncılık süreçleri ve stratejileri, telif meseleleri ve sansür gibi pek çok alt başlıkta karşılaştırmalı çalışmaların yapılmasına, böylelikle de çevirinin gerçekleştiği sosyal, ekonomik ve tarihsel sahneleri daha açık görebilmemize imkân tanıyacağı da vurgulanmıştır (Berk Albachten, Tahir Gürçağlar, 2019; s. 229).

Yeniden çevirinin çeviri tarihine katkısına bir başka örnek olarak yine proje kapsamında yayınlanan Piet van Poucke'nin makalesi verilebilir. Poucke bu çalışmada Rusçadan Hollandacaya yapılan çeviriler üzerinde durur ve *Bibliography of Russian Literature in Dutch Translation 1789-1985* başlıklı yayından yola çıkarak bu diller arasında yapılan yeniden çevirileri kendi bağlamları içinde değerlendirir. Poucke çalışmada "normal" edebiyat çevirisi tarihi ile yeniden çevirilerin tarihi arasında eyleyenler açısından fark olabileceğini ifade eder; çünkü bir yayının yeniden çevrilmesi için bir değerinin olması gerekir, bu da yayının içinde bulunduğu koşullarla ilgilidir. Poucke'ye göre, "çeviri tarihinin bakış açısına göre yeniden çevirilerin analizi, yeniden çevirinin kendisi zaten bir nedensellik unsuru içerdiği ve aynı metnin bir önceki versiyonuyla yüzleştiği için" Pym'in çeviri tarihi araştırmaları için yaptığı "arkeoloji, eleştiri, açıklama" şeklindeki üçlü ayırımın⁴² açıklama safhasına denk düşer; yeniden çeviri kaynak metne bağlandığı kadar önceki çevirisine de bağlanır ve değer katabilir. Poucke çalışmada, yeniden çevirinin yazarın kanonun parçası olması halinde, yayının ekonomik potansiyeli nedeniyle ya da ideolojik nedenlerle yapılabileceğini belirtir ve yeniden çeviri ile "geçicilikten zamansızlığa dönüşüm" olarak nitelediği kanonun oluşumu arasındaki bağlantıyı sorgular (Poucke, 2019: 197).

Bu alanda yurtdışından verebileceğimiz bir örnek olarak Xiaoyan Zhou ve Sanjun Sun tarafından 2017'de "Bibliography-based quantitative translation history" başlıklı çalışmada yer verilen araştırmaya değinebiliriz. Makalede, tarih araştırmalarında yaygın olarak yer verilen (geleneksel) anlatı yönteminin tekil vakalarla ilgili kronolojik sıralamaların yapılmasına ya da sınırlı sayıda vakanın çalışılmasına izin vereceği ifade edilmektedir; yazıda belirtildiği gibi, örneğin Moretti'ye göre tarih bireysel vakaların toplamı değil, bütün olarak ele alınması gereken bir sistemdir. Aynı şekilde Rundle'a atıfta bulunularak, çeviri tarihi araştırmalarının heterojen vaka çalışmalarının birikmesiyle oluşan ve hiçbir çeviri araştırmacısının bütün olarak değerlendirip anlayabileceği uzmanlığa sahip olamayacağı türden muazzam bir arşive dönme tehlikesinden söz edilir. Buna karşılık niceliksel çalışmalar, sayısal

⁴² Mine Yazıcı'ya göre Pym'in üçlü ayırımındaki eleştiri ve açıklama unsurları birbirinden ayrılmayabilir, bugünkü koşullarda çeviriyle ilgili eleştiri ve açıklamanın bir arada yapılması beklenmektedir (krş.: Yazıcı, 2015).

veriyle istatistiksel veri analizinden yararlanarak uzun dönemlerde gerçekleşen değişimlerin modellerini ya da bağlam ya da yapıları gösterebilecek özelliktedir. Yazarlar, ardından tarih araştırmalarında, niceliğe ya da niteliğe ağırlık veren yöntemler arasındaki gerginlikten, zaman içinde her iki yöntemden de faydalanma düşüncesine geçildiğini belirtirler.

Buraya kadar yazdıklarımızı ver verdiğimiz örnekleri gözden geçirmek gerekirse bibliyografyaların, kendi alanlarının okuyucuları ve araştırmacıları için kendi sınırlarını aşmalarına rehberlik eden bir yayın türü olduğunu ifade edebiliriz; hazırlanmaları yoğun emek ve zaman gerektirmekte, bütünü kapsama hedefi ise giderek yükselen yayın sayısı ve bilgisine, hazırlandığı dönemin teknolojisi oranında yanıt verebildiği kadarıyla gerçekleşmektedir.

Ancak bilişim teknolojilerinin çok büyük hacimlerdeki veriyi işleyip farklı parametreler üzerinden değerlendirme ve araştırmacıların kullanımına sunma potansiyelinin fark edilmesiyle birlikte, bibliyografyaların yalnızca yönlendiricilik işlevinden çıkarak daha geniş bir çalışma zemini oluşturduğu da görülmüştür. Gerek basılı gerekse elektronik yayın türündeki üretimin neredeyse sınırsız hacme ulaşması, bibliyografyalara da aynen yansımıştır. Bunun sonucunda gerek basılı gerekse elektronik ortamda ve webde hazırlanan ya da birbirine bağlantılanan bibliyografyaların bilimetrik araştırmalarda kullanımının bir tür işlev değişikliğine işaret ettiğini de düşünebiliriz. Bu bölümde değindiğimiz gibi, sosyal bilimlerin ya da özelde çeviribilim alanındaki araştırmaların ortaklaştığı bir özellik olarak, bibliyografyanın, deyim yerindeyse yalnızca yayınlara ait künye bilgilerinin sıralandığı bir liste olmaktan çıkıp, olağanüstü hızla üretilen yayınlardan ve iletişim araçlarından yararlanarak yoğun bir veri tabanına dönüşmesinden söz etmemiz mümkündür; bu durumda “bibliyografik veri araştırmanın ayrılmaz bir parçasıdır” (Yazıcı, 2015: 72).

Bu durumda bibliyografyalar dijital çağda dar anlamda yönlendiricilik işlevinden ve yalnızca ikincil kaynak olma durumundan çıkarak daha geniş bir perspektifte yararlılık sağlayan bir bilgi kaynağı konumunda yer almış olacaktır. Bibliyografik veri kaynakları çeviribilimin ve çeviri tarihinin genel görünümüne ulaşacak yeterli

malzemeyi araştırmacılarla ulaştırır; bu alandaki örüntüler bibliyografyaların yardımı ve büyük verinin analizi yoluyla yeniden ve daha yakından izlenebilecektir.

Bu saptamalara ek olarak, bibliyografyalarda kaydedilen künye bilgilerinin de yayıncılık alanındaki gelişmelere paralel olarak detaylandığını görmek mümkündür. Bibliyografyanın hedeflediği alandaki tüm kaynakları içermesine, yalnızca kolaylıkla elde edilebilen ya da en çok bilinen kaynakları değil, üretilme amacına hitap eden tüm kaynakları içermesine işaret eden "eksiksizlik koşulu" dijital çağın imkânlarıyla görece daha rahat aşılabilecek bir duruma dönüşmüş gibi görünse de, eldeki çalışmanın bütüncesindeki bibliyografya örneğinin bu noktada sözünü ettiğimiz durumun dışında kaldığını söylememiz gerekir. Bunun nedeni örnek bibliyografyanın çalışma dönemi olarak belirlenen 1960-1980 dönemi içinde üretilmiş ve yalnızca “yazılı” olarak kaydedilmiş olmasıdır; benzer şekilde bazı verileri kontrol amacıyla yararlandığımız kaynak olan *Türkiye Bibliyografyası* da ancak ilerleyen tarihlerde dijital ortama aktarılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ÖZEL ALAN OLARAK FELSEFEDE

TELİF VE ÇEVİRİ YAYIN BİBLİYOGRAFYALARI

Bu bölümde yukarıda özetlemeye çalıştığımız tarihsel ve çeviribilimsel çerçeve içinde, bir bibliyografya örneğinden hareketle çeviri bibliyografya ile birlikte telif yayınların bibliyografik verilerinin çeviri tarihi araştırmalarında kullanımına dair bulgulara yer vereceğiz. Bu aşamada elimizdeki bibliyografya örneğinin, Giriş bölümünde söz ettiğimiz nedenlere bağlı olarak tek başına bütüncü olarak kullanıldığını hatırlatmak yerinde olacaktır: Hasan Keseroğlu tarafından hazırlanmış olan bu bibliyografyanın, üretildiği ve kapsadığı dönemin koşullarını yansıtacağını düşündüğümüz bir çalışma olarak, hazırlandığı tarih dikkate alındığında bir tür doğrudan kayıt özelliği taşıdığını söyleyebiliriz.

Bibliyografyadan elde edilen verilerin değerlendirilmesine geçmeden önce felsefe alanındaki metinlere ait belli başlı bibliyografik kaynaklara kısaca değinerek, Hasan Keseroğlu'nun "1928-1978 Açıklamalı Felsefe Bibliyografyası" başlıklı çalışmasından hangi noktalarda ayrıldıklarını da belirtmek gerekir (devamında HK Bibliyografyası olarak anılacaktır). Bu bağlamda değineceğimiz çalışmalar *Türkiye Bibliyografyası* dışında *Türkiye'de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması* ile *Türkiye Felsefe Yayınları Kaynakçası* olacaktır. Ayrıca bir başka çalışma da yine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde hazırlanan 1923-1978 dönemindeki felsefe çevirilerini içeren bir bitirme tezidir.

Türkiye'de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması 1839-2007, Süleyman Hayri Bolay ve İsmail Köz tarafından 2007 yılında hazırlanmış ve Kültür Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü tarafından erişime açılmıştır. Hazırlanması on iki yıl süren çalışmada kitap, makale, tez türlerindeki yayınlar alfabetik sırayla verilmiştir. Bibliyografyanın önsözünde belirtildiği gibi, bu çalışma da benzerleri gibi eksikleriyle birlikte gün yüzüne çıkmıştır; yine de yalnızca belli

nitelikteki yayınlar değil, alana dair ulaşılabilen yayınların hepsi bir ayırım yapılmadan bibliyografya kapsamına dahil edilmiştir:

“Biz bu eseri hazırlarken, bir “Felsefe Bibliyografyası” yayımlandı. Bu eser bir boşluğu doldurmakla beraber, noksanları var. Bir defa yalnızca Cumhuriyet dönemindeki yayımları ele almış; onların da yalnızca Batı Felsefesiyle ilgili olanlara yer vermiş. Ayrıca, tanınmış bir kısım felsefecilere hiç yer verilmezken, aynı bölümde bulunan bazı felsefecilerin hiçbir eserine ve makalesine de yer verilmemiştir. Bunların yanında eserlerine yer verilen felsefecilerin büyük çoğunluğunun yayımları çok noksan görünmektedir. (...) Uzun süre çalışılmakla beraber, bu eserin de bazı noksanlardan azade kalamamış olduğu görülecektir... Bununla beraber eser hazırlanırken diğer bazı eserlerde görülen yazarların meyline göre yok sayılması zaafından uzak durulmuş ve yazarın bakış açısı, meyli ne olursa olsun, ulaşılabilen bütün makale ve kitaplara mutlaka yer verilmiştir.” (Bolay, Köz, 2007; Sunuş).

Türkiye’de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması (1839-2007) şu bölümlere ayrılmıştır:

1. Bölüm: Yazar soyadlarına göre kitaplar
2. Bölüm: Yazar soyadlarına göre makaleler
3. Bölüm: Felsefe ve Düşünce Alanında Yapılan Tezler

A) Yüksek Lisans tezleri

Doktora tezleri

Doçentlik tezleri

4. Bölüm Konu indeksine göre kitaplar (Alfabetik sıra ile)

Kaynakça

Hazırlanma sürecine bağlı olarak bu kaynakçanın tez çalışmasının bütüncesini oluşturan HK Bibliyografyasına göre doğal olarak daha detaylı olması öngörülür bir durumdur, aşağıdaki tabloda örneklediğimiz gibi, iki çalışma arasındaki bu durum kısmi bir karşılaştırmayla rahatlıkla tespit edilebilir:

Tablo 5.1: HK Bibliyografyasında ve *Türkiye’de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması (1839-2007)*’nda yer alan konu başlıklarının karşılaştırılması örneği

“1928-1978 Açıklamalı Felsefe Bibliyografyası” Bölümleri:	<i>Türkiye’de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması (1839-2007)</i> Bölümleri:	
Ansiklopediler	Felsefe Ansiklopedisi	
Seçkiler	Felsefe Antolojisi Tek eser girişi: Ülken, Hilmi Ziya (1901-1974), <i>-Türk Filozofları Antolojisi</i> , Şirket-i Mürettebiye Mat., İstanbul 1935	
Sözlükler	Felsefe Sözlüğü	
Ahlak Felsefesi	Ahlak Felsefesi	
	Aksiyon Felsefesi	
	Anlam Felsefesi	
	Ateizm	
Bilgi Kuramı	Bilgi Felsefesi	
Bilim Felsefesi	Bilim Felsefesi	
	Bilim Tarihi	
Canlı Felsefesi	Biyoloji Felsefesi	
	Çağdaş Felsefe	Çağdaş Felsefi Akımlar
	Çağdaş İslam Düşüncesi	
	Çağdaş Türk Düşüncesi	
Değer Kuramı	Değer Felsefesi	
	Değişim Felsefesi Joussain, André, <i>-İhtilallerin Kanunu</i> , Çev.: Hamdi Ragıp Atademir, Selçuk Yay., Konya 1965	
Denemeler	210-281	
	Demokrasi	
	Descartes Felsefesi (4 yayınlık liste)	

Bu tabloya göre *Türkiye’de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması*’nda, konu başlıkları açısından daha geniş bir yelpazede veri derlenmiş durumdadır. Ancak burada adı geçen çalışmanın kapsadığı tarih aralığı, yararlanılan kaynaklar ve araştırma alanlarının farklılığı, çalışmanın yayınlandığı tarih itibariyle daha önce bulunmayan yeni felsefe konularının ortaya çıkması, felsefe akımlarının, önemli felsefecilerin ya da tek eser girişi olan konu başlıklarının kategorik olarak yer bulması ve ayrıca felsefeyle ilgisi olduğu düşünülen diğer disiplinlerle ilgili yayınların bu listede yer almış olması dikkate alınmalıdır.

Felsefe alanında hazırlanmış bir diğer önemli çalışma Faruk Akyol ve Sanem Yazıcıoğlu'nun hazırlamış olduğu ve Türkiye Felsefe Kurumu tarafından 2000 yılında yayınlanan *Türkiye Felsefe Yayınları Kaynakçası Kitaplar - Makaleler 1923-1999* başlıklı çalışmadır. Bu çalışmada “Türkiye’de harf devriminden bu yana yayımlanan telif ve çeviri kitaplar ile makaleleri kapsayan geniş boyutlu böyle bir kaynakçayı ilk hazırlama girişimi 70’li yıllara kadar geri gidiyor. Türkiye Felsefe Kurumu Cumhuriyetimizin 75. yılında bu çalışmalarını sonlandırıp yayınlamanın bir zorunluluk olduğunu düşünerek bu Kaynakça’yı yayıma hazırladı.” (s. III).

Tez çalışmasının araştırma sürecinde ulaştığımız ve burada değinmek istediğimiz bir diğer bibliyografya, Gülten Çiçek’in Şubat 1979’da Prof. Dr. İsmail Tunalı yönetiminde bitirme tezi olarak kabul edilen çalışmasıdır. Bu bitirme tezi Edebiyat Fakültesi’nin Sistematik Felsefe Kürsüsü’nde⁴³ tamamlanmıştır ve tezin konusu “1923-1978 Felsefe Çeviri Eserleri Bibliyografyası”dır.⁴⁴ Çalışmanın amacı Önsöz’deki ifadeyle “1923-78 yılları arasında çevrilmiş olan felsefe eserlerinin topluca bir listesini vermektir” ve “Sonuç kısmında da yine bu listeye dayanarak hangi düşünürlerin ve eserlerinin hangi koşullarda ne zaman Türkçeye çevrildiğine dair toplu bir değerlendirme yapılmıştır.” (Çiçek, 1979: Önsöz).

Hasan Keseroğlu’nun çalışmasından farklı olarak Gülten Çiçek’in hazırladığı bibliyografyada sınıflandırma yalnızca yazar adına göre yapılmış, ardından sırayla eserin Türkçe ve varsa özgün dildeki adı, çevirmen adı, yayın yeri ve yılı, yayın yeri, serisi ve sayfa sayısı bilgilerine yer verilmiştir. Önsöz ya da Sonuç bölümünde

⁴³ “Felsefe Bölümü, Edebiyat Fakültesi’nin ilk ve en eski bölümlerinden birisi olup, gerek öğretim üyesi, gerek yetiştirdiği öğrenciler vasıtası ile ülkemizin kültür hayatına bugüne kadar önemli katkılarda bulunmuştur. 1865 yılında faaliyete geçen Darülfünun’da okutulan dersler arasında “Tarih Felsefesi” de yer almıştır. 1900’de yapılan düzenleme ile, üniversitenin Edebiyat Şubesi’nde Felsefe dersleri, Psikoloji ve Sosyoloji ile birlikte “Hikmet-Nazariye” başlığı altında okutulmuştur. 1933 Üniversite Reformu ile bir Bölüm olarak yeniden biçimlendirilen Felsefe Bölümü, İkinci Dünya Savaşı sonrası, Almanya’dan gelen öğretim üyelerinin kadrosuna katılmasıyla güçlü ve köklü bir gelenek sergileyen bir kimliğe sahip olmuştur. Felsefe Bölümü, 1981 yılına kadar sertifika sistemine göre eğitimini sürdürmüştür. Önceleri Felsefe Tarihi, Sistematik Felsefe ve Mantık kürsülerinden oluşan bölüme, 1971 yılında, Türk-İslam Düşüncesi Tarihi kürsüsü de katılmıştır. 2000’li yılların başında kurulan Mantık Anabilim Dalı ile araştırma ve eğitim yelpazesini genişleten Felsefe Bölümü’nde bu yeni Anabilim Dalı’nın kurulmasıyla eski adı “Sistematik Felsefe ve Mantık” olan Anabilim Dalı’nın adı “Sistematik Felsefe” olarak değiştirilmiştir.” İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, “Bölüm Tarihçesi”, (<http://edebiyat.istanbul.edu.tr/felsefe/?p=6444>, çevrimiçi: 24.10.2021)

⁴⁴ Bitirme tezleri, yüksek lisans tezleri karşılığındaydı ve bitirme teziyle lisans programından mezun olan öğrenciler doktora programına başvurabiliyordu.

çalışmanın yöntemine dair ayrıca bir açıklamaya yer verilmemiştir. Felsefenin alt alanları ile ilgili herhangi bir konu bölümlemesine de gidilmemiş, düşünürler alfabetik olarak soyadına göre hazırlanan bir listede yer almışlardır. Sonuç bölümündeki verilere göre ise "1923'den sonra ülkemizde yayınlanan felsefe çevirileri arasında 345 eser bulunmaktadır." Buna göre Platon ya da Bertrand Russell gibi söz konusu dönemde birden fazla eseri çevrilen düşünürlerin her eseri ayrı bir sıra numarası ile kaydedilmiş durumdadır. Ancak yine Sonuç bölümünde "yalnızca İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi esas alınarak" yapıldığı ve "sınırlı bir çalışma neticesinde bu rakamların elde edil[diği], (...) mesela milli kütüphaneyi de kapsamış olsaydı bu sayılarda [muhakkak] bir değişim olabileceği" ifade edilmiştir (Çiçek, 1979: Sonuç). Gülten Çiçek'in bu çalışmayı Sistemantik Felsefe Kürsüsü'nde yapmış olması, verilen sayının yalnızca felsefenin bu alt alanıyla ilgili eserleri kapsayıp kapsamadığı sorusunu akla getirebilir ancak Sonuç bölümündeki değerlendirmede, 1923'ten başlayarak, 1928, 1935, 1945-47, 1955, 1969 ve son olarak "çağımız" şeklinde ifade edilen dönemlerde, "hangi konulardaki felsevi çeviriler hangi yıllarda daha çok ağırlık kazanmıştır sorusuna bir cevap" olarak düşünüldüğü belirtilmiştir.

Gülten Çiçek'in çalışması hazırlanma süreci ve içerdiği dönem açısından tezin örnek bütüncesi olan HK Bibliyografyası'na oldukça yakın konumdadır, ancak yalnızca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki çeviri yayınlara yer vermesi nedeniyle tez çalışması açısından daha sınırlı bir konumda kaldığı için incelemeye dahil edilmemiştir.

5.1 Türkiye Bibliyografyası'na Göre 1960-1980 Dönemindeki Yayın Bilgilerine Genel Bakış

Tez çalışması kapsamında, söz konusu dönemin somut üretim verileri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Hasan Keseroğlu tarafından 1979 yılında hazırlanan bir bitirme tezinden derlenmiş, dönemin genel görünüşüne ulaşmak üzere

de *Türkiye Bibliyografyası*'nın 1960-1980 dönemini içeren basılı fasikül ve indekslerinden yararlanılmıştır.⁴⁵

Yukarıda belirttiğimiz gibi, çalışma sürecinde ulaşılan verileri kontrol ya da tamamlama amacıyla başvurduğumuz *Türkiye Bibliyografyası*'nda, 1939'dan başlayarak Türkiye'de yayınlanan her tür yayının künyesi belli bir sistem dâhilinde sınıflandırılmakta ve sayısal verilerle listelenmektedir. *Türkiye Bibliyografyası* T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Bibliyografya Enstitüsü tarafından yayınlanır ve 1934 tarihli ve 2527 sayılı Basma Yazı ve Resimleri Derleme Kanununa göre derlenen yayınların bibliyografik künyelerini içine alır. Kuruluşunu takiben para, pul, harita, nota ve takvimler de bibliyografyada kayıt altına alınan ürünler arasına girmiştir. Yayınların adlarıyla birlikte özel ve kurumsal kimlikteki yayıncıların, yazarların, çevirmenlerin ve her dönem yayıma başlanan süreli yayınların listelerine de yer verilmiştir. 1989 yılından itibaren ise bilgisayar ortamında hazırlanan bibliyografyada taranabilen materyal türleri kitap, yazma eser, nadir eser, kitap dışı, süreli yayın ve makalelerdir.

Türkiye Bibliyografyası'nın tez çalışması sürecinde yararlanılan 1960-1980 yıllarına ait fasiküllerinde Dewey Onlu Sistemi'ne göre Felsefe grubundaki kayıtların alt kodları şu şekildedir:

100 Felsefe Estetik

110 Metafizik

120 Metafizik Teorileri

130 Psikolojinin Alanları

140 Felsefe Sistemleri

150 Psikoloji

160 Mantık

170 Ahlak

180 Doğu ve Eskiçağ Felsefesi

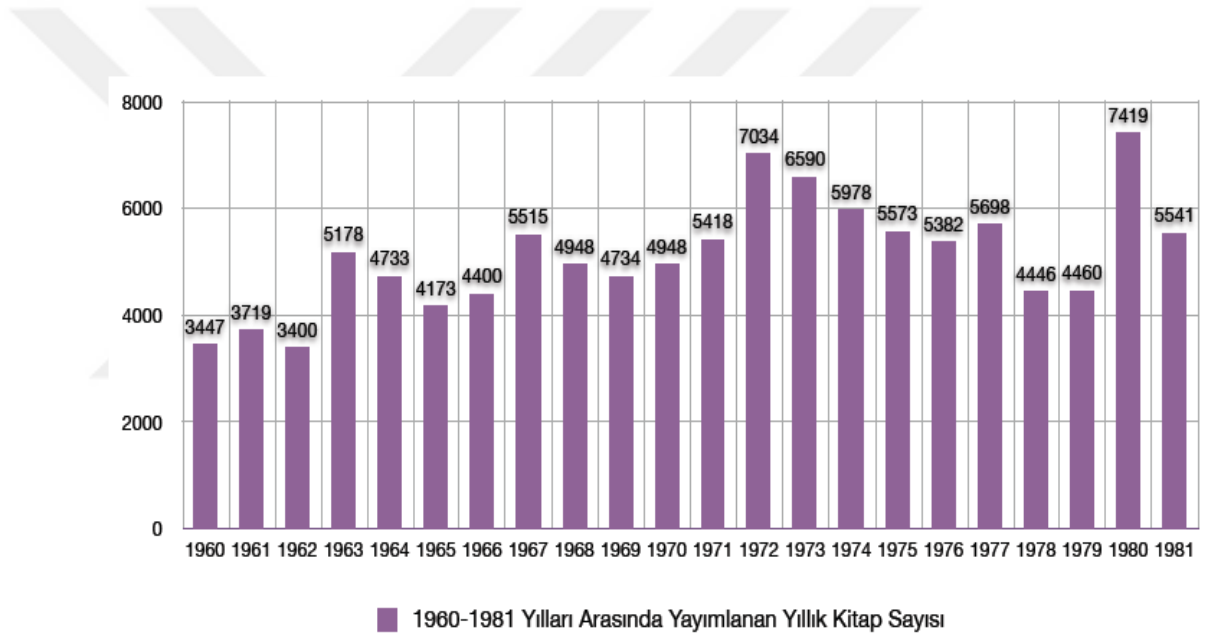
190 Yeniçağ Felsefesi

⁴⁵ Gerekli durumlarda tezin esas bütüncesini oluşturan Hasan Keseroğlu'na ait bitirme tezindeki bilgilerin bir kısmını kontrol etmek ya da tamamlamak üzere de *Türkiye Bibliyografyası*'nın online kataloğundan yararlanılmıştır.

Bibliyografyanın 1960-1980 yılları arasındaki fasiküllerinden ve ait oldukları yılın sonunda yayınlanan yıllık indekslerden elde edilen verilerle

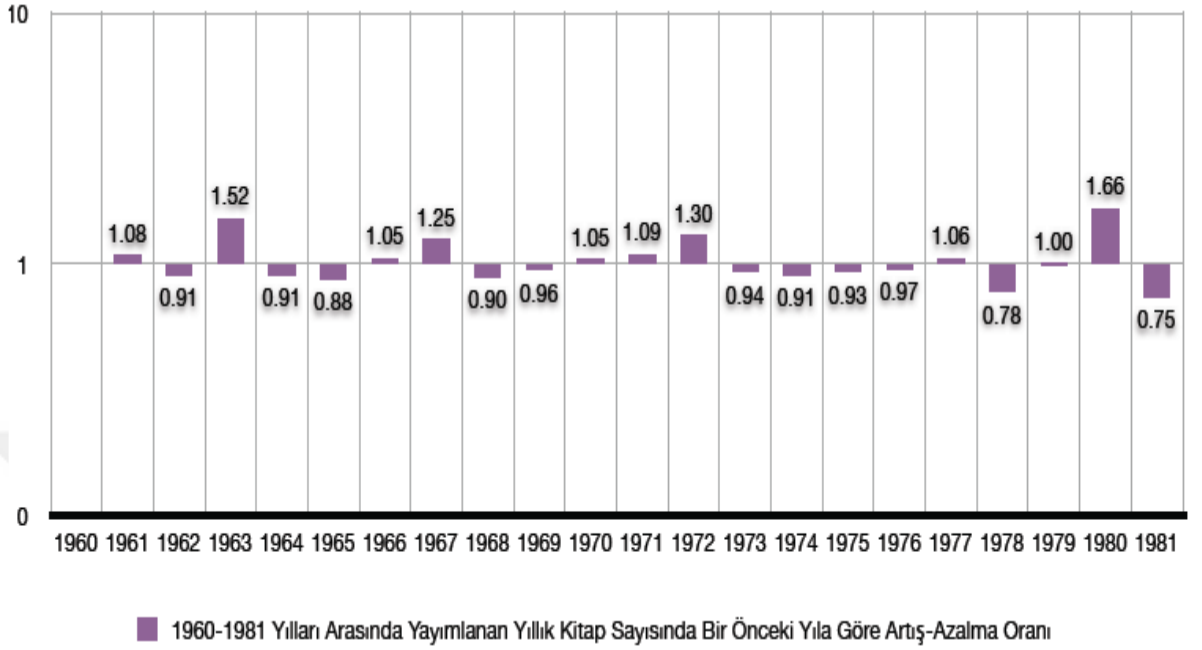
- yıllık genel kitap sayısı (Grafik 5.1),
- genel kitap sayısında bir önceki yıla göre artış/azalma oranları (Grafik 5.2),
- felsefe alanında yıllık kitap yayın sayısı (Grafik 5.3) ve
- bir önceki yıla göre artış/azalma oranları (Grafik 5.4) hazırlanmıştır.⁴⁶

Grafik 5.1: 1960-1980 arasında yıllık genel kitap yayın sayısı.

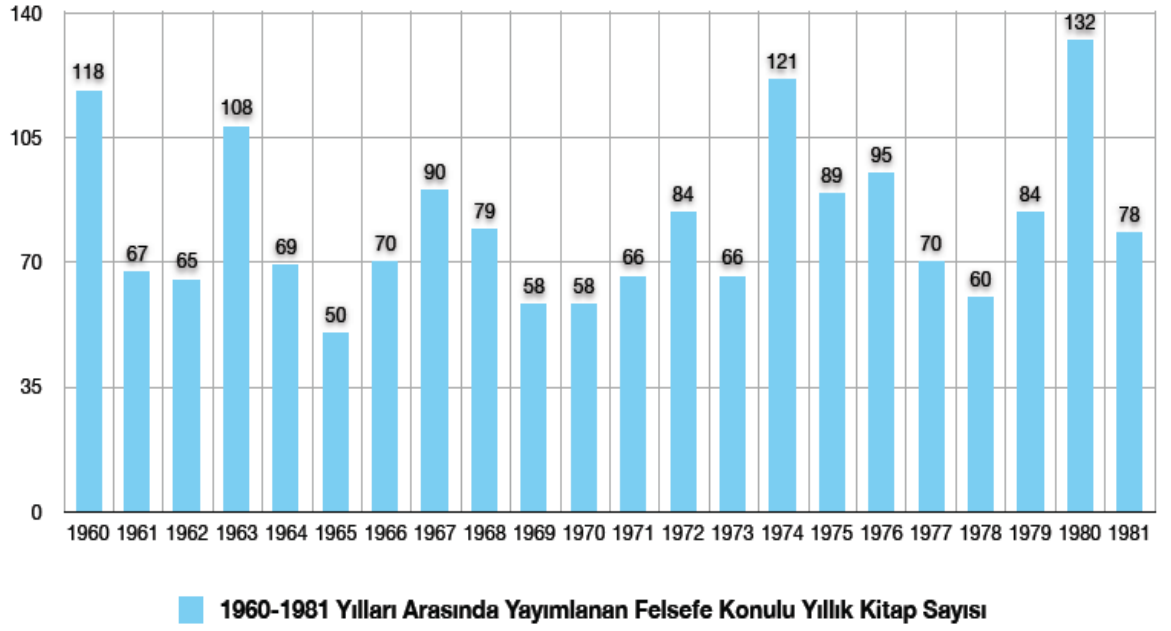
⁴⁶ Bu bölümdeki grafikler, yalnızca *Türkiye Bibliyografyası*'nın basılı fasiküllerinden yapılan tarama sonuçlarına göre hazırlanmıştır; buna göre yapılan yorumlar tezin sonuçları açısından temsil edici olmaktan çok genel duruma dair bir ön değerlendirme şeklinde düşünülmelidir. Tezin inceleme isminde (Bkz. Bölüm 5.2.1, 5.2.2, 5.3) HK Bibliyografyasından elde edilen verilerden yararlanılmıştır.

Grafik 5.2: 1960-1980 arasında genel kitap sayısında bir önceki yıla göre artış/azalma oranları.

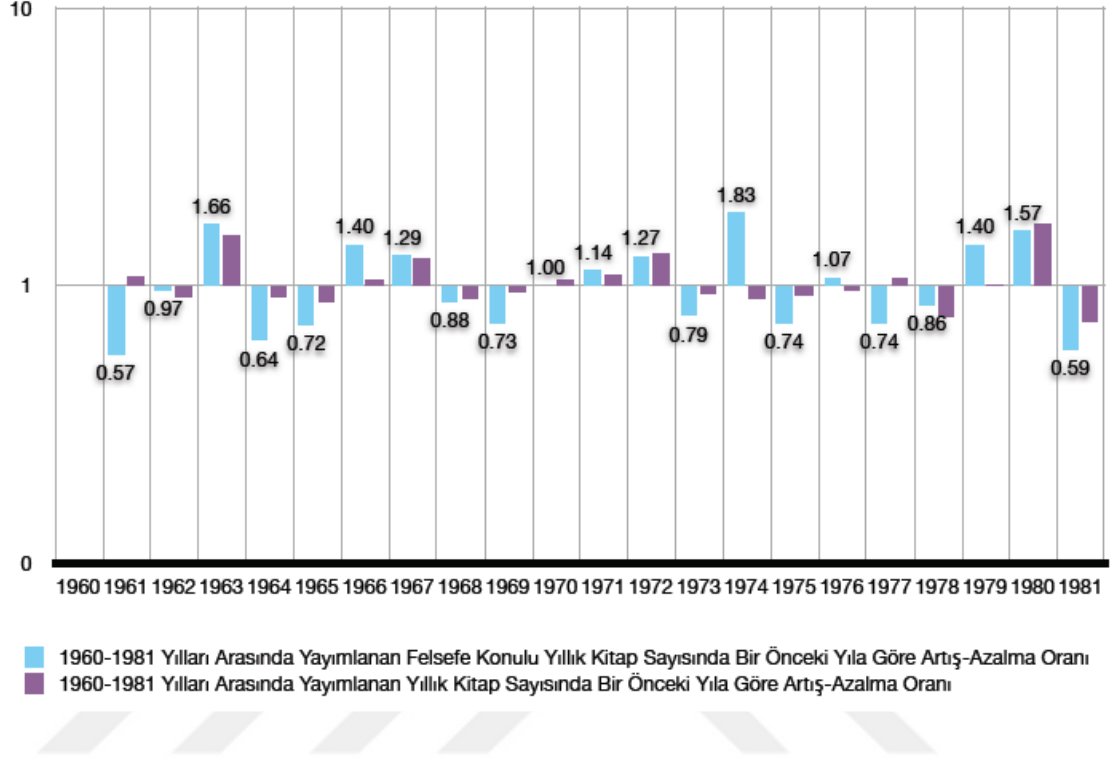
Grafik 1 ve Grafik 2’de 20 yıllık dönemde *Türkiye Bibliyografyası*’nda listelenen toplam kitap sayısı üzerinden yıllık değerlere yer verilmiştir. Buna göre 1963, 1972 ve 1980 yıllarında nispeten belirgin bir artış olduğu, buna karşılık 1978-1979 aralığında bir önceki döneme göre bir azalma yaşandığı görülmektedir. Türkiye’nin sosyopolitik koşulları açısından bu artış ve azalmaların nedeni, dönemin siyasi hareketliliğine ve belirli yıllarda daha demokratik bir ortamda hareket edilmesine bağlanabilir. Ayrıca fiyat artışları, okur-yazar oranları, eğitimlilik gibi etkenler de bu durumun olası nedenlerindendir.

Grafik 5.3: 1960-1980 arasında felsefe alanında yıllık kitap yayın sayısı.

Felsefe grubu yayınları için (psikoloji dâhil) yapılan grafiklerde ise 1960, 1963, 1967, 1974 ve 1980 yıllarında artış gözlenmektedir. Bu artışların nedeni olarak, dönemin politik koşullarının yanı sıra, farklı içerikteki metinlerin popülerleşmesi ve yayın sayılarının artışı önem kazanmaktadır. Örneğin 1974 yılındaki artışın diğerlerine göre daha belirgin olması, diğer etkenlerle birlikte Erich von Däniken'in *Tanrıların Arabaları* adlı kitabının Türkçeye çevrilmesi ve Bibliyografya verilerine göre 150.000'lik bir satış rakamına ulaşmış olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Grafik 5.4: 1960-1980 arasında felsefe alanındaki kitap sayısında bir önceki yıla göre artış/azalma oranları.

Türkiye Bibliyografyası'ndaki verilerle (psikoloji hariç) felsefenin diğer alt başlıklarındaki yayınlarda yıllara göre, tekrar baskılar dahil, telif/çeviri oranlarına bakıldığında ise, çeviri kitapların felsefe yayınları içindeki oranı 9 yılda % 50 ve üzerinde, 8 yılda % 40-50 arası ve 4 yılda % 40'ın altında seyretmektedir. Bu durumda 1960-1980 arası dönemin genelinde, felsefe grubunda çeviri-telif yayın oranının birbirine yakın ya da çeviri lehine biraz daha yüksek olduğu görülmektedir. *Türkiye Bibliyografyası*'nda 100 koduyla Felsefe – Etik başlığında daraltılarak yapılan taramada, dönemin geneline dair bir fikir edinmek amacıyla, yukarıda belirtilen alt başlıklara göre çeviri / telif kayıtlarının sayısı elde edilmiştir (Tablo 5.2).

Tablo 5.2. 100 Felsefe Etik alanı alt başlıklara göre çeviri/telif yayın sayıları (1960-1980)

Kod	Başlık	Çeviri Kitaplar	Telif Kitaplar
100	Felsefe Etik	30	109
110	Metafizik	45	38
120	Metafizik Teorileri	14	21
140	Felsefe Sistemleri	12	8
160	Mantık	10	83
170	Ahlak	24	83
180	Doğu ve Eskiçağ Felsefesi	66	39
190	Yeniçağ Felsefesi	173	34

Bu listeye göre en çok çeviri yayın kaydı Yeniçağ Felsefesi, en fazla telif kaydı ise Felsefe Etik başlıkları altında yapılmıştır. Yeniçağ Felsefesi içinde çeviri eserler üzerinden toplam 57 ayrı yazar adı girişi saptanmıştır. Bu sayının yalnızca 7’si dönemin ikinci yarısında yer almaktadır.

5.2 Çalışmanın Yöntemi Hakkında

Türkiye Bibliyografyası’ndaki bibliyografik verilerden hareketle yaptığımız bu genel tespitlerin ardından tez çalışmasında incelenecek bütüncü olarak belirlediğimiz Hasan Keseroğlu’nun “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”ndan çıkan sonuçları ve veri örneklerini anlatacağımız bu bölümde, öncelikle çalışmanın yönteminden söz etmemiz gerekir.

Bibliyografyaların zamana ve mekâna bağlı hazırlanma koşulları ile hazırlayanın uygulamış olabileceği filtreler, bu konuda bazı ön çalışmaların yapılmasını gerekli kılar. Buna göre, Hasan Keseroğlu’nun da belirttiği gibi kendi döneminde “alınan notların temize çekilmesiyle daktiloda kaydedilmiş” olan örnek bibliyografyadaki verilerin Excel çalışma tablolarına aktarılması sürecinde, hazırlandığı dönemin

teknik koşullarına ve erişim imkanlarına bağlı olarak ortaya çıkan farklılıklar için bu tür bir ön çalışma yapılması ve bazı verilerin kontrol edilerek, bazılarının da elenerek tabloların tamamlanması gerekmiştir. Hazırlık aşamasında gerekli durumlarda Milli Kütüphane'nin online kataloğundan da yararlanılarak yapılan değişiklikler şu şekilde özetlenebilir:

- Örnek bibliyografyada sıralamada yer alan ancak bilgileri tam olmayan kayıtlar tamamlandı, buna karşılık bazı yazarların Milli Kütüphane kayıtlarında mevcut olup aynı dönem içinde yayınlanan fakat muhtemelen erişilemediği için eksik kalan yayınlarına ait bilgiler, bibliyografyaya eklenmedi.
- Yazar/yayın vb isimlerin yazılışındaki farklılıklar giderildi.
Örnek: Otto Vilhelm Kuusinen → Otto Wilhelm Kuusinen,
Jacop Bronowski → Jacob Bronowski
- Telif yayınlar arasında yer alan taksir ve ayırıbasım türü kayıtlardaki veriler çalışma tablosuna aktarılmadı, yalnızca yayın künyesi olan eserler listelendi.
Örnek: Teo Grünberg, "Bilgi Öğretisine Giriş. Bilgi Öğretisel Kavramlar Mantığı" başlıklı 80 yapraklık taksir, 1966
Nusret Hızır, "Bilgi Yönetimi. Özellikle Tarih Yönetimi Üzerine Kısa Notlar", Ankara, 1962, *Belleten*, s. 102'den ayrı basım, 357-361.
- Yayınevi, Yayınları gibi isimler eşleştirilerek kayıt ve grafik kolaylığı açısından "Yay" şeklinde kısaltıldı.
- Aynı yayın için örnek kaynakça ile Milli Kütüphane kataloğu arasında farklı görünen sayfa numaralarında, örnek kaynakçadaki veriler esas alındı. Her iki kaynak arasında yayın içindeki ana metni gösteren Arap rakamlarına ek olarak, yayının içindeki ana metin hariç bölümleri (yan metinleri) gösteren Roma rakamları da olduğu gibi bırakıldı. Örnek: XVI + 273 sayfa.

Bir sonraki aşamada örnek bibliyografyanın felsefe alanının alt başlıklarına göre bölümlenmesi korunarak (bkz. Tablo 5.3, Tablo 5.4, Tablo 5.5) Excel tablosunda telif ve çeviri yayınlarda yazar soyadına göre alfabetik olarak sıralama yapılmıştır. Ayrıca aynı yayın için birden fazla baskı ya da çevirmen vb verinin bulunması

halinde yine bibliyografyadaki yapıyı takip edecek şekilde aynı kayıt numarası verilmiş ve yayınların daha kolay takip edilebilmesi sağlanmıştır. Tabloda bibliyografik verilerle birlikte 20 yıllık dönemdeki baskı⁴⁷ sayılarını işaretleyebilmek üzere 1960-1980 arasındaki her bir yıl aynı Excel dosyası üzerinde bir sütunda gösterilmiştir. 1960 öncesinde basılmış olup dönem içinde baskısı devam eden ya da yeniden çevrilen yayınlar için önceki baskı bilgilerinin görülebileceği bir sütun daha eklenmiştir. Bu düzenlemelerin ardından örnek bibliyografyadaki veriler iki ayrı Excel tablosunda telif ve çeviri yayınları içerecek şekilde kaydedilmiştir. Bu tablolar aşağıdaki örnekte yer aldığı şekliyle hazırlanmıştır.

⁴⁷ Bu bölümde “baskı” ve “basım” sözcükleri, yayınlar ve ilgili tablo/grafikler bağlamında eşanlamlı kullanılmıştır ve dönem içinde kaç defa basımının yapıldığını gösterir. Basılan kitap sayısı gibi bir veri, bu kaynakta olmayan bir kategoridir.

Tablo 5.3: Örnek Excel çalışma tablosu

Sıra no	HK/kon	Kitabın Adı	Kyık metn, bsm yılı (çevrilen italik)	Yazar	Önceki bsm yılı,yay.yer	Yay. Dizisi	Syf sy	Çevirmen	Yayev/Mtb	Şehir	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
17	Ahl Fİs	Uygurlık ve Barış		Schweitzer, Albert		Varlık Yay 1171, Fıydalı Kitaplar 50	164	Gürol, Ender - Gül, Kemal Vehbi	Varlık (Ekin Bse)	İst						x		
1	Ahl Fİs	İslam Ahlakının Esasları		Babanzade Ahmet Naim	1945,Yüce I, 96		128	Doğrul, Ömer Rıza	Çığır	İst								
2	Ahl Fİs	Ahlak ile Dinin İki Kaynağı	Lesdeux sources de la morale et de la religion, 1932	Bergson, Henri	1. ktp 1933 Mehmet Emin Erişirgili; 1949 MEB Ank, XVI+444	DET, Fr. Klas. 177	XVI+410, 399	Karasan, Mehmet	MEB	Ank		2x						3x
3	Ahl Fİs	Ahlak Üzerine Mektuplar	Lettres sur la morale, 1935?	Descartes	1946, MEB Ank, VII+113	DET Fr. Klas. 105	XXVI+131; XXII+123	Karasan, Mehmet	MEB	Ank	2x					3x		
4	Ahl Fİs	Meslek Ahlakı	La Morale professionnelle, 1935?	Durkheim, Emile	1949, MEB, Ank, XLVII+74	DET, Fr. Klas. 164	XLIII+63	Karasan, Mehmet	MEB	İst		2x						
6	Ahl Fİs	Sosyalizm ve Ahlak	Le communisme et la	Garaudy, Roger			95	Hilav, Selahattin	Gerçek Yay	İst						x		

5.2.1 “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”nda Çeviri Yayınlar

Hasan Keseroğlu'nun 1980 yılında Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Bölümü'nde bitirme tezi şeklinde hazırladığı “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”nda eserlerin yayın bilgilerinin yanı sıra içerikleriyle ilgili kısa bilgilere de yer verilmiştir. Bu çalışma daha sonra *Felsefe Dergisi*'nin sayılarında yayınlanmıştır.⁴⁸ Hasan Keseroğlu'nun belirttiği gibi bu çalışma, (o dönemde) "bu konudaki çalışmaların yok denecek denli az oluşu, olanlarınsa bir bibliyografyadan çok çeviri ve araştırmalarda, yazar ya da konu kaynakçası niteliğini aşamayışı" nedeniyle oluşturulmuştur“ (Önsöz, III). Hasan Keseroğlu'nun, kendi lisans eğitimini aldığı kütüphanecilikle ikinci dalı olan felsefe alanını bir araya getirerek disiplinlerarası bir bitirme tezi hazırladığı bu bibliyografya çalışması Ekim 1980'de kabul edilmiştir.

Bibliyografya'da 1928-1978 yılları arasında Türkiye'de basılmış felsefe yayınları açıklamalı olarak üç ana bölümde hazırlanmıştır. Birinci bölümde felsefe ile ilgili başvuru kaynakları ansiklopedi, seçki, bibliyografya ve sözlüklerden oluşan bir grupta yer alır. İkinci bölümde Felsefe Disiplinleri başlığıyla alfabetik olarak sıralanmış konu başlıklarındaki yayınların girişleri yapılmış, bu bölümlerde yer verilen bazı yayınlara konu bağlantıları nedeniyle birden fazla alt başlık altında gönderme yapılmıştır. Son bölümde ise felsefe tarihine adı geçen felsefecilerin yapıtları, üzerlerine yapılan araştırmalar ve yaşam öykülerini içeren yayınlara bir arada yer verilmiştir. Bu bölümde de yine daha önceki alt bölümlerde adı geçen yayınlara gönderme yapılmaktadır.

Söz konusu çalışmada yararlanılan ana kaynak *Türkiye Bibliyografyası*'nın 1928-1978 arasını kapsayan sayılarıdır, buna ek olarak Doç. Dr. Necla Arat'ın önerisiyle ve "felsefe alanındaki önemi göz önüne alınarak 1979 ve 1980 baskılı sekiz yapıta

⁴⁸ Hasan S. Keseroğlu (1986), “Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası 1928-1984”, *Felsefe Dergisi*, 86/1, İstanbul, ss. 152-177; (1986), “Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası 1928-1984”, *Felsefe Dergisi*, 86/2, İstanbul, ss. 155-169; (1987), “Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”, *Felsefe Dergisi*, Sayı: 3, İstanbul, ss. 165-173; Hasan S. Keseroğlu (1989), “Felsefe Yayınları Kaynakçası”, *Felsefe Dergisi*, Sayı: 27, İstanbul, ss. 189-191. Bkz Betül Çotuksöken, “Türkiye’de Felsefenin Yüzyılı: Bir Kurumsallaşma Öyküsü”, http://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12415/2649/felsefenin_tarihcesi_17.pdf?sequence=1, erişimi: 02.22.2021.

yer verilmiştir." Bibliyografya hazırlanırken konunun felsefe olması nedeniyle içeriğin belirli başlıklara ayrılmasındaki zorluğa da dikkat çekilmiş, ayrıca hazırlandığı dönemin koşulları da bu anlamda sınırlayıcı olmakla birlikte Ankara'daki Milli Kütüphane'de de yayınlara ulaşılmaya çalışılmıştır. Bibliyografyada girişi yapılan yayınlardan birden fazla çeviri ya da basımı olan yayınların girişi aynı sıra numarası altında toplanmıştır. Böylece örneğin bir çeviri yayının basım sayısına göre birden fazla defa bibliyografyada yer alması söz konusudur; Hasan Keseroğlu bu yayınları bir arada toplayarak, konu alanına göre tekrar kaydedilmesi gereken yayın ya da yazar isimlerinin ilgili başlıkların altında gönderme yapılarak birleştirilmesine, bu tür yayınlara dair açıklamaların da en son basımı üzerinden yapılmasına dikkat edilmiştir.

Tablo 5.4: HK Bibliyografyasında bölüm / alt bölüm başlıkları ile çeviri yayın oranları

Bölüm /Alt Bölüm	Giriş sıra no	1960-80 arası çeviri yayın girişi (adet) / toplam yayın girişi	Çeviri yayın / toplam yayın %
Seçkiler	5-35	9/31	29
Sözlükler	36-52	3/17	17
Ahlak Felsefesi	53-134	18/82	22
Bilgi Kuramı	135-152	6/18	33
Bilim Felsefesi	153-198	22/46	48
Canlı Felsefesi	199-205	4/7	57
Değer Kuramı	206-209	0/4	0
Denemeler	210-281	28/72	39
Devlet Felsefesi	282-321	20/40	50
Dil Felsefesi	322-327	1/6	16
Din Felsefesi	328-412	28/85	33
Diyaletik	413-426	11/14	78
Diyaletik Materyalizm	427-428	1/2	50
Eğitim Felsefesi	428-437	4/10	40
Ekonomi	438-444	6/7	86
Estetik	445-527	22/83	26
Felsefe	528-582	16/55	29
Felsefe Tarihi	583-642	19/60	32
Fenomenoloji	643-645	0/3	0
Fizik Felsefesi	646-657	9/12	75
Hukuk Felsefesi	658-677	3/20	15
İnsan Felsefesi	678-703	9/26	34
İnsanbilim	704-717	4/14	28
İnsancılık	718-724	3/7	43
Kültür Felsefesi	725-731	2/7	28
Mantık	732-767	3/36	8
Materyalizm	768-786	14/19	73
Metafizik	787-801	2/15	13

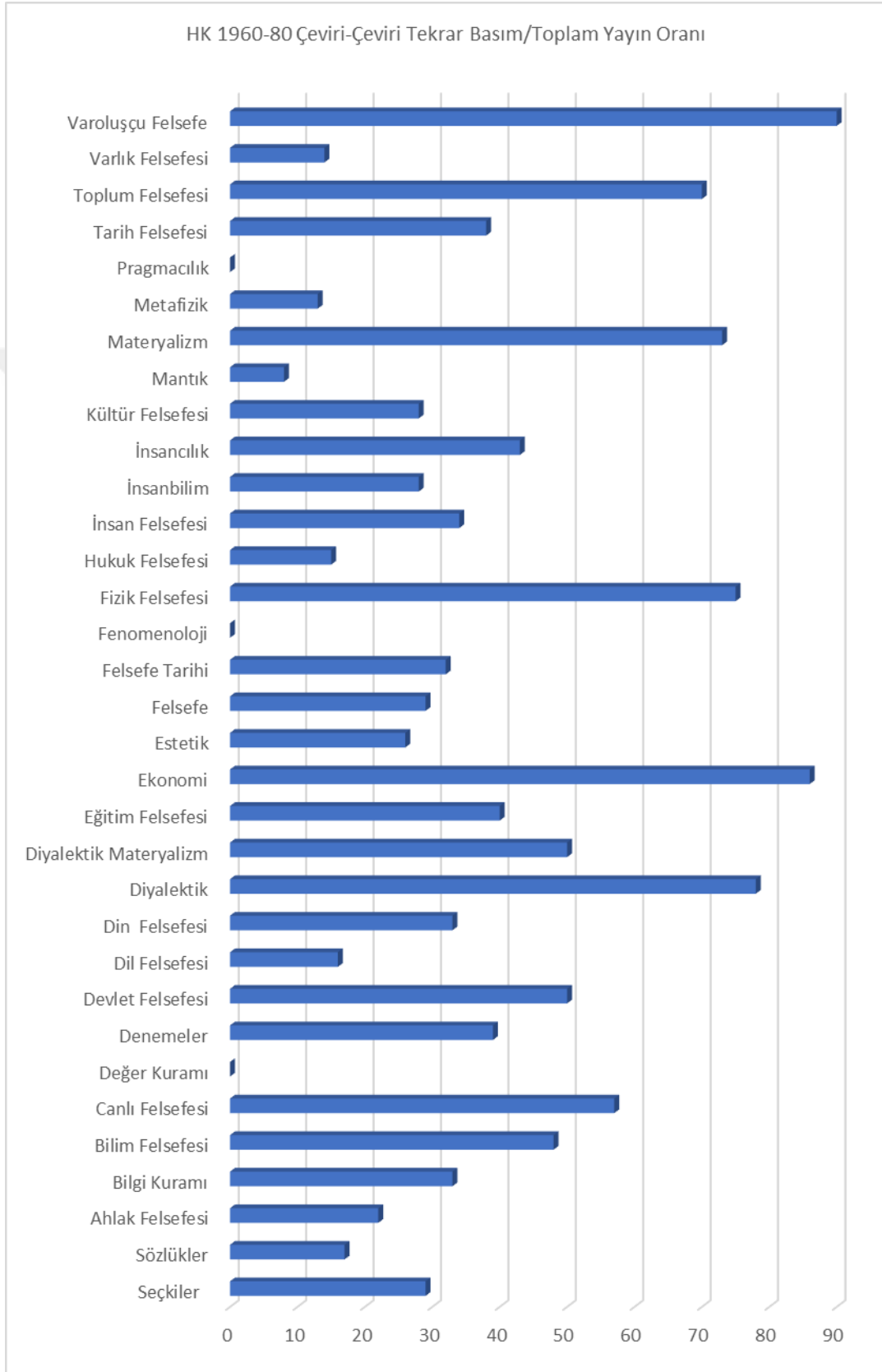
Pragmacılık	802-803	0/2	0
Tarih Felsefesi	804-816	5/13	38
Toplum Felsefesi	817-849	23/33	70
Varlık Felsefesi	850-856	1/7	14
Varoluşçu Felsefe	857-866	9/10	90
Toplam ⁴⁹	866	305	35 ⁵⁰

Bu tablodaki sayılar, örnek bibliyografya içinde a) 1960'tan önce basılıp, 1960-1980 arasında tekrar basımı yapılan ve b) 1960'tan itibaren çevirisi (ve yeniden basımı) yapılan yayınları göstermektedir. Ansiklopedi ve bibliyografya kısmındaki kayıtlarda 1960-1980 arasında çeviri ya da yeniden basılan yayın görünmemektedir. Bu durumda yukarıdaki tabloda yer verilen 1960-1980 arasındaki çeviri ve tekrar basılan çeviri yayınların sayısının bibliyografyadaki toplam yayın sayısına oranlanmasıyla aşağıdaki tablo elde edilmiştir. Bu tablodaki oranlar aşağıda örnekleriyle değerlendirilecektir.

⁴⁹ Toplam 866 yayın girişi, HK Bibliyografyasında konu alanlarına ayrılarak girişi yapılan yayın/eser sayısıdır. Bibliyografyanın son bölümünde Felsefe Tarihinde Adı Geçen Felsefeciler başlığı altında bu felsefecilerin yapıtlarını, yaşamöykülerini ve üzerlerine yazılan yazıların eklendiği 175 adet giriş vardır. Bu bölümde yer alan girişlerin bir bölümü önceki konu alanlarına gönderme ile eklenmiştir.

⁵⁰ Çeviri ve telif yayınlarla ilgili yüzde hesaplarında oranlar virgülden sonra tek basamak üzerinden yuvarlanmıştır.

Grafik 5.5: HK Bibliyografyasında 1960-1980 döneminde çeviri yayın girişlerinin toplam yayın girişine oranı

Yukarıdaki grafikten de görüleceği üzere HK Bibliyografyasında yer alan 33 konu başlığından 11'inde 1960-1980 dönemine ait çeviri yayınların oranı % 40 ve üzerinde, 6'sında % 60'ın üzerinde, 6'sında ise % 20'nin altında yer almaktadır, 'Ansiklopedi' (4 yayın girişi) ve 'Bibliyografyalar'la (1 yayın girişi) birlikte bölümlerin beşinde bu dönemde gerçekleşmiş çeviri yayın bulunmamaktadır.

En çok çeviri yayın yapılan konular (% 100-60 arası):	En az çeviri yayın yapılan konular (% 20 ve altı)	0 Çeviri (Çevirisine rastlanmayan konular)
Varoluşçu Felsefe Toplum Felsefesi Materyalizm Fizik Felsefesi Ekonomi Diyalektik	Varlık Felsefesi Metafizik Mantık İnsancılık Hukuk Felsefesi Dil Felsefesi Sözlükler	Ansiklopediler Bibliyografyalar Değer Kuramı Pragmacılık Fenomenoloji

Bu verileri değerlendirdiğimizde, 1. grupta yer alan Varoluşçu Felsefe ve Ekonomi alanlarındaki yayın üretiminin 1960-80 döneminde neredeyse yalnızca çeviri yoluyla gerçekleştiği, bir başka deyişle bu konuların yapılan çeviriler ve/ya da tekrar basımları yoluyla dönemde yer aldığı görülmektedir. Diğer taraftan 2. grupta yer alan konularda da telif yayınların üstünlüğü ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre, 1. grup konularının dönemin genel akışıyla daha yakından bağlantılı olduğu ya da aksi yönde 2. grubun felsefedeki bu akıştan diğerlerine göre çok daha az etkilenmiş olduğu düşünülebilir. Burada hatırlanması gereken nokta, yayın seçiminin 1960'tan başlatılmış olmasıdır, buna göre de önceki dönemlerde bu yayınlara eklenecek kayıtların olup olmadığı ayrı bir soru olarak karşımıza çıkar.

Bu aşamada **Sözlükler** başlığı altında yer alan yayınlara yakından bakarak bu soruların yanıtına bizi yaklaştıracak ipuçları elde edebiliriz. Oran olarak en alt grupta yer alan dönem içi çeviri sözlük yayını, aynı zamanda telif sözlüklerin oranının yüksekliğini de ifade etmektedir.

Sözlükler bölümündeki yayın girişleri incelendiğinde telif sözlüklerden yalnızca dört tanesinin 1960 öncesinden (1932, 1934, 1942,) geldiği, '70 öncesi dönemde dört tane,

'70 sonrasında da dört tane olmak üzere 1960-1980 döneminde toplamda sekiz adet telif sözlük çalışması yapıldığı görülmektedir.

Bu sözlükleri hazırlayanlar ve konuları şu şekildedir: Bedia Akarsu-terim, Ömer Nasuhi Bilmen-dini ve felsefi ahlak sözlüğü, Teo Grünberg, Adnan Onart-mantık, Orhan Hançerlioğlu-felsefe, Hatemi Senih Sarp-felsefe tarihi, Atilla Tokatlı-ansiklopedik sözlük, Adnan Turani-sanat terimleri sözlüğü.

Dönemde yayınlanan çeviri sözlükler ise Manfred Buhr-Marksçı-Leninci sözlük, Rosentahl-Yudin-Materyalist Felsefe sözlükleridir, çevirmenleri ise Engin Aşkın, Lütfi Ay ve Aziz Çalışlar'dır.

Sonuç olarak **Sözlükler** grubundaki bu verilere göre dönemde gerçekleştirilen sözlük çalışmalarında ağırlık telif yayınlarda ve genel felsefe konularıyla ilgiliyken, çeviri sözlükler daha alt alanlarla ve özellikle 1970'li yıllardan sonra yaygınlaştığı görüntüsünü veren Marksizm ve bağlantılı konularla ilişkilidir. Bu gruptaki çalışmaları gerçekleştirenler dönemin felsefecileridir; örneğin Teo Grünberg mantık konusunda önemli çalışmaları olan ve bu alanın Türkiye'deki gelişimine önemli katkısı olan bir akademisyendir. TDK da kurum olarak bu sözlük çalışmalarına katılmıştır.

Diğer konulardaki oranlar dikkate alındığında şu örnek sonuçlardan da söz edebiliriz:

Toplum Felsefesi konusunda örneğin Bourgin-Rimbert'in *Sosyalizm* çevirisi 1966-1974 arasında dört çevirmen tarafından 7 defa yapılmıştır, bu baskıların sayfa sayıları 112 ile 151 arasında değişmektedir.

Mao Tse-Tung'un *Teori ve Pratik* çevirisi 1966-1978 arasında aynı yayınevi ve çevirmen adıyla 7 defa basılmıştır. Bu çevirinin ikinci baskısındaki sayfa sayısı 228 iken, diğerlerinde 140-150 arasında değişmektedir.

Marx-Engels'in *Manifesto*'su 1968-1979 arasında dört çevirmen tarafından altı defa çevrilmiştir. 1968, 1976 ve 1979 çevirisi aynı çevirmen tarafından aynı yayınevinden çıkmıştır. 1979 baskısı 150, diğerleri 92 ve 68 sayfadır. Diğer yayınevlerinden ve çevirmenlerden alınan kayıtlarda ise sayfa sayılarının 80-87 arasında olduğu görülmektedir.

Bu bölümün telif yayınlarına bakıldığında ise 1932'de İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun, 1935'te Sadri Ertem'in, 1941'de İzzettin Mete'nin, 1933-1941 yıllarında Hilmi Ziya Ülken'in, genel olarak içtimaiyat konulu eserleri göze çarpmaktadır. 1960-1980 döneminin tek telif çalışması ise Şenel Adam'ın 1968-1970 tarihli *Eski Yunan ve Sağcı Düşünüş* konulu eseri olarak kaydedilmiştir.

1960 öncesi çevirilere bakıldığında Comte (1953) pozitivizm konusuyla yer almaktadır, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi* (1946) 1960'tan sonra dört baskı yapmıştır; Schaeffle'nin *Sosyalizmin Özü* adlı eserinin yayın tarihi ise 1947'dir.

Görüldüğü gibi bu gruptaki çeviri ve telif yayınlar arasında yayın tarihi ve içerik açısından önemli farklar vardır. Ayrıca bazı çeviri örneklerinden de görüldüğü gibi, aynı yayının çevirilerinde sayfa sayıları önemli farklarla ortaya çıkmaktadır, bu durumda yeniden çeviri açısından dikkate değer bir özellik olarak algılanıp almaması da gündeme gelebilir.

Varoluşçu Felsefe başlığı altındaki yayınlara bakıldığında Camus, Russell, Sartre gibi bu alandaki önemli isimler yayın akışını belirleyici konumdadır. Bu dönemin telif örneği Necati Engez'in *Marksizm ve Eksistansializm* adlı eseridir.

Ekonomi konusundaki gözlemler de ilginç bazı örnekleri karşımıza getirmektedir: Buradaki çeviri yayınlardan Karl Marx'ın *Ekonomi Politiğinin Eleştirisine Katkı* başlıklı çalışması 1970-74 arasında yayınlanmıştır. *Kapital* 'in birinci cildi de 1966 - 1978 arasında 12 baskıyla yer alır. Buna karşılık dönemin telif yayın pratiğinden örnek Mahmut Koloğlu'nun 1960-66 yılları arasında basılan *Ekonomi Doktrinler Tarihi* başlıklı eseri verilebilir; eserde İlk-Orta çağ ekonomisi, 15-18 yüzyıl Avrupa ekonomik sistemleri konuları yer alır.

Diyalektik çeviriler arasında Engels (1964-1979 arası, *Doğanın Diyalektiği* 4 baskı, Arif Gelen), Stalin (*Diyalektik ve Tarihi Materyalizm*, 1967-1977 arasında 8 baskı) gibi isimlere rastlarız; telif pratiği açısından öne çıkan Necla Arat (1977, *David Hume'da Akıl-Doğa Diyalektiği*), Necati Engez (1965, *Marksizm ve Eksistansiyalizm. Diyalektik Üzerine Tartışma*), Selahattin Hilav (1966, *Diyalektik Düşüncenin Tarihi*), Ali Kızılırmak (1973-1976, *Bilimde ve Felsefede Diyalektik Nedir?*) gibi yazarların

da çeviri yayınlardaki akışa paralel telif üretimleri bu başlık altındaki çalışmalarda dikkat çeken bir özelliktir.

İncelemede çeviri oranı açısından en alt grupta yer alan örneklerden söz etmek gerekirse şu tespitleri yapabiliriz:

Mantık başlığı altındaki toplam yayının üçte biri 1960'dan önce gerçekleşmiştir ve bunların 11'i çeviridir. 1960-1980 arasındaki çeviri yayın sayısı ise yalnızca 4'tür. 1960 öncesindeki çeviriler tekrar baskılarıyla sonraki yıllarda yer alır. Aynı dönemdeki telif yayınlara bakıldığında ise Hüseyin Batuhan-Teo Grünberg'le ilgili 9 giriş ile, Zeki Budak'ın bu iki yazarın eserlerinden hazırladığı liseler için mantık kitabını görebiliriz. Necati Öner'in 1965-1978 arasında AÜİF Yayınlarından 5 girişle, Cemal Yıldırım'ın ise 4'ü İngilizce olan 5 girişle bu konu başlığı altında temsil edildiğini görürüz. 1960 öncesi telif yayınlarda ise Nusret Hızır adına 6 giriş 1945-1947 yılları arasında yer alır. Bu verilerden hareketle **Mantık** konusu içindeki yayın üretiminin büyük oranda telif grubunda gerçekleştiği görülmektedir. Çeviri yayınlar ancak 1960 öncesinde belirgin haldedir.

İncelenen veriler ışığında felsefe alanındaki çeviri ve telif yayın pratiklerinin bazı dönemlerde içerik (yazar) açısından birbirine paralel seyrettiği, buna karşılık Mantık konusundaki örneklerde görüldüğü gibi bazı konularda tamamen telif üzerinden, yani Türkiye'ye özgü bir yaklaşımla gerçekleştiği görülmektedir. Bunun Türkiye'deki akademik felsefe eğitiminin yapılanmasıyla doğrudan bir ilgisi olduğunu da bu konudaki telif sahiplerinin kimliklerinden yola çıkarak düşünebiliriz. Yine eldeki yayın örnekleriyle ilgili olarak, sayfa sayılarının bazı yayınlarda aynı yayınevi aynı çevirmen durumunda bile farklı yıllarda ciddi değişiklikler gösterdiği izlenmektedir. Bunun yalnızca formatla ilgisi olup olmadığı ya da yayın politikalarından etkilenip etkilenmediği önemli bir araştırma sorusu olarak ortaya çıkmaktadır.

Tüm sınırlılıklarına rağmen Hasan Keseroğlu'nun bu çalışması, 1960-1980 döneminde felsefe alanında yapılmış çeviri yayınları için önemli bir kaynaktır. Buradan alınan bilgiler bu bölümün başında kısaca değindiğimiz kaynaklarla karşılaştırılmış, eser adı üzerinden bu dönemde yapılmış çevirilerin, yayınevi,

çevirmen, basım yılı, basım yeri bilgileri mümkün olduğu kadar netleştirilmiştir. Aynı çalışma telif yayınlar için de gerçekleştirilmiştir.

5.2.2 “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”na Göre Telif Yayınlar

Tez çalışması için gerçekleştirilen bu incelemenin çıkış noktasında, 1960-1980 döneminde yapılan telif yayınların, çeviri pratiğiyle aynı dönemsel koşullarda üretildiği varsayımı yer almaktadır. Dönemin politik, toplumsal, edebi, sanatsal ve kültürel gelişimi ve etkinliğiyle birlikte telif yayınlar da çevirilerin yerleştiği erek kültürü ve dolayısıyla bu kültürle ilişkilerini gözlemleyebileceğimiz bir zemin oluşturmaktadır. Buna ek olarak çeviri yayınlarla karşılaştırması yapılacak bir telif yayın listesi, yazar, konu, felsefe alanının alt alanları, yayınevleri gibi özellikler ve etkenler açısından dönemin genel yayın üretimini görme imkânı sağlayacaktır.

Türkiye Düşünce Yayınları Kaynakçası ile Hasan Keseroğlu'nun “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası” başlıklı çalışmasını konu başlıkları açısından daha önce karşılaştırmıştık. Bu kaynaktan yararlanarak söz konusu dönemde Türkiye'de gerçekleşen telif yayın pratiğini gözden geçirdiğimizde ise, çeviri yayınlarla ilgili yaptığımız tespitlerden daha farklı bazı özellikler dikkat çekmektedir. Bu sonuçlara değinmeden önce HK Bibliyografyasında telif yayınların hangi alan ve alt alanlarda ne oranda yer aldığını gözden geçirebiliriz.

Tablo 5.5: HK Bibliyografyasında bölüm / alt bölüm başlıkları ile telif yayın oranları

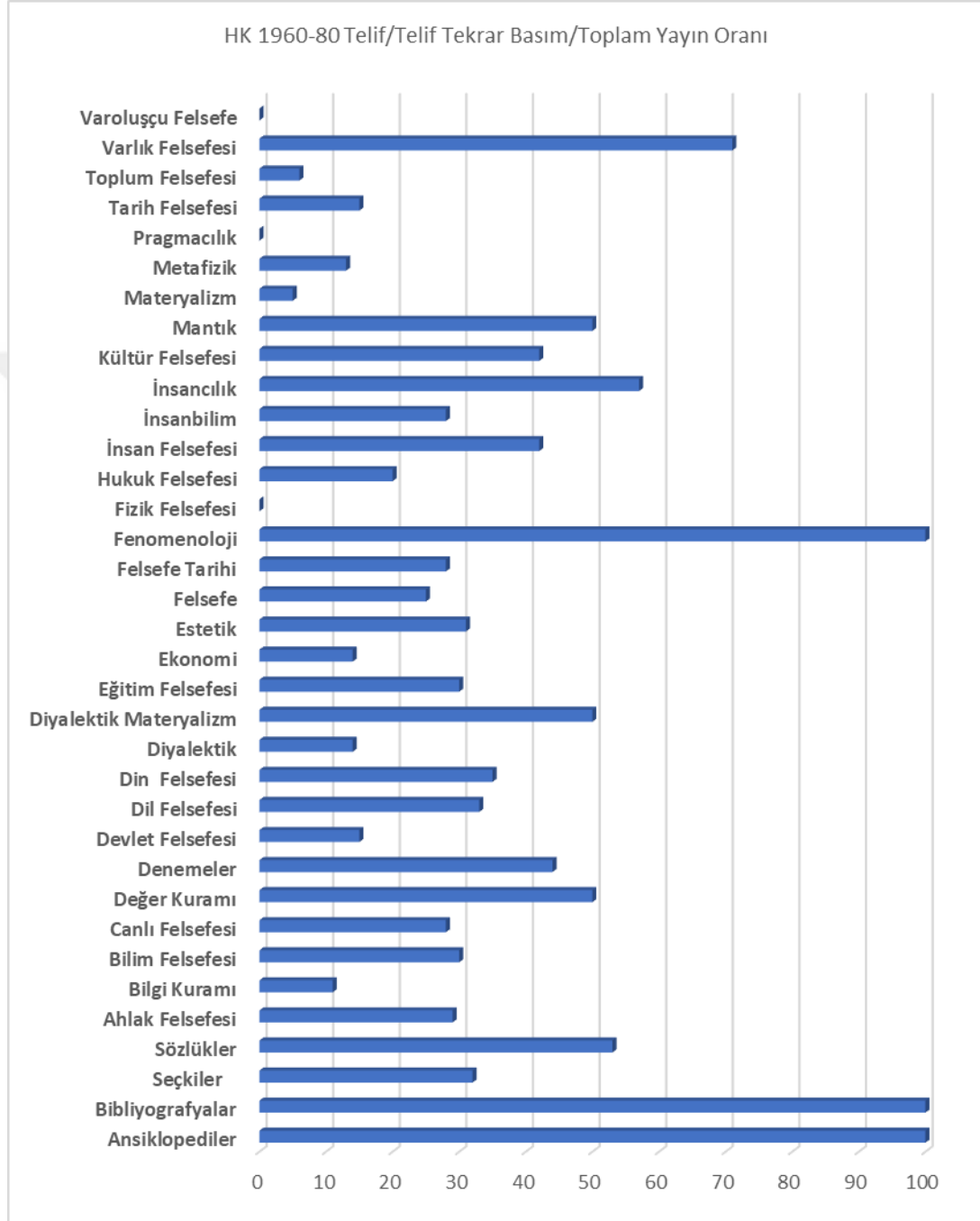
Bölüm /Alt Bölüm	Giriş sıra no	1960-80 arası telif yayın girişi (adet) / toplam yayın girişi	Telif yayın / toplam yayın %
Ansiklopediler	1-3	3/3	100
Bibliyografyalar	4	1/1	100
Seçkiler	5-35	10/31	32
Sözlükler	36-52	9/17	53
Ahlak Felsefesi	53-134	24/82	29
Bilgi Kuramı	135-152	2/18	11
Bilim Felsefesi	153-198	14/46	30
Canlı Felsefesi	199-205	2/7	28
Değer Kuramı	206-209	2/4	50
Denemeler	210-281	32/72	44
Devlet Felsefesi	282-321	6/40	15

Dil Felsefesi	322-327	2/6	33
Din Felsefesi	328-412	30/85	35
Diyalektik	413-426	2/14	14
Diyalektik Materyalizm	427-428	1/2	50
Eğitim Felsefesi	428-437	3/10	30
Ekonomi	438-444	1/7	14
Estetik	445-527	26/83	31
Felsefe	528-582	14/55	25
Felsefe Tarihi	583-642	17/60	28
Fenomenoloji	643-645	3/3	100
Fizik Felsefesi	646-657	0/12	0
Hukuk Felsefesi	658-677	4/20	20
İnsan Felsefesi	678-703	11/26	42
İnsanbilim	704-717	4/14	28
İnsancılık	718-724	4/7	57
Kültür Felsefesi	725-731	3/7	42
Mantık	732-767	18/36	50
Materyalizm	768-786	1/19	5
Metafizik	787-801	2/15	13
Pragmacılık	802-803	0/2	0
Tarih Felsefesi	804-816	2/13	15
Toplum Felsefesi	817-849	2/33	6
Varlık Felsefesi	850-856	5/7	71
Varoluşçu Felsefe	857-866	0/10	0
Toplam	866	256	29

1960-1980 arasındaki çeviri yayınlarından farklı olarak burada Ansiklopedi ve Bibliyografya bölümlerindeki, ayrıca fenomenoloji bölümündeki yayınların tamamının telif olduğu görülmektedir. Telif yayınlar arasında yayın ve metin türü açısından farklılık oluşturacak şekilde örneğin okullar için hazırlanan yayınlarla farklı yazıların tıpkıbasımları ve tefsirler de bulunmaktadır.⁵¹

⁵¹Tefsir ve tıpkıbasımlar tez çalışmasındaki incelemenin dışında bırakıldığından burada, Pym'in kavramıyla bir tür araştırmacıya bağlı filtre uygulandığını söyleyebiliriz.

Grafik 5.6: HK Bibliyografyasında 1960-1980 döneminde telif yayın girişlerinin toplam yayın girişine oranı

Yukarıdaki grafikten de görüleceği gibi, telif yayınların toplam yayına oranı tabloda yer alan konu başlıklarının 4'ünde % 60'ın üzerinde, 9'unda ise % 20'nin altında yer almaktadır, konuların üçünde bu dönemde gerçekleşmiş telif yayın bulunmamaktadır. Bu oranlara göre tabloda şu konular dikkat çekmektedir:

En çok telif yayın yapılan konular (% 100-60 arası)	En az telif yayın yapılan konular (% 20 ve altı)	0 Telif (Telif yayını olmayan konular)
Ansiklopedi Bibliyografya Fenomenoloji Varlık Felsefesi	Ekonomi Hukuk Felsefesi Diyalektik Devlet Felsefesi Bilgi Kuramı Materyalizm Metafizik Tarih Felsefesi Toplum Felsefesi	Varoluşçu Felsefe Pragmacılık Fizik Felsefesi

H. K. Bibliyografyasındaki telif yayınlardan elde edilen bu verilere göre 1. grupta yer alan dört konuda Türkiye'de 1960-1980 döneminde telif yayın oranlarının ağırlık kazandığı görülmektedir. Diğer taraftan 2. grupta yer alan konularda da telif yayınların sınırı ortaya çıkmaktadır.

Çeviri ve telif yayın gruplarının toplam yayın sayısına oranları bir arada değerlendirildiğinde HK Bibliyografyasının içerdiği 1928-1978 arasındaki 50 yıllık süre içinde, belli konu başlıklarında felsefe alanındaki yayın faaliyetinin büyük bölümünün dönemin son 20 yılında gerçekleştiği görülür. Bilim Felsefesi, Denemeler, Din Felsefesi, Diyalektik, Felsefe, Ekonomi, İnsancılık gibi konu başlıklarındaki (aralarında 1960 öncesi yayınlanıp tekrar baskılarıyla yayınına devam edilen örneklerin de olduğu) yayın oranı, felsefe alanının geneldeki yayın faaliyeti açısından belirleyici olmuştur. Bu dönemde bir yandan Klasikler'in basımı devam ederken da bir yandan da çağdaş düşünürlerin ve konuların felsefe alanındaki yayın faaliyetinin konusu olduğu görülebilir. Bu sonuçlar tez çalışmasının odağında yer alan çeviri ve telif yayınların konumunu doğru şekilde tespit etmek açısından önemlidir. Bu oranlar dikkate alınarak yapılan incelemelerde kayda değer bulunan şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Çeviri yayınlarda birden fazla örnekte (Bergson, Russell, Klasikler vb) gördüğümüz bütün döneme yayılma hali telif yayınlar için geçerli değildir. Bu dönemde telif yayınların özellikle dönemin ilk çeyreğinde sınırlı sayıda kaldığını, 1965-1975 arasında belirli bir yoğunluk olduğunu izlemek mümkündür. Yayın sayısı ve tekrar baskı açısından çeviri yayınlardan (basılan kitap sayısından ayrı olarak) daha düşük bir ortalama söz konusudur.

- Bu dönemde yine çeviri yayınlardan farklı olarak dönemin bütününde tek yazar-tek kitap oranının yüksek olduğu da görülebilir. Yani bir kişi yazdığı tek bir kitap ile bu dönemde düşünsel metin üretimine katılmış durumdadır. Ancak metin üretiminden düşünce üretimine geçişte telif yayınların özgün konumu dikkate alındığında, bu sayının anlamının ortaya çıkan eser üzerinden ayrıca gözden geçirilmesi gerekir.

- Telif yayın grubundan çıkardığımız bir diğer sonuç, Türkiye'de felsefenin izlediği yol boyunca hangi alt alanlarda çalışmaların yoğunlaştığını görmek olmuştur. Buna örnek olarak Alman bilim adamlarının İstanbul ve Ankara Üniversitesi'nde kurdukları kürsülerden biri olan mantık konusunu gösterebiliriz. 1960-1980 arasında mantık konulu çeviri yayın sayısı yalnızca 4'tür ve 1960 öncesindeki çeviriler tekrar baskılarıyla sonraki yıllarda yer almaktadır. Ancak aynı dönemdeki telif yayınlara baktığımızda ise, Hüseyin Batuhan-Teo Grünberg'le ilgili çok sayıda girişin, ayrıca Zeki Budak'ın bu iki yazarın eserlerinden hazırladığı liseler için mantık kitabının yer aldığını görebiliriz. Necati Öner'in 1965-1978 arasında AÜİF Yayınlarından 5 girişle, Cemal Yıldırım'ın ise 4'ü İngilizce olan 5 girişle bu konu başlığı altında temsil edildiğini görürüz. 1960 öncesi telif yayınlarda ise Nusret Hızır adına 6 giriş 1945-1947 yılları arasında yer alır. Bu verilerden hareketle mantık konusu içindeki yayın üretiminin büyük oranda telif grubunda gerçekleştiği görülmektedir ve bunun önemli bir sebebi, yukarıda belirttiğimiz şekilde Alman bilim adamlarının Türkiye'deki akademik ortama getirdiği yenilikler olarak görünmektedir.

1960-1980 dönemindeki telif yayınlar arasında bir diğer önemli örnek Orhan Hançerlioğlu'nun *Düşünce Tarihi* ve 7 ciltlik *Felsefe Ansiklopedisi* adlı yayınları olmuştur. Hançerlioğlu'nun bu çalışmaları dönemin özellikle son çeyreğinde tekrar baskılarıyla sıklıkla gündeme gelen, bugün için de önemini korumaya devam eden iki kaynaktır. Benzer şekilde Nermi Uygur'un, tarih itibarıyla kısmen dönemin

başlangıcında kalmakla birlikte tekrar baskılarıyla günümüze ulaşan Hilmi Ziya Ülken'in çalışmaları, Türkiye'de düşünce üretimi ve felsefe çalışmalarıyla ilgili değerlerini kaybetmeyen özgün eserler olarak varlıklarını sürdürmektedir.

- 1960-80 döneminin telif yayınlarında dikkat çeken bir diğer nokta, çeviri yayınlarda rastlanmayan "ayrı basım"larla ilgili kayıtlar olmuştur. Özellikle Türkiye'deki felsefe alanındaki önemli süreli yayınlardan biri olan "Felsefe Arkivi"nin belirli sayılarından "ayrı basım" olarak yapılan bu yayınlar örneğin Bedia Akarsu, Necla Arat, Agah Çubukçu, Macit Gökberk, Nusret Hızır, Takiyettin Mengüşoğlu, İsmail Tunalı gibi yazarlara aittir.⁵²

Telif bibliyografya çalışmasından çıkan dikkat çekici bir sonuç, konu ve içeriklerin çeviri yayınlardan farklılığıdır. Bu dönemin telif yayınlarında yer verilen konular özellikle dönemin ikinci yarısından itibaren neredeyse bir patlama yaşayarak çevrilen sol literatürden farklı başlıklarda çalışılmıştır. Bu dönemde yoğun olarak çeviri yayın basan yayınevlerinin bir bölümüne telif yayınlarda çok az rastlanmaktadır. MEB'in telif çalışmalarda basım yeri olarak yer alma sıklığı da çeviri yayınlara göre düşüktür. Buna karşılık telif yayınlarda aktif olarak gündemde kalan iki kurum İstanbul Üniversitesi ve Ankara Üniversitesi olmuştur. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, bu açıdan telif yayın üreten yayınevleri grubunun ön sıralarında yer almaktadır. Bu da yine daha önce değindiğimiz şekilde, felsefenin Türkiye'deki üretimi ve tarihçesiyle akademi arasındaki bağlantıya uygun olarak değerlendirebileceğimiz bir sonuçtur.

Çeviri ve telif yayın gruplarının her ikisi için dikkat çekici sonuçlardan biri Gazzali ve Farabi'nin iki grupta da sahip olduğu görece geniş alandır. Doğu Felsefesi'nin bu önemli isimlerine gerek çeviri gerekse telif yayınlarda bu şekilde yer verilmiş olması, Türkiye'deki felsefe geleneği açısından dikkat çekici konumdadır.

⁵² Dönemin yayıncılık koşulları açısından bu yayın şeklinin düşünce yayınları alanındaki yeri de ayrıca gözden geçirilebilir.

Bibliyografya çalışmalarına seçilen yayınların sayfa sayısı her iki tabloda farklılık göstermekle birlikte, sayfa sayısı düşük olan yayınların da bu listelere eklendiğini gördük. Dolayısıyla 1960-1980 telif yayınlardan elde ettiğimiz tabloda da kimi zaman 25 sayfa tutan bu örneklerle yer vermiş olduk.

Kısaca özetlemeye çalıştığımız gibi, yapılan bu inceleme ve değerlendirmeler sonucunda Türkiye'de 1960-80 döneminde düşünsel metin alanında çeviri ve telif yayın pratiğinin kendi içinde ilginç veriler barındırdığı ortaya çıkmıştır. Daha yakından bakıldığında örneğin felsefenin bazı alanlarında yayın pratiği ağırlıklı olarak teliften oluşurken, bazı konularda ise neredeyse tamamen dış kaynaklardan transfer şeklindeki bir yapı ağırlık kazanmaktadır. Bu nedenle, tez çalışmasının konusu olan, özel alan bibliyografyalarının çeviri tarihi açısından konumu ile ilişkisini doğru bir şekilde tanımlayabilmek açısından, telif bibliyografyanın değerlendirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır.

5.3 “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”nda Çeviri ve Telif Bibliyografya Verilerinin Karşılaştırılması

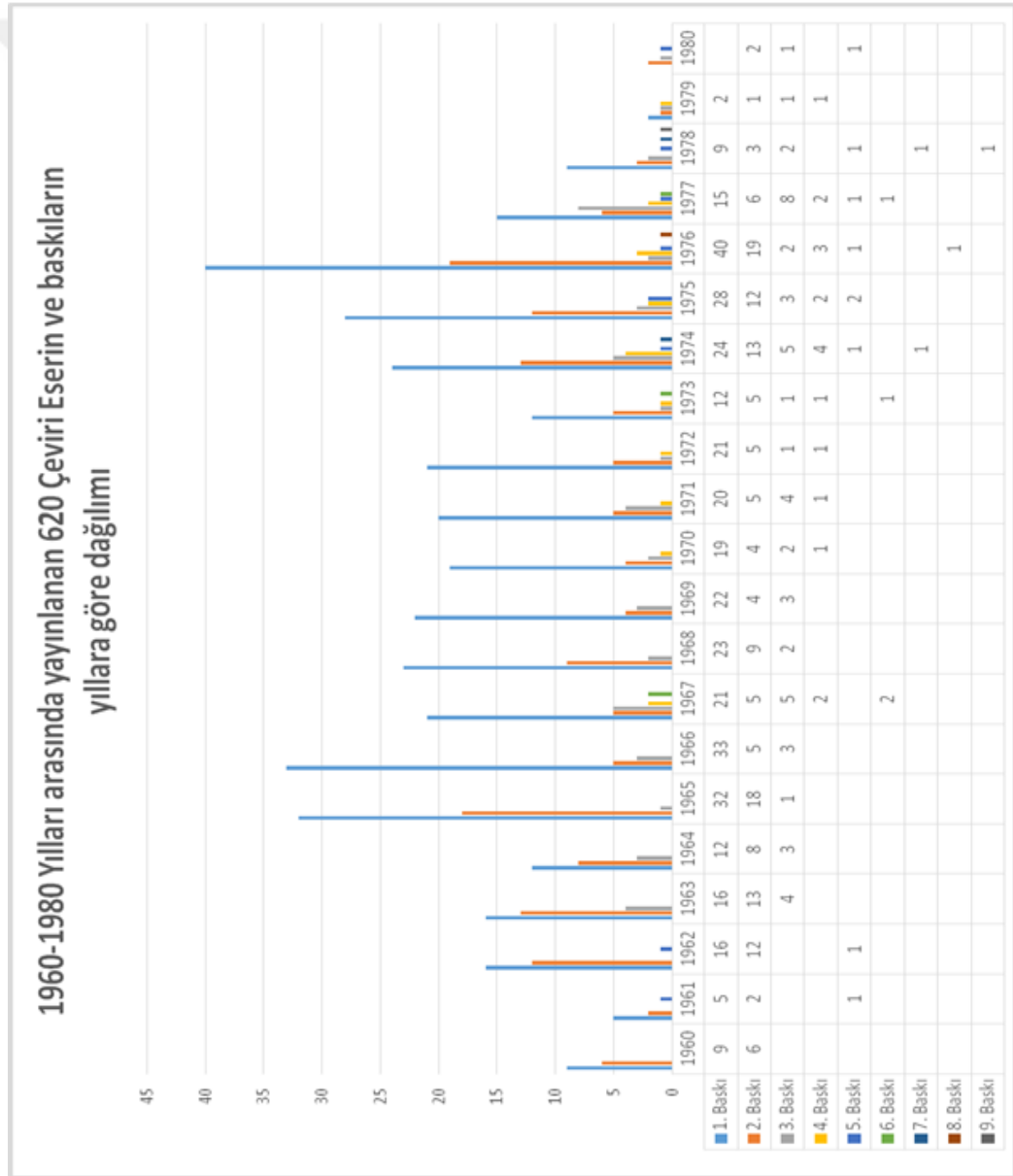
Tez çalışmasında yararlandığımız örnek bibliyografyadan hazırlanan Excel tablosundan çıkan bazı genel sonuçlara yukarıda değinmiştik. Bu bölümde ise bu tablodan üretilen bazı grafiklere yer verecek ve tespit ettiğimiz örnek durumları çeviri tarihi araştırmalarına olası katkısı açısından değerlendireceğiz.

Bu grafiklerden ilki basım sayılarının yıllara göre dağılımını göstermektedir. Buna göre 1960'tan itibaren sayılan ilk ve devam basımları, 1965-1966 ve 1976 yıllarında belirgin bir artış göstermiştir. Bu iki tarih arasındaki yaklaşık 10 yıllık dönemde çeviri yayın faaliyetinin belli bir tempoda ilerlediği de görülmektedir. İlk basımı 1960'tan önce olanlar dahil, 2. basımlar da bu çizgiye paralel bir yoğunluk içinde gerçekleşmiştir. En çok basım sayısı 9'dur. Yayınevleri kategorisiyle bakıldığında ise örneğin Mehmet Selik'in ve Alaattin Bilgi'nin 1966 yılında Marks ve Engels'ten yaptığı çevirilerin yoğunluğu dikkat çeker. 1976 yılında ise Georges Politzer çevirilerinde yoğunluk vardır. Bu durumda bu iki yılda gerçekleşen çeviri sayısındaki

artışın doğrudan bu çevirmenler ve çevirdikleri yayınlarla bağlantısı olduğu düşünülebilir.

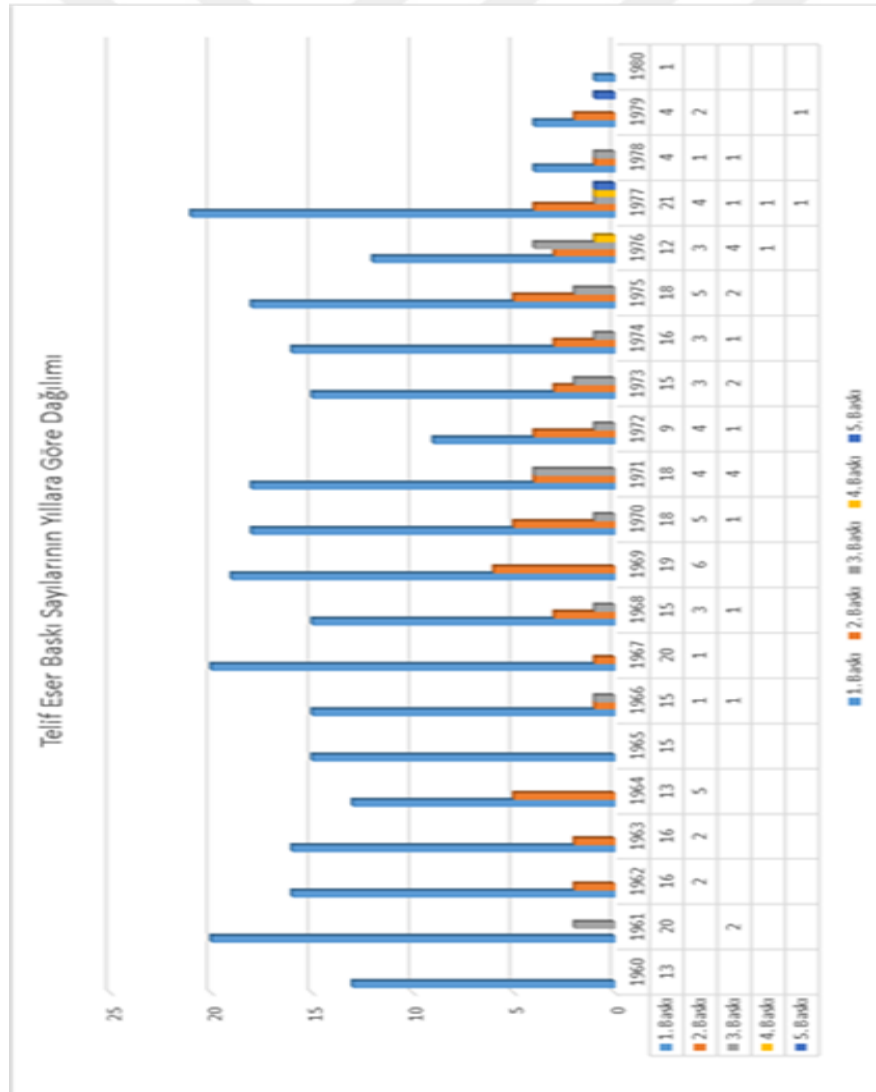
Bibliyografyadan elde edilen bir diğer veri grubu çeviri ve telif yayın alanındaki basım sayılarıdır. Bu sayılar 1960 öncesinde basımı yapılmış ve 1960'tan sonra da basımına devam edilmiş yayınlarla ilk defa 1960'dan sonra yayınlanan ve yeniden basılan yayınları tarif eder. Aşağıdaki grafik bu veri grubuyla ilgili genel bir görünüm sunmaktadır.

Grafik 5.7 HK Bibliyografyası 1960-1980 dönemi çeviri ve tekrar basımlarının yıllara göre dağılımı.

Bu grafiğe göre dönem içindeki çeviri yayınların tekrar baskılarıyla birlikte yıllık ortalaması 20-30 arasındadır, ancak 1965-66 ve 1974-1976 yılları bu sayının 50-60 aralığına ulaştığı dönemleri gösterir. 9 baskıya ulaşan Montaigne'in *Denemeler*'i ya da çok çevrilen ve çok basılan, Politzer'in *Felsefe'nin Başlangıç İlkeleri* gibi yayınlar bu çeviri yayın sayısını etkileyen önemli örnekler olarak belirir. Buna karşılık aşağıdaki görüldüğü gibi telif yayınlardaki basımların dağılımı bundan biraz daha farklı ve az sayıdadır. Bu tabloda 1961, 1967 ve 1977 yılları öne çıkmaktadır. En çok basım sayısı 5'tir.

Grafik 5.8: HK Bibliyografyası 1960-1980 dönemi telif ve tekrar basımlarının yıllara göre dağılımı

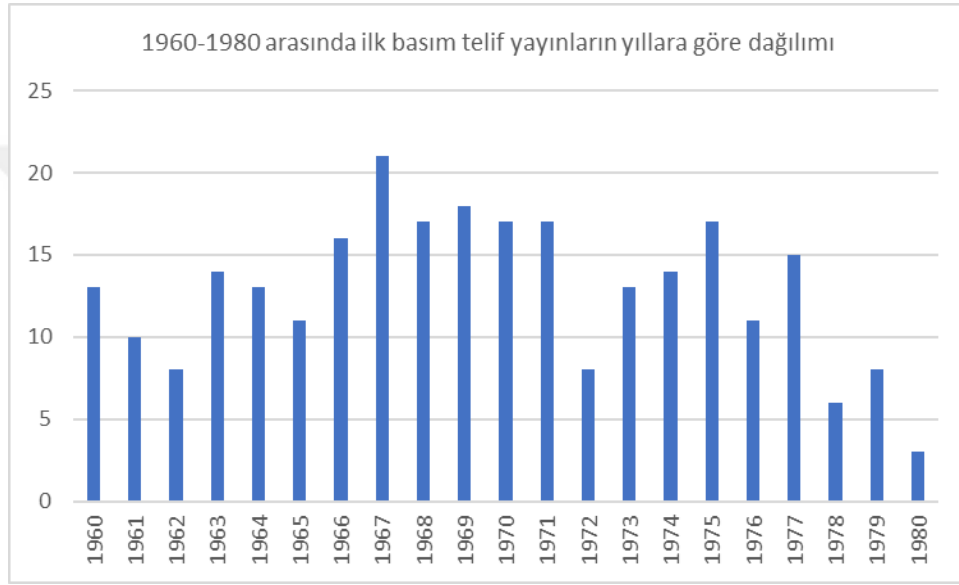
Her iki grafiği bir arada değerlendirdiğimizde 1960-1980 döneminde felsefe alanında gerçekleşen yayın faaliyetinin bütününde çevirinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Buna göre, yayınlanan eserlerin basım ve dağıtım oranlarını dışarıda bırakarak, bu durumun felsefe özel alanında oluşan kanondaki etkisinden de söz edilebilir. Yayın girişi olan konu başlıklarının bütününde çeviri yayınlara göre telif yayınlarda daha düşük ortalamalı ve daha dengeli bir dağılım söz komsusudur. Çeviri yayınlarda 1965-66 ve 1974-76 yılları ilk basımlarla olduğu kadar tekrar basım sayılarıyla da ön planda yer alır. Bu haliyle felsefe alanının yayın faaliyeti bu bölümün başında 1960-1980 dönemi için yer verdiğimiz *Türkiye Bibliyografyası*ndan hareketle oluşturulan genel yayın tablolarına yakın bir görüntüdedir.

Aşağıdaki iki grafikte ise dönem içindeki çeviri ve telif ilk basımların dağılımı daha yakından görülmektedir.

Grafik 5.9: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım çevirilerin yıllara göre dağılımı

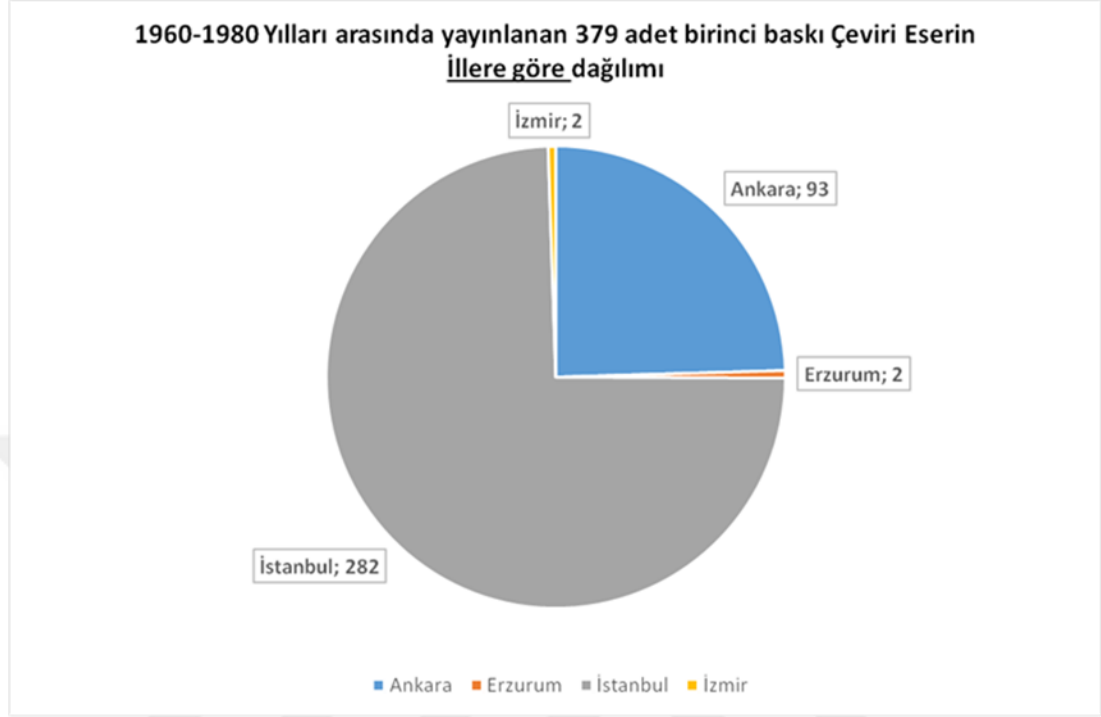

Grafik 5.10: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım telif yayınların yıllara göre dağılımı

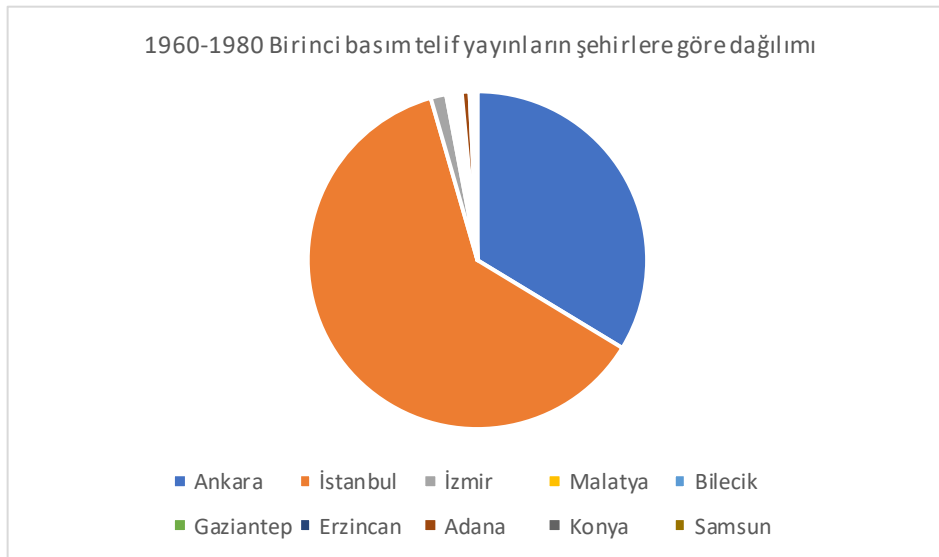

Çeviride ilk baskılarla ilgili bir başka sonuca, yayın merkezleri ve şehirler üzerinden göstererek ulaşabiliriz. Toplam çevirilerin %75'i ve bunların içinden ilk basımların yaklaşık %33'ü İstanbul'da, diğerleri ise Ankara'da gerçekleştirmiştir. Her iki yayın grubunda İstanbul merkez konumdaki yayın yeri olmuştur ancak yayınların gerçekleştiği yerler açısından telif yayın faaliyetinin sınırlı sayıda da olsa Türkiye'de daha fazla şehirde gerçekleştiği, bu durumda daha geniş bir alanda yayıldığı görülebilir. Aşağıdaki iki grafikte çeviri ve telif yayınlarda ilk basımların illere göre dağılımına yer verilmiştir.

Grafik 5.11: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım çevirilerin illere göre dağılımı

Grafik 5.12: HK Bibliyografyasına göre 1960-80 döneminde 1. basım telif yayınların illere göre dağılımı

5.3.1 Telif ve Çeviri Bibliyografyalar Üzerinden Saptanan Örnek Durumların Çeviri Tarihi Araştırmalarına Olası Katkıları

Çeviribilim disiplininin önemli başvuru kaynaklarından biri olan bibliyografyaların son dönem gelişmeleriyle yayın dünyasındaki birikimlere kolaylıkla ulaşabileceğimiz birer kanala dönüştüğünü söylemek yanlış olmayacaktır. Çeviri tarihi araştırmalarının yaygın araçlarından biri olarak bibliyografyalar, bir araya getirilen yayınların künye bilgilerine göre belirli dönemlerin, yazarların, yabancı dillerin odak noktasında bulunduğu araştırma süreçlerinde aynı zamanda önemli birer yönlendiricidir.

Tez çalışmasında bibliyografyaların bu özelliğine ek olarak, bizi ulaştırabileceği ya da işaret edeceği daha farklı odak noktalarının olup olmadığı sorusundan hareketle veri setlerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma sırasında, örnek bibliyografyanın ait olduğu özel alan olarak felsefedeki belli bir dönemin yayın faaliyeti ve bunun da içinde telif ve çevirinin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine çalışılmıştır. 5. Bölümün ilk kısmında örnek bibliyografyadan elde edilen verilerle dönem içinde ağırlık kazanan telif ve çeviri olgularını saptamaya ve alanın genel görüntüsüne ulaşmaya çalıştık. Bu noktada bibliyografya çalışmalarının nedensellik konusunda araştırmacıya destek olmakla birlikte, olayların ve olguların varlığını açıklamak açısından ek bilgilere ihtiyaç bırakacağının, bu tür araştırmaları yapanlar arasında kabul gören bir durum olduğunu belirtelim.

Bu noktada telif ve çeviri alanında saptadığımız olgulardan biri, telif literatürde yer alan ortaöğretim öğrencilerine yönelik felsefe ders kitabı ve bunların özetleridir. Teo Grünberg, Adnan Onart, Nurettin Topçu gibi disiplin içinde önemli isimlerin hazırladığı sayıları görece az bu türden yayınlar çevirilerin potansiyel hedef kitlesi olan öğrencilerin felsefe bilgisiyle karşılaştığı ortamı oluşturmaktadır. Bu yayınların varlığı, çeviri yayınlar arasında da bu nitelikte çalışmaların üretimini gözden geçirme konusunda araştırmacıyı yönlendirebilir; eldeki çalışma kapsamında bu tür bir yayın örneğine rastlanmamıştır.

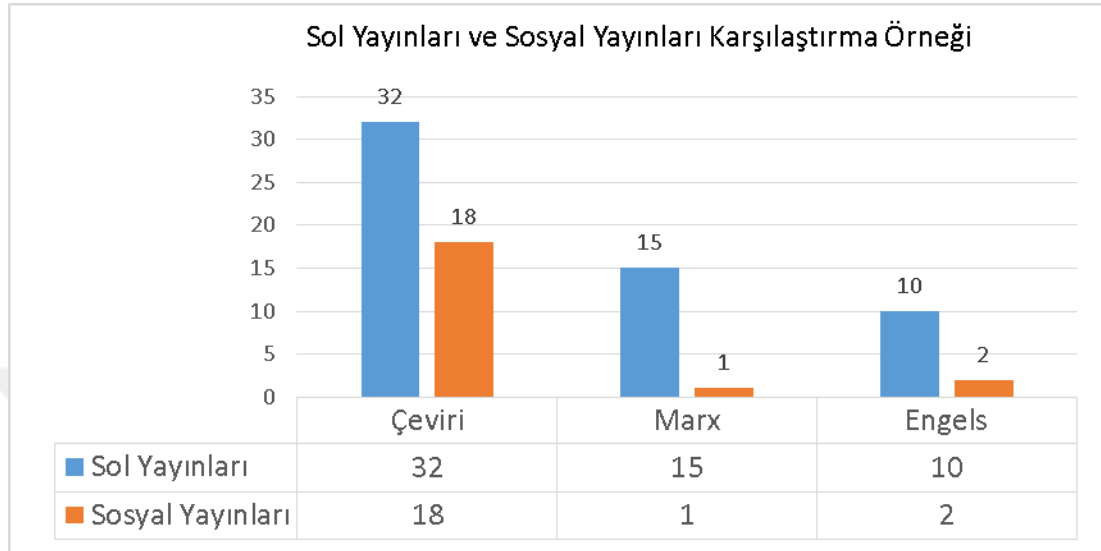
1960-1980 döneminin telif ve çevri yayın konularıyla paralel olarak bu yayınların üretildiği merkezler de, araştırılacak tarihsel bütün içindeki bir diğer parçaya işaret etmektedir. “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası”na göre çeviri yayınları değerlendirdiğimiz bölümde, İstanbul ve Ankara’nın gerek özel yayınevleri gerekse devlet kurumları üzerinden yayın merkezleri konumunda olduğunu, bu şehirlere Erzurum ve İzmir’in ancak birkaç yayınlı eşlik ettiğini görmüştük. Telif yayınlarla ilgili dökümden ise bu iki şehir dışında kalan, sınırlı sayıda ancak kendine özgü mekanlar olarak daha küçük yerleşim birimleriyle karşılaştık. Bu kapsamda Adana, Bilecik, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Konya, Malatya, Samsun gibi şehirlerin, felsefenin ancak birkaç üniversitede akademik bir disiplin olarak var olduğu dönemde, İstanbul ve Ankara’nın kapasitesinden çok uzak, ancak kendi konumlarında ve koşullarında felsefeyle toplum arasında küçük de olsa bağ kurabilen bir işlev üstlendikleri ve bu şekilde mikrotarihsel bir araştırma için örnek teşkil ettikleri ifade edilebilir. Örneğin Bilecik’teki basımevinde 1942-1984 yılları arasında aylık ya da haftalık gazete ve dergi basarak posta yoluyla İzmit’e ve hatta Almanya’ya gönderilebilmekteydi:

“Yayınlanan gazeteler fikir, sanat, mizah ve politika içerikliydi. Bir de kendi gazetemiz ‘Bozüyük’ adıyla 300 adet gazete çıkarıyorduk. Haftalık olarak çıkarılan gazetenin fiyatı 5 kuruştı. Gazete vilayet genelinde dağıtıldığı gibi Almanya’ya yurt içindeki çeşitli yerlere Askeriye ’ye ve iş gereği Bozüyük dışında olan abonelere bir kuruşluk PTT pulu yapıştırılarak gönderilirdi.”⁵³

Yayın merkezi olarak ön plana çıkan İstanbul ve Ankara arasında ikinci bir durum sol yayınların çevirileri örneğinde görülebilir. Bibliyografik verilerin farklı şekillerde değerlendirilmesiyle genelden özele daha spesifik sonuçlara ulaşmanın örneği olarak Ankara’daki Sol Yayınları ile İstanbul’daki Sosyal Yayınları arasındaki karşılaştırmada, konu-yayınevi-telif kategorileri ve çeviri yayın dağılımı bir arada değerlendirilmiştir. Burada genel telif ve çeviri oranının aksine bir durum ortaya çıkmıştır.

⁵³ <https://www.bilecikhaber.com.tr/efsane-muhtar-bedri-yaz-ile-guzel-bir-soylesi-262929h.htm>, erişim: 10.10.2021

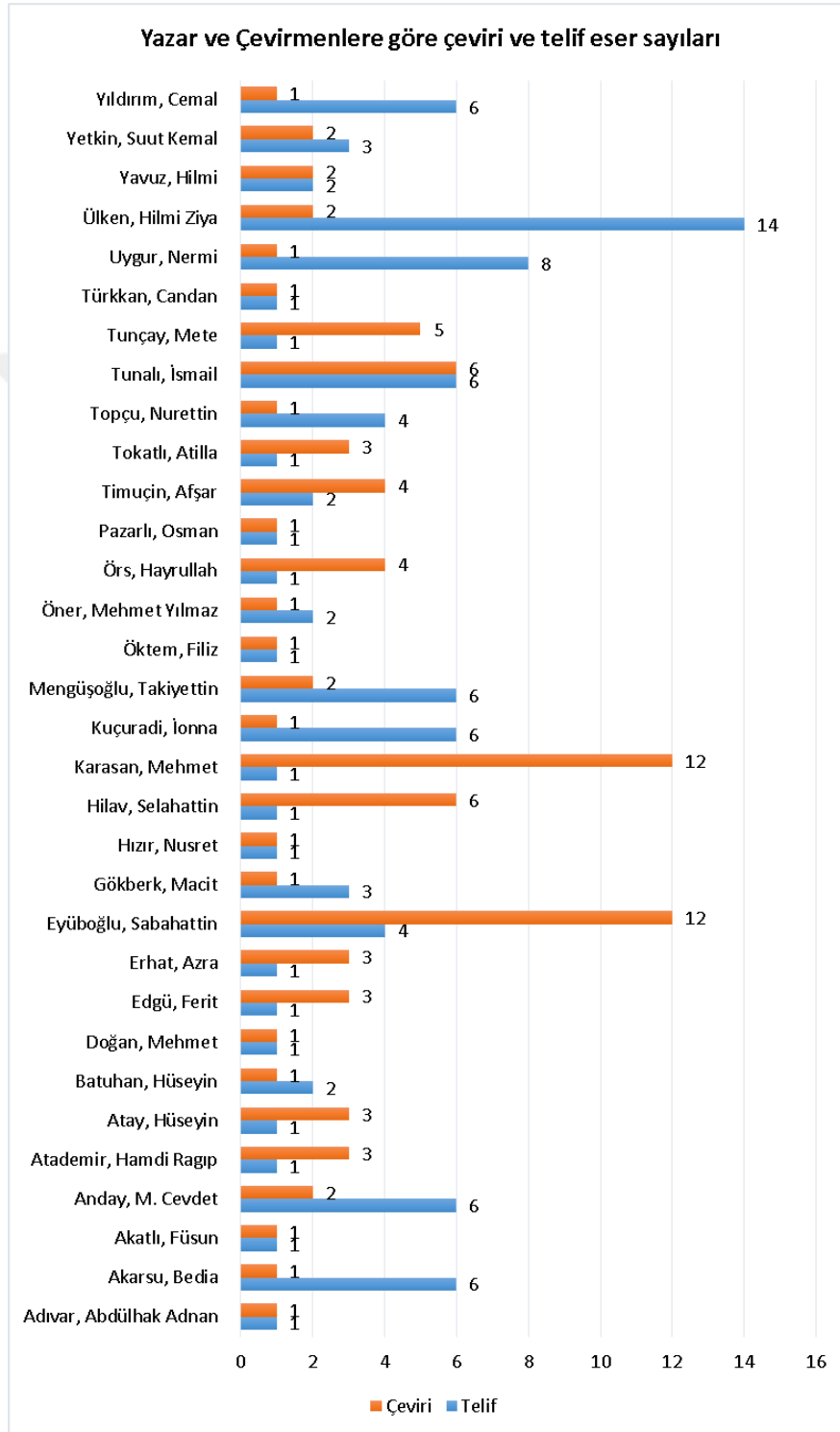
Grafik 5.13: Sol ve Sosyal Yayınları örneğinde konu-yayınevi-telif ve çeviri yayın bağlantısı

Yukarıdaki grafik Marks ve Engels'in eserlerinin çevirisinde Ankara'daki yayınevinin yoğunlaştığını gösterir. Çalışma tablolarındaki bütün yayınevleri için olmasa da böyle bir veri diğer yayın türleri ile yayınevi kombinasyonunu çağrıştıracak, örneğin Ankara'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin ve MEB'in yanı sıra bir yayın merkezi olarak Sol Yayınları'nın konumunu sorgulatabilecektir.

1960-1980 dönemi, Tercüme Bürosu'nun çeviri faaliyetinin son demleriyle sol görüşlü yayınların hızlı yükselişlerinin aynı anda yaşandığı bir zaman dilimine karşılık gelir. Bu noktada 1960 yılının gerçek anlamda bir dönem başlangıcı olmamakla birlikte, tez çalışmasında tarihsel sınırların temsilen belirlendiğini, bu anlamda örnek bibliyografyaya araştırma kapsamında eklenmiş bir filtre olacağını bir kez daha hatırlayarak, aynı anda çeviride devletten özel yayınevlerine geçiş örneklerinin yaşandığını da belirtebiliriz. Vedat Günyol, Sabahattin Eyüboğlu, Azra Erhat ya da Vehbi Eralp gibi önemli yazarların, yazar ve çevirmen kimlikleriyle bu dönemde etkin konumlarda bulundukları rahatlıkla söylenebilir.

Grafik 5.14: Yazar-çevirmen olarak telif ve çeviri yayın faaliyetine katkıda bulunan kişiler

Çevirmen ve yazarlar arasında telif ve çeviri yayın karşılaştırması ve buradan doğacak eşleşmeler, bu kişilerin kişisel sermaye ve habituslarına, eğitim ve çalışma hayatlarına yönelik bilgilerle birleştirildiğinde, örneğin felsefe eğitimiyle ilgili telif yayınları dahil ettiğimizde oluşacak görünüm, Türkiye’de felsefe disiplinine telif ve çeviri yayın faaliyetinin üzerinden, çeviri tarihine ise, bir özel alanın içinden geçtiği tarihsel toplumsal koşulları kendi literatürü üzerinden nasıl yansıttığını göstererek katkı sağlayabilir. Nitekim bu yazar ve çevirmenlerin bir bölümü devlet tarafından yurtdışına gönderilerek, devlet görevinde çalışarak, bir kısmı dergi, gazete ve akademik yayın türlerinde de metinler üreterek alan dışındaki bilgi ve becerilerini, felsefe alanında ürettikleri çeviri ve telif yayınlara aktarmış, dolayısıyla kanonun şekillenmesinde iki katmanlı bir etki oluşturmuşlardır.

1960-1980 dönemindeki çeviri ve telif yayın faaliyetinin yukarıda saydığımız sonuçlarının yanı sıra, elde ettiğimiz bibliyografya verilerinden bu tür bir çalışmadan hangi şekillerde yararlanılabileceğine dair bazı durumları da tespit etmiş olduk. Bir özel alanın yayın faaliyetinin değerlendirilmesi açısından önem taşıdığını düşündüğümüz bu durumlardan bazıları aşağıda örneklenmektedir ve tez çalışmasının konusu olan çeviri tarihinde telif ve çeviri yayınların bibliyografik verilerinden yararlanmak adına, daha küçük ölçekte çalışmaya ve böylece felsefe alanına daha yakından bakabilmeye imkân vermektedir.

Çalışma sırasında elde ettiğimiz bibliyografik veriler 1960-1980 dönemindeki yayın faaliyetinin bir bölümünün aynı eyleyenler tarafından gerçekleştirildiğini göstermiştir. Çeviri ve telif yayın tablolarından dönem içinde faaliyet gösteren çevirmen ve telif yazarları belirlenip karşılaştırılmış ve buna göre çevirmen oranı yaklaşık % 61, telif yayın hazırlayan yazar oranı ise yaklaşık % 31 olarak belirlenmiştir, toplam kişi sayısı yaklaşık 420’dir.

Hem çevirmen hem yazar grubunda bulunan, bir başka deyişle dönem içinde felsefe çoğuldizgesinde çeviri ve telif yayın üreten 32 eyleyenin, toplam yazar ve çevirmen sayısına oranı yaklaşık % 8’dir. Genel toplama göre az olmakla birlikte, bu grubun dönemin çeviri ve telif yayınlarına belli bir özellik katmış olacağı düşüncesinden hareketle bu eyleyenlerle yayınevi bilgileri bir araya getirilerek aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

a) Çevirmen yazar grubunun çeviri yayın faaliyeti:

Çevirmen yazar grubuyla birlikte değerlendirilen toplam yayınevi sayısı 31, toplam çeviri girişi 74'tür. Bu grup içinde 9 yayınevinden 52 çeviri yayın girişiyle toplam kaydın yaklaşık % 70'ine, diğer 22 yayınevinden 1'er kayıtlı toplamda 22 yayın girişine ve toplam kaydın yaklaşık % 30'una ulaşılmıştır. İlgili yayınevleri arasında MEB 10 (Ankara/İstanbul), Remzi 10, Sosyal 8, Çan 7, İÜEF 5, Oluş 4, AÜİF 3, Cem 3, Kavram 2 çeviri yayın girişiyle listede yer almıştır.

Grafik 5.15: Çevirmen/yazar grubunda yayınevlerine ait çeviri yayın girişi

Çeviri yayın girişine göre yayınevi-çevirmen yazar eşleşmesinde en çok çevirmenle çalışan yayınevlerine baktığımızda MEB, Sosyal Yay, İÜEF, Çan Yayınevi'nin 1960-1980 döneminde çevirmen yazar grubunun en büyük çeviri işverenleri olduğunu görürüz. Bu yayınevlerinin çeviri faaliyeti açısından en çok çalıştıkları çevirmen yazarlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Grafik 5.16: Çevirmen yazar grubunda çeviri kaydına göre yayınevi çevirmen/yazar dağılımı

Bu çevirmen yazar grubuna ait çeviri yayınların % 25'inin yani yaklaşık % 35'inin 1960 öncesinde baskıları bulunmaktadır. Nitekim 3. Bölüm'de yer verdiğimiz felsefeci grupları içinde 1940, 1950 ve 1960'lı yıllarda bu çevirmen yazar grubundan isimlere rastlamaktayız. İlk baskılarıyla birlikte bu dönemde bu grup tarafından yapılan çevirilerde ise 2. ve 3., sınırlı sayıda 4. baskı görülmektedir; bunların bir bölümünün yeniden çeviri olma olasılığı da yüksektir. Bu tekrar baskılar genelde dönemin ilk 10 yıllık döneminde yer almaktadır. Bu grup için ilginç ve önemli bir örnek Montaigne'in Sabahattin Eyüboğlu tarafından yapılan *Denemeler* çevrisidir. Daha önce MEB'den ve sonrasında Cem Yayınları'ndan çıkan bu çeviri HK Bibliyografyasının verilerine göre toplam 9 baskıya ulaşmış ve dönemin bütününde yer alarak bu durumda hem çevirmen yazar grubu için, hem de 1960-1980 döneminin genelinde en çok baskı sayısı ile felsefe kanonuna katılmıştır. Bu grubun en çok yayın girişi yapılan çeviri yayınlarının felsefe alanlarına göre dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmektedir. Buna göre HK Bibliyografyası'nda "Felsefe tarihinde adı geçenler" olarak listelenen felsefecilerle, deneme ve estetik alanlarında en çok çeviri yayın girişinin yapıldığı gözlemlenmektedir.

Grafik 5.17: Çevirmen yazar grubunda en çok çeviri yayın girişi yapılan felsefe alanları

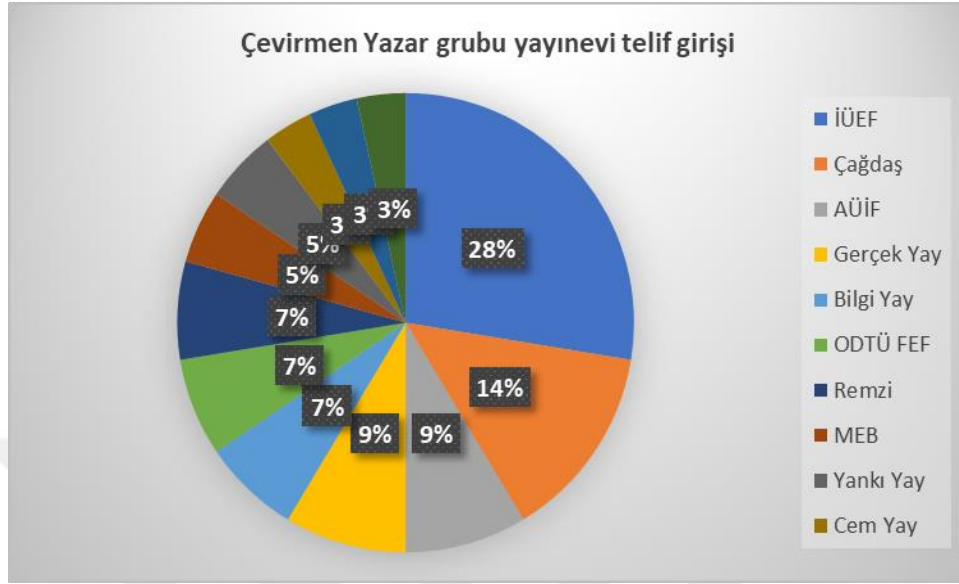

b) Çevirmen yazar grubunun telif yayın faaliyeti:

1960-1980 döneminde aynı anda çevirmen ve yazar olarak yayın faaliyeti gerçekleştiren 32 kişilik grubun ürettiği telif yayınlarla ilgili bibliyografik verilerden aşağıdaki bilgilere ulaşılmıştır:

Bu çevirmen yazar grubu telif yayınları için 41 yayınevi/basımevinden toplam 87 telif girişi yapılmıştır. Bunlardan 58'i 12 yayınevi tarafından gerçekleştirilmiştir ve telif yayınların % 66'sına karşılık gelmektedir. 29 yayınevinden ise birer telif yayın girişi yapılmıştır ve yaklaşık % 33 oranındadır.

Grafik 5.18: Çevirmen/yazar grubunda yayınevlerine ait telif yayın girişi

Buna göre aynı dönemde çevirmen ve yazar eyleyenler için İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi en çok telif yayın girişini üretmiş durumdadır. Çeviri yayınlarda önde olan Çan, MEB, Remzi ve Sosyal Yayınlar gibi yayınevleri, bu grupta yerini üniversitelere bırakmış durumdadır. Yayınevlerinin telif yayınlar için en çok çalıştıkları yazarları gösteren tablo aşağıda yer almaktadır.

Tablo 5.6: Yayınevlerine göre en çok çalışılan çevirmen yazarlar.

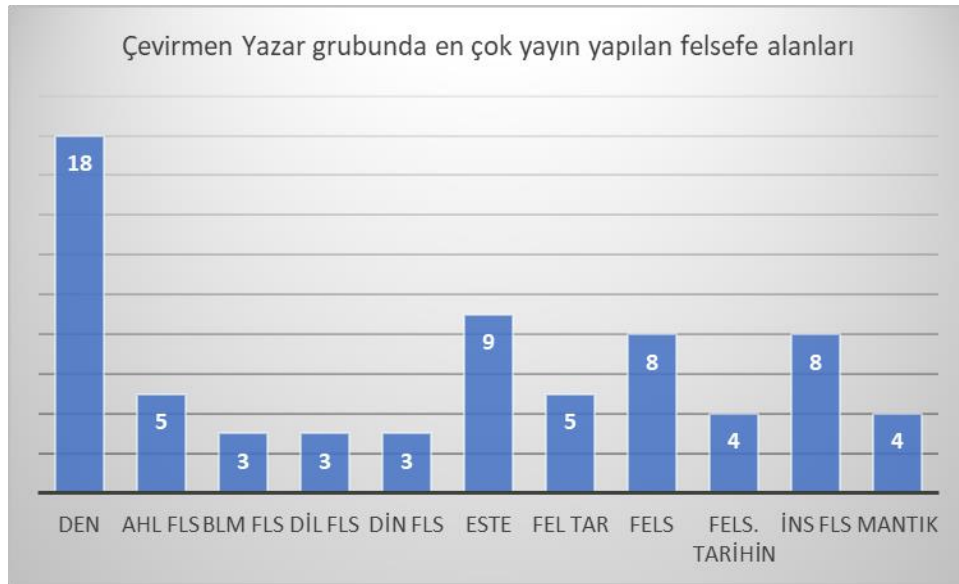
Bilgi Yay	Çağdaş	Gerçek Yay	MEB	Remzi	İÜEF	Kitap Yay	Cem Yay
Kuçuradi, İonna	Akatlı, Füsün	Doğan, Mehmet	Akarsu, Bedia	Adıvar, Abdülhak Adnan	Akarsu, Bedia	Timuçin, Afşar	Eyüboğlu, Sabahattin
Tokatlı, Atilla	Anday, M. Cevdet	Hilav, Selahattin	Gökberk, Macit	Erhat, Azra	Gökberk, Macit	Uygur, Nermi	Tunalı, İsmail
Yavuz, Hilmi	Gökberk, Macit	Uygur, Nermi	Ülken (Hilmi)	Örs, Hayrullah	Mengüşoğlu, Takiyettin		

Ziya) (Der.)

Yetkin, Suut Kemal	Hızır, Nusret	Yıldırım, Cemal	Pazarlı, Osman	Tunalı, İsmail
	Yavuz, Hilmi		Uygur, Nermi	

Çevirmen yazar grubunun ürettiği 85 telif yayından 9’unda 1960 öncesi basım vardır. Yayınlar dönem içinde dağılmış durumdadır ve genelde ilk baskılar göze çarpmaktadır. HK Bibliyografyasına göre çevirmen yazar grubunda en çok telif yayın girişi yapılan alanlar deneme, estetik, felsefe, insan felsefesi, vb konulardır.

Grafik 5.19: Çevirmen yazar grubunda en çok telif yayın yapılan felsefe alanları

Sonuç olarak, 1960-1980 döneminde felsefe alanında aynı anda çeviri ve telif yayın faaliyetinde bulunan eyleyenlerle ilgili kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse, bu grubun toplam yayın faaliyetinin dönemin genel yayın faaliyetine oranı az olmakla

birlikte, felsefe alanındaki yayın üretiminin özellikleri açısından bilgi verici olduğunu söylenebilir. Grubun çeviri faaliyetinin kısmen Cumhuriyet ve Tercüme Bürosu’nu takip ettiği, gerek çeviri, gerekse telif yayınların daha çok deneme ve estetik alanlarında yapıldığı, çeviri yayınlarda özel yayınevlerinin, telif yayınlarda ise akademinin daha fazla yayın ürettiği ve böylece bu bölümde tespit ettiğimiz çevirmen yazarların da, Türkiye’de felsefe alanının yayın faaliyetini şekillendiren eyleyenler grubu olarak bu çalışma kapsamında değerlendirilebilecek nitelikte oldukları ifade edilebilir. Buna göre felsefe çoğuldizgesi bu dönemde merkez konumun bu özellikleri göstermektedir.

c) Dönem içinde çeviri ve telif yayınların dönüşümü

Tez çalışmasının çıkış noktası olarak belirlediğimiz gibi, çeviri yayınlarla birlikte telif yayınların bibliyografik verilerinden çeviri tarihine ulaşma yönünde ele aldığımız edebiyat dışı bir alan olan felsefe disiplininin bir diğer örnek, Nietzsche’nin *Zerdüşt*’üyle ilgilidir.

Bu örnekte HK Bibliyografyası’ndaki telif ve çeviri kayıtlarına baktığımızda, bu yapının Türk felsefe dizgesinde izlediği yol, bizi tez çalışması açısından kayda değer bulduğumuz bir sonuca ulaştırır. Buna göre Nietzsche’nin bu yapıtına dair ilk veri Sadi Irmak’ın 1934-1959 arasında yaptığı çevirilere aittir, tez çalışmada yer verdiğimiz 1960-1980 dönemi içinde de Turan Oflazoğlu’nun 1964 tarihli MEB baskısı söz konusudur. Diğer bazı yayınlarda da gördüğümüz gibi, Nietzsche’nin bu yapıtı, kaynak bibliyografyamıza göre, felsefe dizgesine 1960’tan önce bu çeviriyle girmiş durumdadır. 1970 yılında Bilgi Yayınları’ndan 2 baskısı yapılmıştır. Bunu Osman Derinsu’nun 1972 ve yine Turan Oflazoğlu’nun 1977 yılındaki 3. baskısı izlemiştir.

Zerdüşt’ü 1960-1980 döneminin telif yayın verilerinde aradığımızda Cemil Sena Ongun’un “Ahuramazda Böyle Dedi” başlıklı 1960 yılında ilk baskısını yapan telif yayına ulaştık. Buna göre *Zerdüşt*’ün, elimizdeki bibliyografya verilerine göre, 1934-1959 tarihleri arasındaki çevirilerinden sonra telif yayına dönüştüğü ve buradan sonra tekrar çevirilerine yer verildiği, böylece felsefe çoğuldizgesi içinde düz çizgisel

bir çeviri yolunu değil, çeviri ve telif arasında bir tür dairesel hareket izlediğini görmüş oluruz. Tez çalışmasında değerlendirilen veriler yalnızca bibliyografya kayıtlarından elde edildiğinden *Zerdüşt*'ün gerçek alımlanma süreci ve yoğunluğuna dair kesin bir ifadede bulunmak bu aşamada güçtür, ancak bu veriler üzerinden ulaştığımız kadarıyla felsefe kanonunda yer alan bu yapıtın yalnızca çeviri kanalıyla bu konuma gelmediğini söyleyebiliriz. Böylelikle çeviri tarihinden söz ederken, herhangi bir yapıtın bir kanona çeviri yoluyla girmesiyle birlikte, o erek dizgede telif yayına, dolayısıyla özgün yapıta dönüşmesinin de yolunun açıldığını ve böylece yalnızca çeviri tarihinin bir parçası olarak kalmayıp alanın kendi varlığına eklemlendiğini ifade edebiliriz.

Tablo 5.7: *Zerdüşt*'ün çeviri ve telif yayın bilgileri.

Ahl Fls	Ahura Mazda Böyle Dedi	Ongun, Cemil Sena	Zerdüşt'e ithafen	Çeltüt Matb	İst	1960	
Ahl Fls	Böyle Buyurdu Zerdüşt	Nietzsche	1934-1959, Sadi Irmak, İst	Oflazoğlu, MEB Turan	İst	1964	
Ahl Fls	Böyle Buyurdu Zerdüşt		1934 Mahmut Sadi Anadolu, KaderYay, Zerdüşt Böyle Söylüyor; 1939-1959, Sadi Irmak, Zerdüşt Söyle Dedi/Zerdüşt Böyle Dedi	Oflazoğlu, Bilgi Yay Turan	Ank	1970	2x
Ahl Fls	Zerdüşt Böyle Diyordu		1934-1959, Sadi Irmak, İst	Derinsu, Varlık Osman	İst	1972	
Ahl Fls	Böyle Buyurdu Zerdüşt		1934-1959, Sadi Irmak, İst	Oflazoğlu, Cem Yay Turan	İst	1977	3x

SONUÇ

Karşılaştığımız herhangi bir durum, kişi ya da nesneyi algılama biçimimiz, zaman-mekân düzlemindeki bakış açımıza bağlıdır. Bir başka deyişle bu durumu, kişiyi ya da nesneyi gözlemleme ve buradan çıkarımlar elde etme, onu zihnimizde konumlandırma, kaydetme ve gerekli durumlarda hatırlama sürecimiz, bu bakış açısının bizi yönlendirdiği çerçeve içinde gerçekleşir.

Genelde çeviribilimin, özelde çeviri tarihinin de benzer süreçlerden geçtiği, kendini ve geçmişi düşünüp algılama açısından yöntem ve bilgilerini sürekli sorgulayıp güncelleme ihtiyacı içinde olduğu, bugünkü teknolojik imkanlarla hacim ve hız kazanan araştırmalarda kendini göstermektedir. Çeviri tarihi araştırmalarında sıklıkla kullanılan bibliyografyalar bu yoğunluğun net şekilde görünür olduğu araçlardır; dijital kayıt imkanları, artık sayılamayacak kadar çoğalan yayınların dünyasında yönünü ve yöntemini bulmaya çalışan araştırmacılar için (içine kaybolmamayı başardığı sürece) bir yandan büyük kolaylık, diğer yandan bakış açısını genişletip daha fazla görüntüyü algılayabilmek üzere giderek daha uzağa çekilmek anlamına gelir. Uzaktan okuma ve mikrotarih bu bakış açısını değiştirme ihtiyacının ve çabasının karşılık bulduğu çalışma alanları ve yöntemleridir.

1960-1980 döneminde Türkiye’de edebiyat dışı bir özel alan olarak felsefede yayınlanmış telif ve çeviri yayın faaliyeti üzerinden çeviri tarihine ulaşım ulaşılamayacağımızı sorguladığımız bu tez çalışması da, benzer bir ihtiyaca bağlı olarak hazırlandı. Sözlü çeviri tarihi, sözlü tarih, cinsiyet araştırmaları, kadın çevirmenler, İngilizce dışındaki dillerde yapılan çeviriler gibi sosyal ve kültürel bakış açısı değişiklikleriyle açılan yeni araştırma alanlarındaki yayınların giderek yoğunlaşarak çeviribilime ve dolayısıyla çeviri tarihi araştırmalarına katılmasına rağmen, çeviri tarihi çalışmalarının yoğunlukla edebiyat çevirileri ve dönemleri üzerlerinden yapıldığı bir süredir ifade edilmekte. Bu nedenle eldeki çalışmanın çıkış noktasında öncelikle edebiyat dışı bir alanda, ayrıca telif yayınları da işin içine katarak bir araştırma yapıp yapılamayacağı sorusuna yer verildi. Benzer şekilde felsefe alanında yapılmış bir hayli çeviri olmasına karşılık, alanın çeviri üzerine ürettiği yayınların sınırlılığı da bu sorunun temelinde yer alan bir diğer durumdur.

Hasan Keseroğlu tarafından hazırlanan “1928-1978 Açıklamalı Felsefe Yayınları Kaynakçası” yukarıda değindiğimiz nedenlerle eldeki çalışmanın araştırma-inceleme sürecinde yararlanılacak bibliyografya örneği olarak seçilmiştir. Bu çalışmada yer alan telif ve çeviri yayınlara ait bilgilerin bir Excel tablosuna aktarılmasıyla elde edilen veri seti, bu türden araştırmaların üzerinde durmayı tercih ettiği dil çifti, yazar, kaynak metin ve çevirisi gibi kategorileri ayrı ayrı ele alan bir bütünce oluşturma yönteminin dışında kalarak ve aynı zamanda telif yayınların verilerinden de yararlanılarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bunun arkasında felsefe alanının çevirilerinin üretildiği ve yayınlandığı tarihsel toplumsal koşulların, telif grubu için de geçerli olacağı, o halde bu grup yayından elde edilecek verilerin çeviri grubuyla ilişkilendirilebileceği ya da karşılaştırılabileceği düşüncesi vardır. Buna bağlı olarak çevirmen yazar olarak adlandırdığımız telif ve çeviri eser sahipleri her iki yayın grubunun ortak paydasında bir kategori olarak ortaya çıkmış ve araştırma sorusu olarak düşünüldüğünde bu kişiler üzerinden konu ve yayınevi bağlantıları izlenmiştir.

Aynı şekilde çeviri yayınların sayısal olarak yükseldiği dönemde telifin, telifin arttığı dönemde çevirinin oranı, bunları basan yayınevleri, felsefe alanı bir çoğuldizgeyse, hangi kaynak metinlerin çeviri yoluyla, hangi konuların telif yoluyla bu dizgeye ve kanona katıldığını da izleyebiliriz. Bu bağlamda örneğin Deneme ve Estetik konulu yayınların bu açıdan çeviri ve telif alanında merkez konumdaki örnekler olduğunu tespit etmiş olduk. Ayrıca daha farklı çalışmalarda farklı bibliyografyalardan yararlanarak yeni kategorileri de bu karşılaştırma sürecine dahil edebiliriz.

Telif yayınlara yönelik araştırmaların da çeviri tarihine katkı sağlayabileceği düşüncesi, araştırma sürecinde aşağıda örneğini verdiğimiz türden durumlara bağlı olarak netlik kazanmıştır. Nietzsche’nin *Zerdüşt* çevirilerinin kayıtlarını telif yayınlarla bir arada (ya da karşılıklı) gözden geçirdiğimizde, ilk yapılan çevirilerin telif tarafından algılanıp yayına dönüştüğünü ve ardından çevirinin yine gündeme geldiğini, bunun da yalnızca çeviriler üzerinden baktığımızda 1960’dan önce ve sonra çevirileri yapılan bir kaynak metin olarak kalabileceğini söyleyebiliriz: Süreci çeviriyle birlikte telif üzerinden takip etmek bizi çizgisel bir akıştan bir tür sarmal bir yayın hareketine götürmüştür. Bu sonuca tek bir örnek üzerinden varmak elbette

aceleci bir yaklaşım olacaktır, fakat bu örneğin başka yayınlarda da tekrarlanmış olabileceğini fark etmek ve sorgulamak, tez çalışmasının amacına ulaşmada yeterli bir sonuç olarak görülebilir. Bu noktada *Zerdüşt* örneğindeki gibi telif ve çeviri yayınlar arasındaki karşılaştırmaların betimleyici bir yönü de bulunmaktadır.

Tez çalışmasının sınırlılıklarının, örnek bibliyografyaya eklediğimiz bir filtre gibi etki edebileceğine daha önce değinilmişti. Bu açıdan bakıldığında telif ve çeviri yayınlarının bir bölümü 1960 öncesinde basılmış olan Yavuz Abadan, Ernst von Aster, Ernst von Hirsch gibi kişilerin, çevirileri dönemin öncesinde ve sonrasında basıldığı için tez çalışması kapsamı dışında bırakılan eserlerin bilgileri, bu çalışmanın inceleme bölümündeki sayısal değerlere aktarılmamış durumdadır. Aynı şekilde konu kategorisine de örneğin Pragmacılık başlığı altında yer alan 1960 öncesinde yayınlanmış telif eserler eklenememiş, dolayısıyla da dönemde bu konuda bir veri saptanamamış gibi bir sonuç ortaya çıkmıştır. Ancak bu durum da çalışmanın amacı ve sınırlılıklarıyla birlikte üzerinde durmak istediğimiz olgular arasında yer almaktadır; bu türden saptamalar bize araştırma verilerinin geçmişe ve ileriye doğru takip edilerek alanın telif ve çeviri yayınlardan oluşan zemini üzerinde, çeviri tarihine ulaşılmasının anlamlı olacağını göstermektedir. Bunun yanında tez çalışmasında 1960-80 arası dönemin, çeviri tarihi açısından kendinden önceki ve sonraki dönemler arasında yer almakla birlikte, kendine özgü nitelikler taşıyan incelemeye değer bir dönem olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu çalışmada ön plana çıkan bir diğer sonuç, bibliyografik kaynakların araştırmacıya sağlayacağı genel durum bilgileriyle birlikte, daha küçük ölçekte inceleme yaparak elde edilen veriye daha yakından bakılmasının da araştırmalara katkı sağlayabileceği yönündedir. Böylece genel bir değerlendirme dışında, bibliyografik verilerin araştırmacıyı farklı araştırma konularına yönlendirerek alana dair araştırmaların potansiyeline işaret etmesi mümkündür. Bunun için gerekirse alan içinde farklı şekillerde düzenlenmiş bibliyografyaların verileri birleştirilip karşılaştırılarak yayınlar farklı kategorilerin kombinasyonlarıyla incelenebilir. Böylece, bibliyografyaların araştırmacıları birincil kaynaklara yönlendirme işlevinin ötesinde, bu tür incelemelerden alınacak sonuçlara göre araştırmaya yönlendirme işlevine sahip olması söz konusudur.

Yukarıda değindiğimiz tespitlerin ardından, bu çalışmanın öngördüğü ancak kendi sınırlılıkları içinde kalarak ulaşmak zorunda olduğu sonucun çeviri tarihi adına hayat bulabilmesi için atılması gereken birkaç adımı da hatırlamalıyız:

- Çeviribilimin disiplinlerarasılık özelliğinden yararlanarak bu çalışmada felsefe (ve farklı araştırmalarda literatürünü üreten diğer disiplinler) ile bir araya gelerek, alanın yayın faaliyetinde hangi kategorilerin ne şekilde oluşturulabileceğine karar vermek, çeviri dışı disiplinlerin mecralarında dolaşmak için ihtiyaç duyacağımız alan bilgisini güvenilir yollardan elde etmek,

- Bibliyografyaların hazırlayanlarınca her zaman dile getirilen, kimi zaman bilerek kimi zaman da dönemsel koşullara bağlı olarak karşılaşılan bütünü kapsayamama sorununu aşmak üzere, farklı kaynaklardaki bilgileri bir araya getirmek; bu şekilde artabilecek iş yükü yatırımını ön planda tutarak mümkün olduğunca sürekliliğini sağlamak.

Bu şekilde belirlenecek ve sürdürülecek araştırmaların, ilgili özel alanlara ve çeviribilime, kendilerini ve diğer disiplinleri tanıma anlamında yararlanabilecekleri yeni bilgiler kazandırması da mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, Türker "Bibliyografya Nedir?", **Türk Kütüphaneciliği**, Cilt 10, Sayı 3-4, 1961, s. 135-140.
<http://www.tk.org.tr/index.php/TK/issue/view/223> Erişim: 19.11.2017
- Ahmad, Feroz **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, 5. bs., 2006.
- Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. bs., 2007.
- Akdağ Salah, Almila "Büyük Veri Çağında Dijitalleşen Beşeri Bilimler", Şehir Araştırmaları Konuşma Serisi 3, 23.12.2015, Şehir Üniversitesi, Erişim: Kasım 2019,
<http://samblog.org/buyuk-veri-caginda-dijitallesen-beseri-bilimler/>
- Akşin, Sina **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, yay. haz. Sina Akşin vd., Cem Yayınevi, 9. bs., 2007.
- Akyol, Faruk, Yazıcıoğlu, Sanem **Türkiye Felsefe Yayınları Kaynakçası, Kitaplar-Makaleler 1928-1999**, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Alpyağıl, Recep **Türkiye'de Bir Felsefe Gelen-ek'i Kurmaya Çalışmak. Feylesof Simalardan Seçme Metinler I**, (der.), İz Yayıncılık 2012, İstanbul.
- Aruoba, Oruç "Türkiye'de Felsefe Yayınları", **Türkiye'de Felsefe Eğitimi**, Felsefe Kurumu Seminerleri 2, 6-7 Mart 1975 Hacettepe Üniversitesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977, s. 148 151.

- Ayav, Özlem, vd. “Sayısal Verilerle Türkiye’de Çeviri Dergileri”, **Metis Çeviri**, Sayı 20–21, 1992 Yaz/Güz, Metis Yayınları, s. 136-140.
- Belge, Murat “Politik Roman Üstüne”, **Edebiyat Üstüne Yazılar**, YKY, 2. bs., 2006, s. 79-94.
- Berk, Özlem “Batılılaşma ve Çeviri”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 3: Modernleşme ve Batıcılık**, yay. haz.: Tanıl Bora, Murat Gültekingil, 3. bs., 2004, İletişim Yayınları, s. 511-520.
- Translation and Westernisation in Turkey (From the 1840s to the 1980s)**, Ege Yayınları, 2004.
- Berk Albachten, Özlem; Şehnaz Tahir Gürçağlar, "The Making and Reading of a Bibliography of Retranslations", yay. yer: **Perspectives on Retranslation: Ideology, Paratexts, Methods**, London & New York: Routledge, 2019, s. 212-231.
- Bilsel, Şeref “Tercüme Dergisi”, **Ç.N. [2] çeviri edebiyatı**, Şimdi Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 122–125.
- Bolay, Süleyman Hayri, Köz, İsmail **Türkiye’de Düşünce Yayınları Kaynakça Taraması (1839-2007)**, 2007
<https://i.tmgrup.com.tr/fikriyat/ebooks/turkiyede-dusunce-yayimlari-kaynakca-taramasi-1569847793194.pdf>,
Erişim: 04.10.2021
- Çotuksöken, Betül “Türkiye’de Felsefenin Yüzyılı: Bir Kurumsallaşma Öyküsü”, **Özne Felsefe, Bilim ve Sanat Yazıları 26. Kitap**, Çizgi Kitabevi Yayınları, 2017, s. 41-60.
<http://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/2>

[0.500.12415/2649/felsefenin_tarihcesi_17.pdf?sequence=](https://www.500.12415/2649/felsefenin_tarihcesi_17.pdf?sequence=1)

1, çevrimiçi: 02.22.2021

Demez, Neslihan

“Osmanlı İmparatorluğu’nda Yenileşme Hareketleri ve Çeviri: Encümen-i Dâniş Örneğinde Tanzimat Dönemi Çeviri Yaklaşımları”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi, 2007.

“Türkiye’de Çeviribilimin Gelişimi Açısından Paradigma Kavramı ve Değişiminin Yansımaları”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, 2014.

Demircioğlu, Cemal

“From Discourse to Practice: Rethinking “Translation” (Terceme) and Related Practices of Text Production in the Late Ottoman Literary Tradition”, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, 2005.

Çeviribilimde Tarih ve Tarihyazımı. Doğu-Batı Ekseninde Bir Karşılaştırma, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2016.

D’hulst, Lieven

“Why and How to Write Translation Histories?”, **Emerging Views on Translation History in Brazil**, yay. yer: **Crop** Sayı 6, yay. haz.: John Milton, 2001, s. 21-32.

“Translation History”, **Handbook of Translation Studies**, John Benjamins, 2010, s. 397-405.

Direk, Zeynep

“Türkiye’de Felsefenin Kuruluşu, **Defter**, Sayı: 33, Bahar 1998, s. 85-95.

Ecevit, Yıldız

“Türk Edebiyat Eleştirisi”, **Çağdaş Türk Yazını**, yay. haz. Zehra İpşiroğlu, Toroslu Kitaplığı, 2008, s. 111–136.

Enginün, İnci

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, Dergah Yayınları,

9. bs., 2008.

- Fırat, Hatice “Cumhuriyet Sonrası (1960-1980) Türk Romanlarında Sosyal Hareketler ve Eğitime Yansıyan Boyutları”, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı Doktora tezi, 2007.
- Seher, Gizem "Biyografinin Türkçedeki 200 Yıllık Serüveni". <https://haberler.boun.edu.tr/tr/haber/biyografinin-turkcedeki-200-yillik-seruveni>, Erişim: Kasım 2019.
- Gökberk, Macit “Türkiye’de Felsefe Dilinin Gelişmesi”, **Türk Dili**, Yıl 22, Cilt XXVIII, Sayı 260, 1 Mayıs 1973, s. 73-85.
- Günay, Mustafa **Cumhuriyet Döneminde Felsefe Tarihçiliği**, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2005.
- Hızır, Nusret **Bilimin Işığında Felsefe**, Kırmızı Yayınları, 2007.
- Hilav, Selahattin **100 Soruda Felsefe El Kitabı**, 100 Soruda Dizisi 20, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1970.
- Holmes, James “Çeviribilimin Adı ve Doğası”, çev.: Ayşenaz Koş, yay. yer: **Çeviri Seçkisi II: Çeviri(bilim) Nedir?**, yay. haz.: Mehmet Rifat, Sel Yayıncılık, 2.bs., 2008, s. 107-119.
- Karadağ, Ayşe Banu “Edebiyat ve Kültür Dizgesini Şekillendirmede ‘İdeolojik’ Açıdan Çevirinin ve Çevirmenin Rolü”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmış Doktora Tezi, 2003.
- Kayaoğlu, Taceddin **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Kaynardağ, Arslan “Üniversitelerimizde Ders Veren Alman Felsefe

- Profesörleri”, **Felsefe Dergisi**, Haziran 1986, s. 7-32.
- Keseroğlu, Hasan,
Gökalp, Serdar “Cumhuriyet’ten Günümüze Çeviri Üzerine Yayınlar Kaynakçası”, **Dün ve Bugün Çeviri Dizisi**, Bilim ve Felsefe Yayınları, C. 2, İstanbul, 1985, s. 192-228.
- Koç, Emel “Türkiye’de Felsefe Dilinin Gelişimi ve Çeviri Faaliyetlerine Genel Bir Bakış”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 20, Aralık 2009, s.103-120.
- Kongar, Emre **21. Yüzyılda Türkiye 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, 35. bs., 2004.
- Korucu, Burcu “Türk Hümanizmi”nin Çeviri Boyutu: Tercüme Bürosu Ve *Tercüme Dergisi* (1940 – 1946)”, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, 2007.
- Marin-Lacarta, Maialen "Indirectness in literary translation: Methodological possibilities", **Translation Studies**, 10:2, 2017. s. 133-149.
- Moran, Berna **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I, II, III**, İletişim Yayınları, 20. bs., İstanbul, 2008.
- Moretti, Franco **Grafikler, Edebi Teoriye Soyut Modeller**, çev. Ebru Kılıç, Nurçin İleri, Esin Düzel, Agora Kitaplığı, 2006.
- Naci, Fethi **Yüz Yılın 100 Türk Romanı**, İş Bankası Yayınları, 2. bs., İstanbul, 2008.
- Orhunbilge, Feridun “Türkiye’de Felsefe Çalışmaları”,
<http://www.felsefeevi.net/turki.html>,
Erişim: 05.06.2010.
- Özdemir, Hikmet “Siyasal Tarih (1960-1980)”, **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980**, yay. haz. Sina Akşin vd., Cem

Yayınevi, 9.bs., 2007, s. 227-293.

Özku, Barış

“Tanzimat Döneminde Tercüme Odasından Yetişen Bir Çevirmen-Aydın: Ahmet Vefik Paşa”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans tezi, 2009.

Paker, Saliha

“Tanzimat Döneminde Avrupa Edebiyatından Çeviriler: Çoğuldizge Kuramı Açısından Bir Değerlendirme”, çev.: Ali Tükel, **Çeviri Seçkisi I. Çeviriyi Düşünenler**, yay. haz.: Mehmet Rifat, göz. geç. ve gnşl. 2. bs., Sel Yayıncılık, 2008, s. 22-32.

“Türkiye Odaklı Çeviri Tarihi Araştırmaları, Kültürel Hafıza, Unutuş ve Hatırlayış İlişkileri”, yay. yer: **Journal of Turkish Studies Türklük Bilgisi Araştırmaları**, yay. haz.: Şinasi Tekin, Gönül Alpay Tekin, Harvard University, S. 28/1, 2004, s. 276-284.

Poucke, Piet van

"Retranslation History and Its Contribution to Translation History, The Case of Russian-Dutch Retranslation", yay. yer: **Perspectives on Retranslation: Ideology, Paratexts, Methods**, 2019, London & New York: Routledge. s. 196-211.

Poupaud, Sandra, Pym, Antony, Torres Simón, Ester

“Finding Translations. On the Use of Bibliographical Databases in Translation History”, **Meta: Journal des Traducteur/Meta: Translators Journal**, vol: 54, n: 2, 2009, s. 264-278.

Pym, Antony

Method in Translation History, St Jerome Publishing, 1998.

Rexova, Kristina vd.

“Introduction”, **Historical Bibliography as an Essential Source for Historiography**, Cambridge Scholars Publishing, 2015, s. xiii-xvi.

- Rovira-Esteva, Sara; "Bibliometric and bibliographical research in Translation Studies", **Perspectives: Studies in Translatology**, 23:2, 2015, s. 159–160.
- Pilar Orero, Javier Franco Aixelá
- Şavk, Serkan "Dijital Yöntem ve Araçlar Türkiye Sinema Tarihi Çalışmaları Açısından Ne Vaat Ediyor?", **Sinecine: Journal Of Film Studies**, Vol. 9, No. 1, 2018, s. 199-208.
- <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/470365>
- Qin Huang, Furong Liu "International Translation Studies From 2014 to 2018: A Bibliometric Analysis and its Implications", **Translation Review**, 105: 1, 2019, s. 34-57,
- Online yay. tar. 23.10.2019
- <https://doi.org/10.1080/07374836.2019.1664959>
- Tahir Gürçağlar, Şehnaz "Translation history", **The Routledge Handbook of Translation Studies**, yay. haz.: Carmen Millán, Francesca Bartrina, Taylor & Francis Group, Londra, New York, 2013, s. 131-143.
- Türkiye’de Çevirinin Politikası ve Poetikası 1923-1960**, çev.: Tansel Demirel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- Tunç, Ayfer **Bir Maininiz Yoksa Annemler Size Gelecek**, YKY, 25. bs., 2001
- Uygur, Nermi **100 Soruda Türk Felsefesinin Boyutları**, 100 Soruda Dizisi 42, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Ülken, Hilmi Ziya **Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü**, yay. haz. Gülseren Ülken, Sait Maden, Ülken Yayınları, 1997.

- Ünal, Erkal “Sol Düşüncenin Ortasında ve Kıyısında: Çeviri Yayınlar”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi**, Cilt 8, İletişim Yayınları, 2007, sayfa 418–431.
- Venuti, Lawrence “Translation, History, Narrative”, **Meta: Translators’ Journal**, C. 50, S.3, 2005, s. 800-816.
- Vermeer, Hans **Skizzen zu einer Geschichte der Translation**, Band 6.1: Anfänge – Von Mesopotamien bis Griechenland - Rom und das frühe Christentum bis Hieronymus, yay.: Margret Ammann, Hans Vermeer, IKO Verlag, 1992.
- Yalçın, Haydar "Dijital İnsanî Bilimler ve Bilgi Hizmetleri", **Bilgi Dünyası**, 19 (2), 2018, s.183-201.
- Yazıcı, Mine (2004 a) **Çeviri Etkinliği**, Multilingual Yayınları, İstanbul, 2004.
- (2004 b) “Çeviribilimde Bütünce Araştırmaları ve Bir Araştırma Modeli”, **Günümüzde Çeviri ve Çevirmen Sorunları**, Sakarya Üniversitesi Uluslararası Çeviri Sempozyumu, 11-12 Ekim 2004, s. 23-30.
- “Research Methods in Turkish Translation History”, **Arts and Humanities Research Multicultural and Interdisciplinary Perspectives**, yay. haz.: E. Sarıtaş, Untested Ideas Resarch Center, New York, 2015, s. 63-83.
- Xiaoyan Zhou, Sanjun Sun "Bibliography-based quantitative translation history", **Perspectives**, 25:1, 2017, s. 98-119.
- Zanettin, Federico; Gabriela Saldanha, Sue-Ann Harding “Sketching landscapes in translation studies: A bibliographic study”, **Perspectives**, 23:2, 2015, s. 161-182.

“Türkiye’de Çeviri Dergiciliğinin Tarihçesi”, (Dosya),
Ç.N. [2] çeviri edebiyatı, Şimdi Yayıncılık, İstanbul,
2007, s. 110-121.

İnternet Kaynakları:

“Efsane Muhtar Bedri Yaz ile Güzel Bir Söyleşi”,
<https://www.bilecikhaber.com.tr/efsane-muhtar-bedri-yaz-ile-guzel-bir-soylesi-262929h.htm>, Erişim: 10.10.2021

<http://www.meb.gov.tr/meb/hasanali/egitimekatkilari/yayinlar.htm>, (Erişim: 04.04.2020).

Bilgi Kaynaklarının Türleri. Danışma Kaynakları: Bilgiye
Yönlendiren. BBY153 Bilgi Kaynakları (2012),
<https://slideplayer.biz.tr/slide/3633546/>, Erişim:
29.06.2019

ÖZGEÇMİŞ

Sevil Asuman Karakaya İstanbul Erkek Lisesi ve İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden mezun olduktan sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çeviribilim Bölümünde lisans eğitimini tamamladı. “Çeviride Anlaşmazlıklar Anlaşmazlıkların Kaynağı ve Uygulamalar Işığında Çözüm Yolları” başlıklı yüksek lisans çalışmasını ve doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamlamıştır.

Sevil Asuman Karakaya 1999-2000 yılları arasında Ana Yayıncılık bünyesinde 1999-2000 yılları arasında Ana Yayıncılık bünyesinde AnaBritannica ansiklopedisinin güncelleme çalışmalarına redaktör olarak katıldı, ardından 2000-2001 arasında Doğan Holding bünyesinde sayfa editörü olarak çalıştı. Lisans eğitimiyle birlikte serbest çevirmenlik de yapan Karakaya, İstanbul Üniversitesi Almanca Mütercim Tercümanlık Anabilim Dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Araştırma alanları arasında çeviri eleştirisi, çeviri tarihi ve çeviribilim kuramları yer almaktadır.